

PROCJENA DOBI DJECE IZLOŽENE RIZIKU OD TRGOVINE LJUDIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Amela Efendić
Daja Wenke

Mart 2022

Finansirano
od strane Evropske unije
i Vijeća Evrope

COUNCIL OF EUROPE

Implementirano
od strane Vijeća Evrope

PROCJENA DOBI DJECE IZLOŽENE RIZIKU OD TRGOVINE LJUDIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

**Amela Efendić
Daja Wenke**

Mart 2022

Vijeće Evrope

Naslov na engleskom jeziku:
Assessing the age of children at risk of trafficking in
human beings in Bosnia and Herzegovina

Ova publikacija je izrađena uz finansijsku podršku
Evropske unije i Vijeća Evrope. Stavovi izraženi u
publikaciji ne predstavljaju nužno zvanične stavove
Evropske unije ili Vijeća Evrope.

Reprodukcija odlomaka (do 500 riječi) je odobrena,
osim u komercijalne svrhe, sve dok se čuva
cjelovitost teksta, odlomak se ne koristi izvan
konteksta, ne pruža nepotpune informacije ili ne
dovodi na drugi način u obmanu čitaoca u pogledu
prirode, opsega ili sadržaja teksta. Izvorni tekst
u uvijek mora biti priznat na sljedeći način
„© Vijeće Evrope, 2022“. Svi ostali zahtjevi koji se tiču
reprodukcije/prevoda cijelog ili dijela dokumenta,
trebaju se uputiti Direktoratu za komunikacije Vijeća
Evrope (F-67075 Strasbourg Cedex ili na email
publishing@coe.int).

Sva ostala prepiska koja se odnosi na ovu publikaciju
treba biti upućena Direktoratu za ljudsko
dostojanstvo, jednakost i upravljanje,
Avenue de l'Europe F-67075 Strasbourg Cedex, France,
Tel. +33 (0)3 88 41 20 00 23,
E-mail: Horizontal.Facility@coe.int

© Vijeće Evrope, mart 2022. Sva prava zadržana.
Licencirano Evropskoj uniji pod uvjetima.

Dizajn naslovnice, izgled i štampa: Intea d.o.o.

Fotografija naslovnice: Unsplash.com

SADRŽAJ

AKRONIMI	4
SAŽETAK	5
UVOD.....	13
Složeno uređenje Bosne i Hercegovine	14
Socioekonomsko stanje u zemlji	15
Uticaj pandemije bolesti COVID-19 na rizike od iskorištavanja i trgovine ljudima	17
Pregled izvještaja.....	17
Metodologija.....	19
1. RELEVANTNOST DOBI: ZAKONSKE DOBNE GRANICE PREMA MEĐUNARODNOM, EVROPSKOM I NACIONALNOM PRAVU	20
Pravne definicije „djeteta“ i zakonske dobne granice u Bosni i Hercegovini	22
Važnost dobi za prihvatanje djece migranata i izbjeglica	26
Važnost dobi za odgovor na trgovinu djecom	30
2. PROCJENA DOBI U BOSNI I HERCEGOVINI: METODA SOCIJALNIH INTERVJUA U KANTONU SARAJEVO KAO PRIMJER DOBRE PRAKSE.....	37
3. PROCJENA DOBI U SKLADU S MEĐUNARODNIM STANDARDIMA I PRAVIMA DJETETA: KORACI U MODELU POSTUPKA.....	43
Upućivanje na procjenu dobi.....	43
Metode procjene dobi	44
4. OPĆI PRINCIPI I LJUDSKA PRAVA KOJIMA SE VODI PROCJENA DOBI DJECE POD RIZIKOM OD TRGOVINE LJUDIMA.....	55
Pretpostavka maloljetnosti.....	55
Postupci procjene dobi u najboljem interesu djeteta	58
Pravo na nediskriminaciju	60
Pravo na saslušanje	61
Pravo na razvoj.....	62
Pravo na privatnost i zaštitu podataka	64
5. ZAKLJUČCI I PRIJEDLOZI ZA DJELOVANJE	66
REFERENCE.....	72

AKRONIMI

BDBiH	Brčko distrikt Bosne i Hercegovine
CPI	Indeks zaštite djece
CRC	Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima djeteta
EU	Evropska unija
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
GDP	Bruto domaći proizvod
GDPR	Opća uredba EU o zaštiti podataka 2016/679
GRETA	Grupa eksperata za borbu protiv trgovine ljudima
HDI	Indeks humanog razvoja
ICMPD	Međunarodni centar za izradu politika u oblasti migracija
IOM	Međunarodna organizacija za migracije
IFS-EMMAUS	Međunarodni forum solidarnosti-EMMAUS
MICS	Istraživanje višestrukih pokazatelja
NVO	Nevladina organizacija
OSCE	Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi
RS	Republika Srpska
SZPS	Služba za poslove sa strancima
UN	Ujedinjene nacije
UNICEF	Dječiji fond Ujedinjenih naroda
UNODC	Ured Ujedinjenih naroda za droge i kriminal
USAID	Američka agencija za međunarodni razvoj

SAŽETAK

Od 2015. godine, Bosna i Hercegovina bilježi značajan priliv i tranzit mješovitih migracijskih tokova osoba u bijegu od rata i sukoba, terorizma, siromaštva i oskudice na Bliskom istoku. Većina migranata i izbjeglica ulazi u zemlju iz Srbije i Crne Gore, premda značajan broj prelazaka granice i dalje nije dokumentovan. Od 2018. godine institucije BiH registrovale su više od 85.000 migranata koji su pristigli u zemlju, od čega njih 29.300 tokom 2019. i 16.190 tokom 2020. godine, i prema podacima Međunarodne organizacije za migracije, preko 11.100 migranata tokom prva tri kvartala 2021. godine. Prema evidenciji međunarodnih organizacija, do kraja 2019. oko 8.600 migranata i izbjeglica boravilo je u prihvatnim objektima u Bosni i Hercegovini, uključujući gotovo 1.000 djece, od čega je 30% bilo bez pratnje ili razdvojeno. U zemlji živi oko 3,5 miliona stanovnika.

U odgovoru na velik broj pristiglih migranata i izbjeglica, u različitim dijelovima zemlje uspostavljeni su privremeni prihvatni centri. Međutim, značajan broj migranata i izbjeglica nisu registrovani i nalaze se u privatnom smještaju i neformalnim kampovima širom zemlje.

Smatra se da migrantima i izbjeglicama koji pristižu u Bosnu i Hercegovinu prijeti opasnost od iskorištavanja i trgovine ljudima, prvenstveno za djecu koja nisu ispravno identificirana niti im je pružena pomoć. Budući da mnogi migranti i izbjeglice ne nose lične dokumente, dob mladih osoba među njima često ostaje neodređena. Zbog ograničenog pristupa postupcima procjene dobi, djeca migranti i izbjeglice su pod rizikom da budu tretirani kao odrasle osobe. Ako nisu ispravno identificirana kao djeca, odnosno maloljetnici, ne upućuju se na usluge na koje imaju pravo prema zakonu te im prijeti opasnost od nasilja, iskorištavanja i trgovine ljudima, uključujući i situacije kada su smješteni zajedno s odraslim osobama koje nisu njihovi srodnici. Međutim, do sada nije bilo službene identifikacije djece žrtava trgovine ljudima ili pretpostavljenih žrtava unutar te grupe.

Jačanjem postupka procjene dobi moglo bi se značajno doprinijeti ispravnoj identifikaciji djece unutar mješovitih migracijskih tokova. Postupak nudi i važne mogućnosti za utvrđivanje iskustava u vezi s nasiljem, iskorištavanjem i trgovinom tom djecom, kao i specifičnih rizika. U trenutnim okolnostima, postupak procjene dobi je strateški međusektorski problem jer je jednako relevantan i važan za zaštitu djece, upravljanje migracijama, kao i strategije za suzbijanje trgovine ljudima.

Procjena dobi smatra se formalnim postupkom kojim organi nastoje utvrditi dob ili raspon dobi pojedinca ili utvrditi je li osoba odrasla ili maloljetnik. Procjena dobi smatra se nužnom jer se zakonskim dobnim ograničenjima uređuju prava i dužnosti pojedinaca u različitim fazama njihovog djetinjstva i mladosti.¹

Ne postoje međunarodni ili evropski sporazumi kojima se uređuje postupak procjene dobi. Međutim, međunarodnim i evropskim pravom predviđaju se pravni standardi, procesne garancije i principi koji se primjenjuju u kontekstu procjene dobi. Budući da se postupci procjene dobi obično provode u kontekstu migracija, relevantni međunarodni i evropski standardi u postupcima

¹ Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Procjena dobi: Tehnička napomena*, 2013., str. 7. – 8.

procjene dobi odnose se na prava djeteta, među ostalim u kontekstu migracija, zaštite djece i sprečavanja svih oblika nasilja nad djecom, kao i iskorištavanja i trgovine ljudima.

Postupci procjene dobi moraju biti u skladu sa principima ljudskih prava, kao što je pretpostavka maloljetne dobi. Drugim riječima, za osobu čija dob nije poznata važi pretpostavka da je riječ o djetetu sve dok postoje razlozi za pretpostavku da ta osoba jeste dijete. Imajući u vidu navedeni princip, procjena dobi u svim okolnostima mora poštovati prava djeteta i provoditi se u skladu s principom najboljeg interesa djeteta.

Cilj studije je ocijeniti relevantnost procjene dobi u Bosni i Hercegovini, utvrditi i preispitati primjenjivo pravo i okvire politika te institucionalne nadležnosti, kao i postojeću praksu. Istražene su mogućnosti za jačanje ili razradu postupka procjene dobi koji je smislen i izvodljiv u kontekstu Bosne i Hercegovine te proveden u skladu s međunarodnim i evropskim standardima.

U studiji je utvrđeno da postupci procjene dobi do sada nisu uređeni zakonom ili politikom u Bosni i Hercegovini. Kao posljedica toga, pristup djeci čija je dob nepoznanica danas je u Bosni i Hercegovini izuzetno fragmentiran. Takav fragmentirani pristup stvara nesigurnost za stručnjake koji rade sa djecom i za djecu koja su u riziku od iskorištavanja i trgovine djecom te djecom koja su žrtve. Time se stvaraju i rizici za sigurnost, dobrobit i razvoj djece. Potrebno je integrirati i konsolidirati postojeće elemente procjene dobi u formalni i dobro regulisan postupak procjene dobi. Okosnica tog razvojnog procesa trebaju biti razmatranja o tome kako da sam postupak promoviše najbolje interese djeteta, bez obzira na djetetovu društvenu ili nacionalnu pripadnost, porijeklo i okolnosti migracije, uz istovremeno smanjenje rizika za djecu.

U studiji je utvrđena nova obećavajuća praksa u Kantonu Sarajevo, zasnovana na zajedničkim intervjuima djeteta čija je dob upitna, uz učešće stručnjaka različitih profila. Ovaj primjer prakse mogao bi biti osnov za dalju definiciju modela koji se može ponoviti na drugim lokacijama kako bi se osiguralo da se djeca čija je dob nepoznanica ocjenjuju i priznaju kao maloljetnici u skladu sa međunarodnim i evropskim standardima.

Nadalje, u studiji su utvrđene zakonske starosne granice utvrđene zakonodavstvom na svim nivoima u Bosni i Hercegovini. Te zakonske starosne granice su jedan od razloga zašto je dob bitna za djecu, pružaoce usluga i državne službenike, s obzirom na to da je dob često glavni odlučujući faktor za odlučivanje o pravima djeteta u pogledu pružanja usluga, procesnih garancija i pitanja koja se odnose na status. Izvjesnost u pogledu dobi mlade osobe važan je element u naporima države i civilnog društva da se spriječi i odgovori na sve oblike nasilja i iskorištavanja djece, uključujući i kontekst trgovine ljudima.

Rezultati ukazuju na relativno snažan pravni i okvir politika za pružanje odgovora djeci koja su službeno identificirana kao (pretpostavljene) žrtve trgovine ljudima, bez obzira na to je li dijete državljanin Bosne i Hercegovine ili ne. Pravni okvir dovoljno je čvrst da ponudi pravnu zaštitu djeci od iskorištavanja i trgovine ljudima, između ostalog u situacijama u kojima dob djeteta ostaje nejasna.

Osim toga, u studiji je utvrđeno posebno razmatranje općih principa prava djeteta, kako je predviđeno Konvencijom UN-a o pravima djeteta (*engl.* CRC) i ponovljeno u standardima Vijeća

Evrope i pravu EU-a, kao što su pravo djeteta da bude saslušano i da se njegova mišljenja uzmu u obzir (član 12. Konvencije o pravima djeteta), najbolji interes djeteta kao primarno razmatranje (član 3. Konvencije o pravima djeteta), pravo na nediskriminaciju (član 2. Konvencije o pravima djeteta) i pravo na razvoj (član 6. Konvencije o pravima djeteta). Ti principi su jednako relevantni i važni za postupke procjene dobi i odgovore na iskorištavanje djece i trgovinu djecom. Razrada formaliziranog postupka za procjenu dobi može se zasnivati na utvrđenim zakonima i politikama.

Do sada je princip pretpostavke maloljetne dobi formalno priznat u relevantnom Pravilniku isključivo u odnosu na djecu žrtve trgovine ljudima koja nisu državljani Bosne i Hercegovine. Druge kategorije djece ne uživaju iste mjere zaštite u domaćim propisima i politikama. Za djecu migrante i izbjeglice Zakonom o strancima predviđeno je da se prema njima postupa u skladu s njihovim identitetom. Kao posljedica toga, ako dijete izjavi da je punoljetno, dijete bi trebalo tretirati kao odraslu osobu. Ograničena primjena principa pretpostavke maloljetne dobi na djecu žrtve trgovine ljudima koja nisu državljani zemlje stvara različite standarde koji su zasnovani na statusu te bi se stoga mogla smatrati diskriminirajućom, ako nije popraćena uporedivom odredbom koja se odnosi na djecu migrante i izbjeglice te djecu uopšte.

Iako je pretpostavka maloljetne dobi osnovni princip za zaštitu djece čija dob nije poznata, princip je smislen samo ako je uvršten u postupak procjene dobi. Ako postupak ostane nedefiniran ili izostane, postoji rizik da se odrasle osobe pogrešno smatraju djecom i da se s njima postupa kao sa djecom te da se smjeste u iste smještajne objekte, skloništa ili prihvatne centre sa djecom sa kojom nisu u srodstvu. Upravo ovakve situacije se nastoje spriječiti razradom postupka procjene dobi.

Kako bi procjena dobi bila u skladu s ljudskim pravima i pravima djeteta, postupak i posljedice koje iz njega proizlaze moraju biti u skladu s međunarodnim i evropskim standardima, a posebno sa principom najboljeg interesa djeteta. Stoga je potrebno razmotriti razradu postupka procjene dobi u Bosni i Hercegovini u svjetlu širih razmatranja o pravima i dobrobiti djece te njihovoj zaštiti od svih oblika nasilja i iskorištavanja, uključujući i kontekst trgovine ljudima.

U studiji je navedeno da postoje jasni izazovi u osiguravanju da se pravni standardi realizuju kroz konkretne radnje u praksi. U studiji su utvrđene postojeće mjere i inicijative u vezi sa navedenim općim principima, a koje predstavljaju prilike na kojima bi se mogle zasnivati buduće aktivnosti za izradu postupka procjene dobi.

Općenito se smatra da djeca migranti i izbjeglice imaju visok rizik od iskorištavanja i trgovine ljudima u kombinaciji sa smanjenim nivoom otpornosti zbog svojih migracijskih okolnosti, što je često povezano s ograničenim pristupom uslugama podrške. U mješovitim migracijskim tokovima koji pristižu i prolaze kroz Bosnu i Hercegovinu, mnogi odrasli i djeca žele nastaviti svoj put ka Evropskoj uniji. Možda nemaju poseban interes da ih identificiraju i da im pomažu tijela u Bosni i Hercegovini. Njihov neregistrovani migracijski status i pažljivo kontrolisane granice Evropske unije mogu povećati rizik od iskorištavanja i trgovine ljudima, posebno kod prihvatanja usluga krijumčara kako bi im se olakšao neregistrovani prelazak granice u državu članicu EU-a.

Izvjestaji navode da djeca i odrasle osobe u tranzitu kroz Bosnu i Hercegovinu naknadno stignu u države članice EU-a u kojima podnose zahtjev za dozvolu za boravak ili međunarodnu zaštitu. Nekima je zabranjen ulazak u države članice EU-a te ih se vraća, što nije u skladu sa međunarodnim i evropskim standardima. Stoga, tačna identifikacija ima nacionalnu i transnacionalnu važnost koja bi se i dalje mogla ticati organa Bosne i Hercegovine nakon što te osobe napuste zemlju.

Mješoviti migracijski tokovi pristižu u situaciji u kojoj se stanovništvo zemlje suočava sa brojnim društvenim i ekonomskim izazovima i slabim sistemom socijalne zaštite. Značajan dio stanovništva živi u nesigurnim uslovima. Smatra se da je oko 50% stanovništva izloženo riziku od siromaštva², 15% građana ne može si priuštiti osnovne usluge, a djeca su nesrazmjerno pogođena. Prema UNICEF-ovom Istraživanju višestrukih pokazatelja, u periodu od 2011. do 2012. godine u zemlji je živjelo 170.000 djece.³

Bosna i Hercegovina ima složeno uređenje, u kojem svaka jedinica ima vlastiti ustav, predsjednika, izvršnu, zakonodavnu i sudsku vlast. Tu izrazito decentraliziranu strukturu karakteriše izuzetno složen pravni sistem sa četiri krivična i građanska zakona i povezanim procesnim zakonima te još složenijom strukturom upravnih propisa. Navedeno dovodi do znatnog stepena fragmentiranosti nadležnosti i visokih administrativnih troškova, što utiče na efikasnost državne uprave u svim sektorima, uključujući zaštitu djece i socijalnu zaštitu, prihvat migranata i tražitelja azila, sprečavanje trgovine ljudima i pomoć žrtvama nasilja i iskorištavanja.

Pandemija bolesti COVID-19 stvorila je nove izazove za stanovništvo. Ograničenja i rizici povezani sa pandemijom i kontrolnim mjerama nesrazmjerno pogađaju osobe koje žive u nesigurnim uslovima i osobe koje se iskorištavaju i kojima se trguje ili kojima prijeti opasnost, uključujući djecu i mlade, marginalizovane grupe te migrante i izbjeglice. Kriza je također povećala pritisak na javnu upravu.

Predmetna studija prvenstveno je izrađena kao istraživanje dostupne dokumentacije (*engl. desk review*), a dodatne informacije prikupljene su u razgovorima sa ključnim ispitanicima. Istraživanje dostupne dokumentacije zasnivalo se na analizi međunarodnih i evropskih standarda u pogledu procjene dobi, prevencije i odgovora za djecu koja su žrtve ili su u riziku od iskorištavanja i trgovine ljudima te prava djeteta u širem smislu. Analiza je dopunjena revizijom zakonodavnih i okvira politika u Bosni i Hercegovini, nadležnosti institucija i referalnih mehanizama za djecu u Bosni i Hercegovini te usmjerenim pregledom literature. Kroz konsultacije, ključni ispitanici su osigurali značajne informacije za studiju. Među njima su stručnjaci iz državnih agencija i civilnog društva, uključujući pružaoce usluga. U periodu od novembra 2020. do januara 2021. godine, provedene su konsultacije s ukupno 15 ključnih ispitanika.

² Evropska komisija, Bosna i Hercegovina – *Izvjestaj o napretku 2020. priložen Komunikaciji Komisije Evropskom parlamentu, Vijeću, Evropskom ekonomskom i socijalnom odboru i Odboru regija*; https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/bosnia_and_herzegovina_report_2020.pdf

³ UNICEF-ovo Istraživanje višestrukih pokazatelja, https://mics-surveys-prod.s3.amazonaws.com/MICS4/Europe%20and%20Central%20Asia/Bosnia%20and%20Herzegovina/2011-2012/Final/Bosnia%20and%20Herzegovina%202011-12%20MICS_English.pdf. UNICEF definira siromaštvo djece kao „djecu kojoj su uskraćeni materijalni, duhovni i emocionalni resursi potrebni za preživljavanje, razvoj i napredak. Zbog toga ne mogu uživati svoja prava, ostvariti svoj puni potencijal ili učestvovati kao punopravni i ravnopravni članovi društva.” Unicef, *Djeca koja žive u siromaštvu: Pregled definicija, mjerenja i politika* (2006.), https://www.unicef.org/socialpolicy/files/Children_Living_In_Poverty.pdf.

Studija je provedena u kontekstu zajedničkog programa Evropske unije i Vijeća Evrope „Horizontal Facility za Zapadni Balkan i Tursku 2019-2022“. S obzirom na navedeno, opći cilj studije je doprinijeti promociji progresivne implementacije relevantnih standarda i preporuka Vijeća Evrope, posebno Konvencije Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima i preporuka koje je izdalo tijelo za praćenje Konvencije GRETA, kao i pravne stečevine EU-a kojom se promoviše pravo djece žrtava krivičnih djela te preporuka Komiteta za prava djeteta.

Na osnovu revizije zakona, politika i praksi, u studiji se navode prijedlozi mjera za jačanje postupka procjene dobi u Bosni i Hercegovini s ciljem predlaganja rješenja za usklađeniju praksu u skladu sa zajedničkim standardima te integrisanja postupka u šire aktivnosti odgovora za djecu žrtve nasilja, iskorištavanja i trgovine ljudima te djecu u riziku u zemlji.

PRIJEDLOZI ZA DJELOVANJE

ZAKONODAVNA TIJELA

- **Izmjeniti Zakon o strancima** kako bi se uključio princip pretpostavke maloljetne dobi u odnosu na djecu migrante i izbjeglice čija je dob upitna;
- Izraditi **pravni ili okvir politika za uređivanje postupka procjene dobi** u skladu sa međunarodnim i evropskim standardima, pravima djeteta i principom najboljeg interesa djeteta.

AKTERI UKLJUČENI U DONOŠENJE POLITIKA I IZRADU PROGRAMA

- Izraditi model postupka za procjenu dobi djece migranata

Jačanje metode socijalnih intervjuja za procjenu dobi koja je razvijena u Kantonu Sarajevo njenom integracijom u **postupak procjene dobi, uređen zakonom ili politikama**, te **protokol za međuagencijsku i multidisciplinarnu saradnju**. Formalno regulisanim postupkom procjene dobi bi se dodijelile jasne institucionalne odgovornosti, promovisala odgovornost i osigurale zaštitne mjere za djecu. Također bi trebao da se usmjeri na povezivanje postupka procjene dobi s postojećim mehanizmima upućivanja (referalnim mehanizmima) za djecu kako bi se osiguralo efikasno i odgovarajuće dalje postupanje u slučajevima u kojima su utvrđeni ili se sumnja na nasilje, iskorištavanje ili trgovinu ljudima.

Donositi zakone i jačati procesne garancije, osjetljive na prava i potrebe djece, u skladu sa međunarodnim i evropskim standardima kojima se usmjeravaju postupci procjene dobi djece u kontekstu migracija.

Promovisati **konsenzus o nacionalnom tipskom postupku za procjenu dobi te njegovoj distribuciji i provođenju, na osnovu metode socijalnih intervjuja**, popraćeno edukacijom, uključujući zajedničku međuagencijsku i multidisciplinarnu edukaciju, paket metoda rada i alata koji će se upotrebljavati u postupku, kao i priručnik sa praktičnim smjernicama za stručnjake. Postupak bi se trebao u najvećoj mogućoj mjeri zasnivati na postojećim standardima i alatima koji se upotrebljavaju u zemlji te ih integrirati, kao što su alati za intervju s obzirom na potrebe djeteta i utvrđivanje najboljih interesa. Smjernice bi se trebale objaviti na službenim jezicima BiH.

- Informacije za djecu

Jačati **svijest i informisanje djece migranata i izbjeglica** u pogledu pristupa mehanizmima savjetovanja i prijavljivanja za djecu, uključujući anonimno prijavljivanje, u slučajevima kada su tokom postupka procjene dobi ili u drugim kontekstima prekršena njihova prava.

Izraditi informativne materijale prilagođene djeci na različitim jezicima, za štampane i digitalne medije, videozapise ili društvene mreže, uključujući materijale izrađene sa djecom, te nadograditi informativne materijale za djecu koji su već dostupni, kao što je videoanimacija koju je izradilo Vijeće Evrope i Evropski ured za azil.⁴

⁴ Vijeće Evrope, Procjena dobi djece u migracijama: animacija predstavljena na šest novih jezika, I letak prilagođen djeci, 18. Juni 2021

➤ Prikupljanje podataka, istraživanje i monitoring

Preispitati mehanizme za prikupljanje podataka i izradu nacionalnih statističkih podataka o djeci migrantima i izbjeglicama, djeci tražiteljima azila, djeci žrtvama trgovine ljudima i pretpostavljenim žrtvama kako bi se osiguralo odgovarajuće razvrstavanje podataka. Navedeno bi moglo uključivati reviziju obrazaca koji se upotrebljavaju za registraciju i prijavljivanje dobi djece migranata, tražitelja azila i izbjeglica, uz dob od 18 godina kao pokazatelj u razvrstavanju podataka o odraslim osobama i djeci te mogućnost evidentiranja opravdanih sumnji u pogledu dobi osobe kao pokazatelja za upućivanje na procjenu dobi. Razvoj postupka procjene dobi trebao bi uključivati razmatranja o tome kako registrovati i prijaviti procijenjenu dob u nacionalnim evidencijama podataka i statistikama.

Aktivirati **praćenje postupka procjene dobi** i svakog koraka u zemlji, na svim nivoima, istraživanjem i drugim prikladnim sredstvima te savjetovanjem sa djecom i mladim odraslim osobama koje su prošle procjenu dobi, kao i s uključenim dužnosnicima i stručnjacima. Praćenje koje provode strukture za ljudska prava, prema potrebi, trebalo bi doprinijeti jačanju odgovornosti državnih aktera i aktera civilnog društva na svim nivoima.

➤ Jačanje domaćih službi za brigu o djeci i socijalnu zaštitu

Nastaviti sa promocijom efikasnijih mjera kako bi se osiguralo da sva djeca rođena u Bosni i Hercegovini budu registrovana pri rođenju. U skladu s Konvencijom UN-a o pravima djeteta **pravo na upis u matičnu knjigu rođenih** primjenjuje se bez diskriminacije na državljane Bosne i Hercegovine i na djecu migranata i izbjeglice koji borave u Bosni i Hercegovini ili tranzitiraju kroz Bosnu i Hercegovinu rođenu u Bosni i Hercegovini.

Nastaviti jačanje mjera za osiguravanje **jednakosti zaštite i prava na razvoj za svu djecu** koja žive u Bosni i Hercegovini kao građani, migranti, tražitelji azila ili izbjeglice, bez obzira na njihov imigracijski status ili status žrtve nasilja, iskorištavanja ili trgovine ljudima.

Jačati usluge zaštite i podrške za mlade pri njihovoj tranziciji u odraslu dob i samostalan život kako bi se ublažili svi poremećaji nakon navršavanja 18 godina za djecu bez roditeljskog staranja, bez obzira na imigracijski status djeteta ili status žrtve nasilja, iskorištavanja ili trgovine ljudima.

➤ Međunarodna saradnja

Uključiti nacionalne, regionalne i međunarodne aktere u regiji jugoistočne Evrope kako bi se **u cijeloj regiji šire promovisao model postupka**.

Srednjoročna i dugoročna promocija **uporedivih standarda i postupaka procjene dobi širom regije** može imati koristi za djecu i države. Ukoliko se odluke o procjeni dobi donose u skladu sa međunarodnim i evropskim standardima te najboljim interesima djeteta, ako su valjane, etičke i pouzdane, državne vlasti u različitim zemljama regije i šire, uključujući države članice Evropske unije i Vijeća Evrope, mogu priznati odluke o procjeni dobi.

MEĐUNARODNI AKTERI

Ponuditi i pružiti **tehničku pomoć, finansijsku i organizacijsku podršku domaćem procesu za izradu modela postupka za procjenu dobi** djece migranata i djece izložene riziku od iskorištavanja i trgovine ljudima, kao i provedbu smjernica usmjerenih na nadležna tijela i druge relevantne aktere iz javnog i civilnog društva na državnom, entitetskom i lokalnom nivou.

Podržati domaće aktere u izradi i uvođenju međuagencijske i multidisciplinarne strategije edukacije na temu modela postupka za procjenu dobi koji je izrađen na nacionalnom nivou, uključujući sva relevantna tematska razmatranja i potrebne alate, kao što su alati za intervju usmjereni na djecu, izrada odluka o procjeni dobi, izrada procesnih mjera zaštite prilagođenih djeci i registracija ličnih podataka u svjetlu pravila o zaštiti podataka.

Podržati razmjenu iskustava, naučenih lekcija i dokaza o upotrebi intervjua za procjenu dobi u različitim evropskim zemljama, na primjer putem međunarodne konferencije ili savjetovanja, s ciljem utvrđivanja ključnih naučenih lekcija na kojima bi se mogao zasnivati postupak izrade i distribucije informacija u Bosni i Hercegovini, regiji jugoistočne Evrope te državama članicama Evropske unije i Vijeću Evrope u širem smislu.

Afganistanske izbjeglice u Velikoj Kladuši, Bosna i Hercegovina, Fotografija: Anadolu Agency

UVOD

Već nekoliko godina Bosna i Hercegovina prima velik broj migranata i izbjeglica, uključujući djecu bez pratnje. Smatra se da su u mješovitim migracijskim tokovima mnoge odrasle osobe i djeca u riziku od iskorištavanja i trgovine ljudima, posebno djeca koja nisu ispravno identificirana i kojima se ne pruža pomoć jer nemaju lične isprave i njihova je dob često nejasna. Zbog ograničenog pristupa postupcima procjene dobi djeca migranti i izbjeglice riskiraju smještaj zajedno s odraslim osobama koje nisu srodnici. Ukoliko nisu ispravno identificirana kao djeca, možda neće biti upućena službama na koje imaju pravo u skladu sa zakonom te su izložena riziku od nasilja, iskorištavanja i trgovine ljudima. Međutim, dosad nije bilo službene identifikacije djece žrtava trgovine ljudima ili pretpostavljenih žrtava unutar te grupe.

Jačanjem postupka procjene dobi moglo bi se znatno doprinijeti ispravnoj identifikaciji djece unutar mješovitih migracijskih tokova. Ovaj postupak pruža važne mogućnosti za utvrđivanje iskustava nasilja, iskorištavanja i trgovine tom djecom, kao i posebnih rizika. U trenutnoj situaciji postupak procjene dobi strateški je međusektorski problem jer je jednako relevantan i važan za zaštitu djece, upravljanje migracijama, kao i strategije za suzbijanje trgovine ljudima.

Procjena dobi smatra se formalnim postupkom kojim organi nastoje utvrditi dob ili dobni raspon pojedinca i utvrditi je li osoba odrasla ili dijete. Procjena dobi smatra se neophodnom jer se zakonskim dobnim ograničenjima uređuju prava i dužnosti pojedinaca u različitim fazama njihovog djetinjstva i mladosti.⁵

Ne postoje međunarodni ili evropski ugovori kojima se uređuje postupak procjene dobi. Međutim, međunarodnim i evropskim pravom predviđaju se pravni standardi, procesne garancije i principi koji se primjenjuju u kontekstu procjene dobi. Upravni odbor Vijeća Evrope za prava djeteta radi na izradi neobvezujućih pravnih standarda za postupke procjene dobi u skladu s ljudskim pravima usmjerenih na kreatora politika i stručnjake.⁶ Predmetna studija oslanja se i na postojeće smjernice Vijeća Evrope o procjeni dobi.⁷

Ovom studijom se istražuju nacionalni regulatorni okviri za procjenu dobi djece pod rizikom od iskorištavanja i trgovine ljudima u kontekstu migracija. Svrha je bila ocijeniti trenutnu praksu procjene dobi i uporediti je s međunarodnim i evropskim standardima. Na osnovu toga cilj je predložiti ključne korake i principe kojima se vodi model postupka za procjenu dobi djece migranata, što bi moglo poslužiti kao osnov za nastavak rada u toj oblasti u Bosni i Hercegovini.

Budući da se ova studija zasniva na pravima djeteta i drugim međunarodnim i evropskim standardima kao referentnom okviru, teži se tome da se pri predlaganju daljih mjera vodi nacionalnim kontekstom. Navedeno je zahtijevalo razmatranje specifičnog uređenja države

⁵ Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Procjena dobi: Tehnička napomena*, 2013., str. 7. – 8.

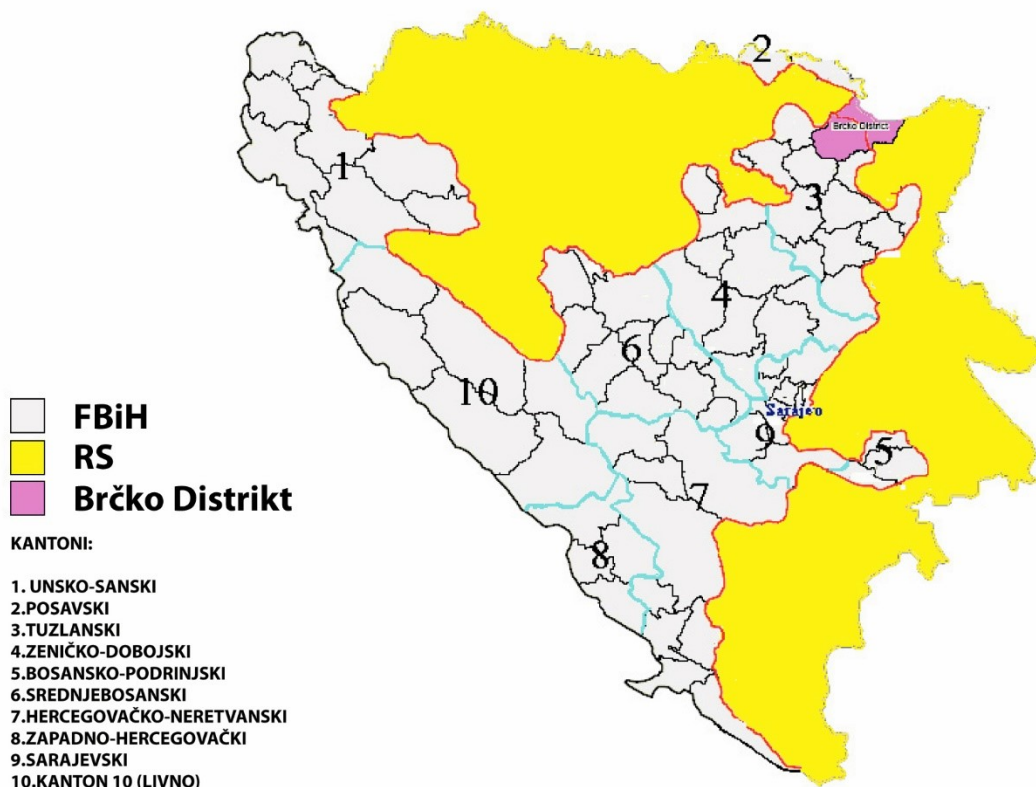
⁶ Vijeće Evrope, *Djeca i migracije*, pristupljeno 21. septembra 2021.

⁷ Vijeće Evrope, *Procjena dobi kod djece u migracijama, Pristup zasnovan na ljudskim pravima. Smjernice za kreatora politika. Izgradnja Evrope za djecu i sa djecom*, 2019. Vijeće Evrope, *Mi smo djeca, čujte nas!*, *Djeca govore o procjeni dobi*, Izveštaj o konsultacijama sa djecom bez pratnje na temu procjene dobi, 2019. Vijeće Evrope, *Politike, postupci i prakse država članica Vijeća Evrope koje se odnose na prava djece*, Vijeće Evrope, Ad hoc odbor za prava djeteta (CAHENF), Grupa stručnjaka za prava djece i zaštitne mjere u kontekstu migracija (CAHENF-Safeguards), 2017.

Bosne i Hercegovine i njenog decentraliziranog sistema, specifične socioekonomske situacije stanovništva, kao i uticaja nedavne pandemije.

Složeno uređenje Bosne i Hercegovine

Bosna i Hercegovina ima decentralizovano uređenje i sastoji se od Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH), Republike Srpske (RS), kao i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine (BDBiH), jedinstvene administrativne jedinice pod suverenitetom Bosne i Hercegovine. Svaki od entiteta ima vlastiti ustav, predsjednika, izvršnu, zakonodavnu i sudsku vlast.

Mapa federalnog uređenja Bosne i Hercegovine (izvor: www.parco.gov.ba)

Federacija Bosne i Hercegovine sastoji se od deset kantona, sa vlastitim ustavima, vladama i pravosudnim ovlastima. Kantoni djeluju u skladu sa zakonima Federacije Bosne i Hercegovine i kantonalnim zakonima i imaju podstrukturu općina i gradova koji čine jedinice lokalne samouprave s izvršnim i zakonodavnim ovlaštenjima. Republika Srpska obuhvata jedan nivo lokalne samouprave sa 57 opština. Brčko distrikt obuhvaćen je zakonodavstvom na nivou BiH, pri čemu su njegova područja nadležnosti jednaka onima dvaju entiteta, uključujući izvršna, zakonodavna i pravosudna tijela.

Administrativni sistem Bosne i Hercegovine ima 14 nivoa upravljanja i pravnih sistema, 13 ustava, više od 332 administrativne jedinice i više od 150 ministarstava, uključujući ministarstva svakog kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine. Zemlja ima složen pravni sistem sa četiri krivična i

građanska zakona (državni, entitetski i Brčko distrikt) i povezanim procesnim zakonima te još složenijom strukturom upravnih propisa. Takva izrazito decentralizirana struktura povezana je s izuzetno visokim administrativnim troškovima.⁸ Navedeno dovodi do znatnog stepena rascjepkanosti administrativnih i zakonodavnih nadležnosti, što utiče na efikasnost javnog upravljanja u svim sektorima, uključujući u pogledu provođenja zakona i politika za zaštitu djece, prihvata migranata i izbjeglica te sprečavanja trgovine ljudima.

Stanovništvo zemlje čine: Bošnjaci (50%), Srbi (31%), Hrvati (15%), ostali (3%) i neizjašnjeni (1%). U upotrebi su tri službena jezika (bosanski, srpski i hrvatski) i dva pisma (latinica i cirilica).⁹

Sistem sa više nivoa vlasti u Bosni i Hercegovini i različitost struktura u entitetima moraju se uzeti u obzir kod izrade modela postupka za procjenu dobi. Model postupka može biti smislen za repliciranje u cijeloj zemlji jedino ako ostavlja dovoljno prostora za prilagođavanje različitim poslovima institucija, nadležnostima i pravnim okvirima na nivou entiteta i na lokalnom nivou.

Socioekonomsko stanje u zemlji

Bosna i Hercegovina je svrstana u zemlje srednjeg dohotka. Smatra se da je otprilike 50% stanovništva izloženo riziku od siromaštva,¹⁰ a 15 % građana ne može si priuštiti osnovne usluge kao što su hrana, čista voda, gorivo ili zdravstvena zaštita. Djeca su nesrazmjerno pogođena siromaštvom. Prema UNICEF-ovom Istraživanju višestrukih pokazatelja (MICS) za period 2011. do 2012., u Bosni i Hercegovini u siromaštvu živi 170.000 djece.¹¹

Bosna i Hercegovina troši 4,6% svog bruto domaćeg proizvoda (BDP) na socijalna davanja, što je u velikoj mjeri uporedivo sa prosječnom potrošnjom u mnogim drugim evropskim zemljama. Socijalna davanja i usluge za djecu i porodice često su nedostatna, nejednaka i ne zadovoljavaju osnovne potrebe djece. Broj osoba koje napuštaju školovanje vrlo je visok u Bosni i Hercegovini. Prema vladinoj platformi za razvoj predškolskog obrazovanja za period od 2017. do 2022. samo 14% djece u dobi do šest godina upisano je u predškolsko obrazovanje, dok djeca mlađa od tri godine čine 9,5% ukupnog broja djece upisane u predškolskoj dobi.¹²

Vrijednost Indeksa humanog razvoja (HDI) Bosne i Hercegovine za 2018. iznosila je 0,769, čime se zemlja nalazi na 75. mjestu među 189 zemalja i teritorija.¹³ Usljed niskog indeksa humanog razvoja

⁸ Administrativni troškovi procijenjeni su na 50% bruto domaćeg proizvoda (BDP), CIA World Factbook (2020.); <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/bosnia-and-herzegovina/>;

⁹ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, *Revidirani zajednički osnovni dokument, dio izvještaja država stranaka*, 2010.; <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/LjudskaPrava/common%20core%20document%20BH-rev-ENGLISH.pdf>;

¹⁰ Evropska komisija, Bosna i Hercegovina – *Izvještaj o napretku 2020. priloženo Komunikaciji Komisije Evropskom parlamentu, Vijeću, Evropskom ekonomskom i socijalnom odboru i Odboru regija*; https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/bosnia_and_herzegovina_report_2020.pdf;

¹¹ UNICEF-ovo Istraživanje višestrukih pokazatelja, https://mics-surveys-prod.s3.amazonaws.com/MICS4/Europe%20and%20Central%20Asia/Bosnia%20and%20Herzegovina/2011-2012/Final/Bosnia%20and%20Herzegovina%202011-12%20MICS_English.pdf.

UNICEF definiše siromaštvo djece kao „djecu kojoj su uskraćeni materijalni, duhovni i emocionalni resursi potrebni za preživljavanje, razvoj i napredak. Zbog toga ne mogu uživati svoja prava, ostvariti svoj puni potencijal ili učestvovati kao punopravni i ravnopravni članovi društva.“ UNICEF, *Djeca žive u siromaštvu: Pregled definicija, mjerenja i politika* (2006.), https://www.unicef.org/socialpolicy/files/Children_Living_In_Poverty.pdf.

¹² Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 2/18; *Platforma za razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini za razdoblje 2017. do 2022.*, <https://propisi.ks.gov.ba/content/platforma-za-razvoj-pred%C5%A1kolskog-odgoja-i-obrazovanja-u-bosni-i-hercegovini-za-razdoblje>;

¹³ Bosna i Hercegovina – indeks humanog razvoja (HDI), <https://countryeconomy.com/hdi/bosnia-herzegovina>;

i visoke stope nezaposlenosti, građani, posebno mladi, tragaju za bolje plaćenim poslovima u inostranstvu, čak i pod nesigurnim uslovima i prevarnim ugovorima o radu.

Slab sistem socijalne zaštite stvara izazove za implementaciju prava djeteta u Bosni i Hercegovini, što posebno pogađa djecu i porodice koje se bore s društvenom i ekonomskom marginalizacijom, djecu bez odgovarajuće njege, posebno djecu koja žive u siromašnim domaćinstvima sa samohranim roditeljem, djecu iz nefunkcionalnih porodica, žrtve nasilja, iskorištavanja i zanemarivanja te djecu sa poteškoćama u ponašanju, kao i djecu migrante i izbjeglice. Ta djeca se suočavaju sa posebnim izazovima u pristupu obrazovanju, socijalnoj zaštiti i drugim relevantnim uslugama. Djeca s invaliditetom i romska djeca izložena su visokom riziku od trgovine ljudima i iskorištavanja, uključujući dječji rad.¹⁴

Romsko stanovništvo živi u uslovima ekstremnog siromaštva i društvene marginalizacije. Mnoga djeca nikada nisu upisana u matičnu knjigu rođenih, nemaju lične dokumente i stoga im je uskraćena socijalna i zdravstvena zaštita. U MICS-u iz 2012.¹⁵ se navodi da je samo 2% romske djece u dobi od 3 do 5 godina uključeno u organizirane programe ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja.

Ako postoji sumnja u dob romskog djeteta, lokalni službenici i pružaoci usluga mogli bi računati na znanje zajednice kako bi procijenili djetetovu dob, bez pribjegavanja formalnom postupku procjene dobi. U ovoj studiji nisu utvrđena nikakva istraživanja kojima bi se procijenila kvaliteta te neregulirane prakse i njen uticaj na prava romske djece. Potrebno je više istraživanja kako bi se razumjelo mogu li i kako romska djeca koja nisu upisana u matičnu knjigu rođenih imati koristi od formalnog postupka procjene dobi.

Loša socioekonomska situacija u zemlji dovodi do finansijskih ograničenja za izradu postupka procjene dobi, posebno s obzirom na velik broj mladih migranata i izbjeglica koji pristižu u zemlju. Konkretno, državni sistemi i službe bit će suočeni s značajnim izazovima kod efikasnog odgovora kada je riječ o djeci migrantima i izbjeglicama s invaliditetom te romskoj djeci koja migriraju unutar regije.

Svaki model postupka trebao bi da bude ekonomičan i u najvećoj mogućoj mjeri smanji finansijsko opterećenje za državnu upravu i pružaoce usluga. Mjere za promociju prava i najboljih interesa djece migranata i izbjeglica poduzimaju se s ciljem trajnih napora za postizanje jednakosti zaštite i jednakih mogućnosti za svu djecu u zemlji. Iskustvo pokazuje da integrirani sistemi za zaštitu djece¹⁶ s jedinstvenim mehanizmom upućivanja koji funkcioniše za svu djecu u riziku mogu biti najbolje mjesto za pružanje odgovora djeci različitog porijekla u situacijama u kojima su javni i privatni resursi ograničeni.

¹⁴ Izvještaji Ministarstva rada SAD, Biroa za međunarodna pitanja rada, o dječijem i prisilnom radu za Bosnu i Hercegovinu; <https://www.dol.gov/agencies/ilab/resources/reports/child-labor/bosnia-and-herzegovina>;

¹⁵ <https://datacatalog.worldbank.org/dataset/bosnia-and-herzegovina-multiple-indicator-cluster-survey-2011>;

¹⁶ Agencija Evropske unije za osnovna prava, *Sistemi za zaštitu djece*, bez datuma.

Uticaj pandemije bolesti COVID-19 na rizike od iskorištavanja i trgovine ljudima

Pandemija bolesti COVID-19 prouzročila je nove poteškoće odraslim osobama i djeci koji su predmetom iskorištavanja ili ugroženi. Mjere donesene za kontrolu pandemije uključivale su karanten i policijski sat, ograničenja kretanja i putovanja, zatvaranje škola, školovanje kod kuće i učenje na daljinu. Stoga su mnoga djeca više vremena provodila na internetu za obrazovne svrhe, društvene kontakte i zabavu, što se smatra povezanim s povećanim rizikom od potencijalno štetnog sadržaja ili kontakata u digitalnom okruženju. Pandemija je dovela i do ograničenog pristupa uslugama podrške zajednici, zdravstvenim uslugama, sportskim aktivnostima i aktivnostima u slobodno vrijeme, kao i smanjenju društvenih kontakata. Ta su ograničenja uticala na mentalno zdravlje mnogih građana Bosne i Hercegovine, uključujući djecu.¹⁷ Nevladina organizacija „Nova generacija“ koja vodi SOS liniju za nasilje u porodici „Plavi telefon“ zabilježila je povećanje broja prijava tokom pandemije.¹⁸

UNODC je prepoznao da identifikacija žrtava trgovine ljudima i njihovo upućivanje na sisteme socijalne zaštite mogu postati sve veći izazov tokom pandemije.¹⁹ Interpol izvještava da će ograničenja koja su nametnule evropske vlade u nastojanju da kontroliraju pandemiju i njene globalne ekonomske posljedice vjerovatno povećati broj ugrožene djece i vjerovatnost njihovog iskorištavanja i trgovine, uključujući putem interneta ili na internetu.²⁰

U Bosni i Hercegovini pandemija koronavirusa je uticala na rad tijela krivičnog progona i njihovu operativnu sposobnost u vezi s utvrđivanjem i istraživanjem slučajeva ili sumnje na iskorištavanje i trgovinu djecom jer je njihova uloga u kontroli usklađenosti s preventivnim mjerama stvorila dodatan pritisak na već oskudne kapacitete. Pandemija je uticala na rad državne uprave, socijalnih službi i državnih institucija, a ograničeno dnevno radno vrijeme smanjilo je pristup javnosti. Vlasti Bosne i Hercegovine preusmjerile su dio ograničenih javnih sredstava za borbu protiv pandemije, ali to uveliko zavisi od međunarodne pomoći i podrške. Istovremeno se smanjila međunarodna finansijska podrška nevladinim organizacijama u Bosni i Hercegovini, što je dovelo do smanjenja usluga koje pružaju organizacije civilnog društva.²¹ Tokom prve faze pandemije (mart do juna 2020.) svi sudski postupci prekinuti su na nekoliko mjeseci, što je usporilo postupke i odgodilo pristup pravosuđu.²²

Pregled izvještaja

Predmetna studija provedena je u kontekstu zajedničkog programa Evropske unije i Vijeća Evrope „Horizontal Facility za Zapadni Balkan i Tursku 2019-2022“. Cilj programa je pomoći državnim akterima i akterima civilnog društva u jugoistočnoj Evropi da se usklade sa standardima Vijeća

¹⁷ Centar za sigurniji internet Bosne i Hercegovine, www.sigurnodijete.ba; <https://www.unicef.org/bih/en/press-releases/usaaid-and-unicef-procure-communication-equipment-centres-mental-health-within-covid>;

¹⁸ Statistički podaci nevladine organizacije „Nova Generacija“ koja upravlja SOS linijom za nasilje u porodici i povezano nasilje „Plavi telefon“ pokazuju povećanje broja prijave na SOS liniju tokom pandemije – zapisi su predstavljeni tokom konferencije o rizicima digitalnih tehnologija koju je u decembru 2020. organizirala Fondacija „Tijana Jurić“ u Beogradu;

¹⁹ UNODC – Ured Ujedinjenih nacija za droge i kriminal, *Tematski izvještaj: Uticaj pandemije bolesti COVID-19 na trgovinu ljudima*, 2020.; <https://www.un.org/ruleoflaw/wp-content/uploads/2020/05/Thematic-Brief-on-COVID-19-EN-ver.21.pdf>;

²⁰ Interpol, *COVID-19 Uticaj na krijumčarenje migranata i trgovinu ljudima*, 2020.;

<https://www.interpol.int/en/News-and-Events/News/2020/COVID-19-impact-on-migrant-smuggling-and-human-trafficking>;

²¹ Informacije se razmjenjuju na koordinacijskim sastancima aktera odgovornih za aktivnosti suzbijanja trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini;

²² Visoko sudsko i tužilačko vijeće Bosne i Hercegovine, <https://vstv.pravosudje.ba/>;

Evrope i pravnom stečevinom Evropske unije u okviru procesa proširenja. U okviru tog šireg programa, Vijeće Evrope provodi projekat „Prevenција i borba protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“ u vremenskom okviru od 24. maja 2019. do 31. decembra 2022. Cilj djelovanja je pomoći institucijama u Bosni i Hercegovini u praćenju preporuka Grupe stručnjaka Vijeća Evrope za borbu protiv trgovine ljudima (GRETA) u vezi s provedbom Konvencije Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini. Time se nastoji poboljšati zaštita osoba koje su žrtve trgovine ljudima i promovirati snažnije mjere zaštite za njihova prava.

Jedna od glavnih komponenti projekta odnosi se na sprečavanje i odgovor na trgovinu djecom u Bosni i Hercegovini. Jedna od tema koje treba razmotriti u tom kontekstu jeste istraživanje procjene dobi djece izložene riziku od trgovine ljudima kako bi se nadležna tijela informirala o metodama kojima se uzimaju u obzir psihološki, kognitivni i bihevioralni faktori i tako im se omogućilo da preispitaju postojeće postupke kako bi se osiguralo efikasno utvrđivanje i zaštita najboljih interesa djeteta. Rezultati i prijedlozi djelovanja zasnivat će se na kontinuiranom procesu reforme zakona, kreiranju i programiranju politika, kao i edukaciji i drugim ciljanim mjerama za podršku procjeni dobi u skladu s ljudskim pravima u Bosni i Hercegovini.

Izveštaj je strukturiran na sljedeći način:

Poglavlje 1. sadrži pregled zakonskih dobnih granica u Bosni i Hercegovini, što se smatra važnim za razumijevanje zašto i kako dob određuje pristup djece pravima i uslugama u zemlji te se stoga utvrđuju područja u kojima je procjena dobi posebno važna.

U poglavlju 2. predstavljena je praksa procjene dobi utvrđena u ovoj studiji, odnosno, metoda socijalnih intervju razvijena u Kantonu Sarajevo. Kao novija praksa, metoda predstavlja vrijedan osnov na kojem bi se mogao razviti postupak procjene dobi te bi se on mogao smisleno distribuirati širom zemlje.

U poglavlju 3. navode se glavni koraci postupka procjene dobi sa standardima kvalitete i zahtjevima koji moraju biti uspostavljeni kako bi se osiguralo da se postupak provodi u skladu s evropskim i međunarodnim normama. Taj je model postupka ambiciozan za domaći kontekst Bosne i Hercegovine, a zapravo i za zemlje širom Evrope. Stoga možda nije realistično težiti potpunom prenošenju tog modela u domaći kontekst. Međutim, taj model može usmjeravati diskusije kako bi se razvio i uredio postupak procjene dobi uz dužno poštovanje međunarodnih i evropskih standarda.

U poglavlju 4. razmatraju se opći principi i standardi ljudskih prava koje postupak procjene dobi mora poštovati.

U zaključcima su sažeti glavni nalazi studije i predložen niz mjera koje državni i međunarodni akteri trebaju razmotriti kako bi promovirali izradu i distribuciju modela postupka za procjenu dobi djece migranata, uključujući djecu u riziku od iskorištavanja i trgovine ljudima, djecu žrtve i pretpostavljene žrtve.

Metodologija

Izveštaj je izrađen u više koraka, uključujući pregled literature i fazu konsultacija u kojoj su učestvovali ključni ispitanici iz relevantnih institucija i organizacija u Bosni i Hercegovini. Preliminarni nalazi predstavljeni su na okruglom stolu održanom 19. maja 2021. godine²³, a rezultati diskusija s vodećim akterima iz državnih tijela, specijaliziranih institucija i organizacija te pružalaca usluga korišteni su u finalizaciji studije. Osim toga, za izradu studije korišteni su i podaci s regionalne konferencije „Zajedničko preduzimanje mjera tokom krize: Zaštita djece od trgovine i eksploatacije na Zapadnom Balkanu“, u organizaciji Vijeća Evrope i Evropske unije, održane 22. i 23. juna 2021. godine.

Istraživanje dostupne dokumentacije obuhvatalo je nekoliko područja analize. Naime, jedan dio je bio usmjeren na analizu međunarodnih i evropskih standarda u pogledu procjene dobi i povezanosti sa prihvatom djece migranata te sprečavanjem i odgovorom na iskorištavanje i trgovinu ljudima. U drugom dijelu razmatra se način na koji se te međunarodne i evropske norme odražavaju u zakonima i okvirima politika u Bosni i Hercegovini, poslovima institucija i referalnim mehanizmima za djecu. U trećoj komponenti ocijenjen je nivo i kvalitet provedbe tih standarda za djecu u zemlji, uzimajući u obzir djecu u riziku od iskorištavanja i trgovine ljudima, kao i djecu žrtve, s posebnim naglaskom na djecu migrante i izbjeglice. Cilj te revizije bio je razumjeti u kojoj mjeri su ispravna identifikacija i priznavanje djece bitni da bi se osiguralo da se djeca upućuju na usluge u Bosni i Hercegovini koje su primjerene dobi i koje se zasnivaju na pravima.

Provedene su konsultacije s ključnim ispitanicima kako bi se prikupilo stručno znanje državnih službenika, stručnjaka iz civilnog društva, uključujući pružaoce usluga, i predstavnika međunarodnih organizacija. U periodu od novembra 2020. do januara 2021. provedene su konsultacije s petnaest ključnih ispitanika, uključujući dužnosnike Ministarstva sigurnosti i Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, Državnu agenciju za istrage i zaštitu, Federalnu upravu policije, Tužilaštvo BiH i Tužilaštvo Federacije Bosne i Hercegovine, centre za socijalni rad u Banja Luci i Sarajevu, kao i ispitanike sa Fakulteta za kriminalistiku u Sarajevu, iz Organizacije za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE), Međunarodnog centra za izradu politika u oblasti migracija (ICMPD), četvero predstavnika organizacija civilnog društva, uključujući romske organizacije i organizacije koje pružaju usluge pomoći žrtvama trgovine ljudima. Pandemija je uticala na implementaciju, posebno konsultacijski dio, tako da su se sastanci i konsultacije uglavnom morali organizirati u digitalnom okruženju na internetu.

²³ Evropska unija/Vijeće Evrope Projekat Horizontal Facility, „Prevenција i borba protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“, Postupci procjene dobi, Okrugli stol, 19. maj 2021. (online događaj).

1. RELEVANTNOST DOBI: ZAKONSKE DOBNE GRANICE PREMA MEĐUNARODNOM, EVROPSKOM I NACIONALNOM PRAVU

Prema međunarodnom pravu o ljudskim pravima dobna granica označava razliku između djece i odraslih. Sva djeca uživaju prava i zaštitne mjere predviđene Konvencijom UN-a o pravima djeteta, u kojoj se dijete definira kao svaka osoba mlađa od 18 godina (član 1.). Punoljetna dob je dob u kojoj dijete postaje punoljetno i stiče punu poslovnu sposobnost.²⁴ Djeci je do punoljetnosti potrebna podrška roditelja ili staratelja kao dopune njihovoj ograničenoj poslovnoj sposobnosti u formalnim postupcima i odlukama te u upravnim ili sudskim postupcima.

Budući da se Konvencijom UN-a o pravima djeteta utvrđuje dob punoljetnosti, međunarodno i evropsko pravo suzdržavaju se od određivanja drugih dobnih granica i ostavljaju to diskreciono pravo nacionalnim zakonodavnim tijelima. Diskriminacija na osnovu dobi zabranjena je Konvencijom UN-a o pravima djeteta (član 2.), članom 21. Povelje EU-a o osnovnim pravima, članom 14. Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama²⁵ te brojnim drugim evropskim i međunarodnim instrumentima. Sprečavanje diskriminacije ne znači samo jednako postupanje prema svoj djeci. Pozitivna radnja, tj. „legitimna diferencijacija u postupanju s pojedinačnom djecom“ važna je za sprečavanje i rješavanje marginalizacije i isključenosti. Komitet za prava djeteta „kontinuirano naglašava potrebu za posvećivanjem posebne pažnje grupama u nepovoljnom položaju i ranjivim grupama“.²⁶

Konvencija UN-a o pravima djeteta daje djetetu pravo na očuvanje njegovog identiteta (član 8.). Ispravna identifikacija djetetove dobi i njegovo službeno priznanje kao maloljetnog dio su prava djeteta na očuvanje vlastitog identiteta.

Dob je stoga važan element identiteta osobe i utiče na status. Ako je dob osobe neizvjesna, nedokumentovana ili osporena, teško je ispravno primjenjivati zakonske dobne granice. To može biti slučaj ukoliko dijete nije upisano u matičnu knjigu rođenih, ako je izgubilo identifikacijske dokumente zbog migracije ili bijega ili ako iz drugih razloga nije u mogućnosti pružiti dokumentovane dokaze o svojoj dobi. U tim slučajevima mogu se pokrenuti postupci procjene dobi kako bi se utvrdilo je li osoba odrasla ili maloljetnik ili kako bi se donijela odluka o posebnim pravima osobe u skladu s njenom dobi.

U nacionalnom zakonodavstvu obično se definiraju zakonske dobne granice za uređivanje prava ili obaveza građana, državnih tijela i pružatelja usluga. Stoga utvrđivanje dobi djeteta može biti presudno da dijete dobije pristup uslugama za sigurnost i zaštitu, dobrobit i razvoj, kao i za socijalno i političko učešće. U mnogim su zemljama zakonske dobne granice relevantne za pravo djeteta na pristup obrazovanju ili obaveznom školovanju. Mlada dob pomaže u zaštiti djece od dječjeg rada, dječjeg braka ili prisilnog braka, regrutiranja u vojnu službu i učešća u aktivnim borbama. Djeca mlađa od 18 godina imaju pravo na posebnu zaštitu od svih oblika nasilja i

²⁴ Agencija Evropske unije za osnovna prava, *Punoljetstvo*;

²⁵ Evropski sud za ljudska prava, *Vodič o članu 14. Evropske konvencije o ljudskim pravima i članu 1. Protokola br. 12 uz Konvenciju, Zabrana diskriminacije*, ažurirano 31. avgusta 2021.

²⁶ Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Priručnik za provedbu Konvencije o pravima djeteta, cjelovito revidirano izdanje*, koje su za UNICEF pripremili Rachel Hodgkin i Peter Newell, New York i Ženeva, 2002., str. 19.

iskorištavanja, uključujući u kontekstu trgovine ljudima i prodaje. Postoje posebne zaštitne mjere za zaštitu djece žrtava krivičnih djela tokom krivičnih istraga i postupaka te za osiguravanje podrške za oporavak i rehabilitaciju.

Ako su djeca u sukobu sa zakonom, mlada dob povezana je s posebnim postupcima i zaštitnim mjerama u pravosudnom sistemu za maloljetnike.²⁷ Kod djece smještene u alternativne centre za zbrinjavanje ili u prihvatne centre za migrante i izbjeglice koja navršavaju 18 godina, mlada odrasla osoba gubi pravo na usluge brige i podršku staratelja. Kako bi se osigurala trajna podrška prelasku djeteta u odraslu dob, prema Smjernicama UN-a za alternativnu brigu o djeci pružaju se usluge naknadne brige za djecu koja navršavaju dob s kojom izlaze iz sistema brige i zaštite. Ako je naknadna briga uređena nacionalnim pravom, obično se utvrđuje dobna granica tako da provjera dobi može biti relevantna i u pogledu mladih odraslih osoba.²⁸

U skladu s međunarodnim i evropskim pravom djeca migranti i izbjeglice uživaju posebne zaštitne mjere i prava, kao što su smještaj prilagođen djeci, usluge njege i zaštite, pristup obrazovanju i osposobljavanju te podrška staratelja za djecu bez pratnje. Djeca bez pratnje imaju pravo na trajno rješenje u skladu s najboljim interesima djeteta. Ako se utvrdi da je povratak ili repatrijacija u najboljem interesu djeteta, nadležna državna tijela dužna su osigurati da dijete dobije zaštitu i podršku u pripremi za povratak, tokom putovanja i nakon povratka. Djeca koja traže azil, bez pratnje ili zajedno sa članovima porodica, imaju pravo na priznavanje osnove za azil prilagođene djeci.

Djeca koja su uključena u upravne ili sudske postupke, bez obzira na to da li se oni odnose na građanske, krivične ili upravne stvari, uživaju procesne garancije koje su osjetljive na njihova prava i individualne potrebe, kao što su pravo na informacije prilagođene djeci, pravo na saslušanje, starateljstvo i zastupanje, pravo na blagovremen i transparentan postupak s jasnim pravnim obrazloženjem i pristup pravnim lijekovima. Procesne garancije u kontekstu postupka procjene dobi detaljnije se razmatraju u poglavlju 5.

Dob je stoga odlučujući faktor koji određuje pristup djece uslugama. Ako djeca nisu tačno identificirana, postoji rizik da će ostati isključena iz usluga na koje imaju pravo ili da primaju usluge koje nisu primjerene njihovoj dobi i potrebama. To može biti povezano s rizicima za njihovu sigurnost, na primjer, ako su djeca smještena zajedno s odraslim osobama koje nisu srodnici. Njome se djeci može onemogućiti pristup obrazovanju ili uslugama zdravstvene zaštite koje su potrebne za njihov zdrav razvoj. Ako djeca ne dobiju informacije prilagođene njihovoj dobi i zrelosti, može im se onemogućiti da na smislen način učestvuju u procjeni njihove situacije, istragama i postupcima koji se na njih odnose ili ispunjavanju administrativnih obaveza kao što je registracija migranata.

Kako bi se razumjela važnost dobi i, posljedično, procjene dobi u Bosni i Hercegovini, u sljedećem odjeljku razmatraju se zakonske dobne granice utvrđene u relevantnom zakonodavstvu, uzimajući u obzir zakone na nivou države i entiteta te Brčko distrikta.

²⁷ Vijeće Evrope, *Smjernice o pravosuđu prilagođenom djeci*, 2011. Direktiva (EU) 2016/800 Evropskog parlamenta i Vijeća od 11. maja 2016. o procesnim garancijama za djecu koja su osumnjičena ili optužena u krivičnim postupcima.

²⁸ Generalna skupština Ujedinjenih nacija, *Smjernice za alternativnu brigu o djeci*, Rezolucija koju je donijela Generalna skupština o izvještaju Trećeg komiteta (A/64/434) 64/142, 24. februar 2010., <https://digitallibrary.un.org/record/673583?ln=en>.

Pravne definicije „djeteta“ i zakonske dobne granice u Bosni i Hercegovini

Iako se pojam „dijete“ u velikoj mjeri upotrebljava u nacionalnom zakonodavstvu, trenutno ne postoji jedinstvena pravna definicija „djeteta“ u Bosni i Hercegovini. U nekim kontekstima se u krivičnim zakonima, zakonima o zaštiti djece, porodičnim zakonima, zakonima o radu i drugim zakonima dijete navodi kao osoba koja još nije navršila 18 godina. Međutim, u nekim zakonima nije definiran pojam „dijete“, a neki krivični zakoni razlikuju „dijete“ i „maloljetnika“. Definicija „djeteta“ i zakonske dobne granice razlikuju se ne samo među sektorskim zakonima nego i između zakonodavstva na državnom i nižim nivoima.

Dijete svjedok daje izjavu pred praznim sudom (izvor: <https://lawtimesjournal.in/can-a-child-testify/>)

Zakoni o socijalnoj zaštiti:

U zakonima o socijalnoj zaštiti dijete se²⁹ definira kao „osoba do 18 godina“, dok Zakon o socijalnoj zaštiti Brčko distrikta³⁰ ne predviđa definiciju djeteta.

Porodični zakoni i zakoni o zaštiti od nasilja u porodici:

Porodični zakoni u Bosni i Hercegovini³¹ ne predviđaju definiciju djeteta.³² U porodičnim zakonima entiteta i Brčko distrikta spominje se „maloljetnik“ u vezi s brakom te se predviđa da sud može

²⁹ Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodica s djecom Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine br. 36/1999, 54/2004, 39/2006, 14/2009, 7/2014 - odluka Ustavnog suda BiH, 45/2016, 19/2017 - drugi zakon i 40/2018; i Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske br. 37/12, 90/16, 94/19 i 42/20

³⁰ Službeni glasnik Brčko distrikta Bosna i Hercegovina br. 1/04, 4/04, 19/07, 2/08, 21/18 i 32/19;

³¹ Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine br. 5/2005, 41/2005 – ispravka, 31/2014 i 32/2019 – odluka Ustavnog suda; <https://www.paragraf.ba/propisi/fbih/porodicni-zakon-federacije-bih.html>

Porodični zakon Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske br. 54/2002, 41/2008, 63/2014 i 56/2019 – odluka Ustavnog suda; <https://www.paragraf.ba/propisi/republika-srpska/porodicni-zakon.html>;

³² Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, *kombinirani Peti i šesti izvještaj Bosne i Hercegovine o provedbi Konvencije o pravima djeteta*, 2017.; http://www.mhrr.gov.ba/ljudska_prava/djeca_bih/E%20Kombinovani%20V%20I%20periodicni%20izvjestaj%20BiH.pdf

dopustiti „maloljetniku“ starijem od 16 godina da stupi u brak. U skladu sa zakonima entiteta o zaštiti od nasilja u porodici, dijete je svaki član porodice mlađi od 18 godina.³³

Zakoni o obrazovanju:

Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini³⁴ predviđeno je da je dijete svaka osoba mlađa od 18 godina, dok Zakon o osnovnom vaspitanju i obrazovanju Republike Srpske³⁵ i Zakon o osnovnom i srednjoškolskom obrazovanju u Brčko distriktu³⁶ ne definiraju dijete. Obavezno obrazovanje počinje u dobi od šest godina i traje osam godina. U Federaciji Bosne i Hercegovine neki su kantoni definirali dijete kao osobu mlađu od 18 godina u zakonima o obrazovanju, dok drugi ne nude pravnu definiciju u tom kontekstu.

Zakon o zdravstvenom osiguranju:

Zakon o zdravstvenom osiguranju entiteta³⁷ i zakon Brčko distrikta³⁸ ne definiraju pojam djeteta, već uključuju djecu različitih dobnih grupa u definiciju osiguranika.³⁹

Iz krivičnog zakona:

U krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine upotrebljavaju se izrazi „dijete“ i „maloljetnik“ u odnosu na različite dobne granice i kontekste. U krivičnim zakonima Bosne i Hercegovine⁴⁰, Federacije Bosne i Hercegovine⁴¹ i Brčko distrikta dijete se⁴² definira kao osoba koja nije navršila 14 godina, dok se djeca u dobi od 14 do 17 godina smatraju „maloljetnicima“. U Krivičnom zakoniku Republike Srpske navodi se da su djeca žrtve krivičnih djela mlađa od 18 godina. Izmjene Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine su u parlamentarnoj proceduri i uključuju definiciju djeteta u skladu s Konvencijom UN-a o pravima djeteta (član 1.). Ne postoje dosljedne odredbe u pogledu pravne definicije „dijete žrtva trgovine ljudima“ u Bosni i Hercegovini. Krivičnim zakonima entiteta i Krivičnim zakonom Brčko distrikta zabranjuju se sve seksualne radnje s djetetom mlađim od 14 godina, čak i ako se smatraju dobrovoljnim ili ih je iniciralo dijete.

³³ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, 20/2013 i 75/2021; i Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske br. 102/12, 108/2013, 82/2015 i 84/2019;

³⁴ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 18/2003 i 88/2007; <https://www.paragraf.ba/propisi/bih/okvirni-zakon-o-osnovnom-i-srednjem-obrazovanju-u-bosni-i-hercegovini.html>;

³⁵ Službeni glasnik Republike Srpske br. 44/17, 31/18, 84/19, 63/20; https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpk/PAO/Pages/Osnovno_obrazovanje.aspx;

³⁶ Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine br. 4/13, 48/16, 22/17 i 2/20; <https://skupstinabd.ba/3-zakon/ba/Zakon%20o%20obrazovanju%20u%20osnovnim%20i%20srednjim%20s--kolama/06B20-20%20Zakon%20o%20obrazovanju%20u%20osnovnim%20i%20srednjim%20s--kolama%20u%20Br--ko%20distriktu%20BiH%20-%20prec--is--c-eni%20tekst.pdf>;

³⁷ Zakon o zdravstvenom osiguranju Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine br. 30/97,7/02, 70/08, 48/11 i 36/18; <https://www.fmoh.gov.ba/index.php/zakoni-i-strategije/zakoni/zakon-o-zdravstvenom-osiguranju>;

Zakon o zdravstvenom osiguranju Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske br. 18/99, 51/01, 70/01,51/03,57/03,17/08,1/09 106/09, 39/2016 - odluka US, 110/2016, 94/2019 i 44/2020 - dr. uredba; <https://www.paragraf.ba/propisi/republika-srpska/zakon-o-zdravstvenom-osiguranju.html>;

³⁸ Zakon o zdravstvenom osiguranju Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine br. 19/2020 - prečišćen tekst; <https://www.paragraf.ba/propisi/brcko/zakon-o-zdravstvenom-osiguranju-brcko-distrikta-bosne-i-hercegovine.html>;

³⁹ „Osigurano dijete može biti dijete koje je navršilo 15 godina, tj. stariji maloljetnik do 18 godina, koje nije završilo osnovno obrazovanje ili nije bilo zaposleno nakon završetka osnovnog obrazovanja, pod uslovom da se prijavilo u Zavod za zapošljavanje. Osiguranik je i dijete od rođenja, kao i djeca tokom redovnog školovanja u osnovnim i srednjim školama, tj. tokom studija na visokim školama i fakultetima“.

⁴⁰ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 3/03, 32/03 - korigovan, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15, 35/18 i 46/21 (Odluka Visokog predstavnika za BiH); <https://www.paragraf.ba/propisi/bih/krivicni-zakon-bosne-i-hercegovine.html>;

⁴¹ Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine br. 36/03, 21/04 - ispravka, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16 i 75/17; <https://www.paragraf.ba/propisi/fbih/krivicni-zakon-federacije-bosne-i-hercegovine.html>;

⁴² Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine br. 19/2020 - prečišćen tekst; <https://www.paragraf.ba/propisi/brcko/krivicni-zakon-brcko-distrikta-bosne-i-hercegovine.html>;

Izvanbračna zajednica odrasle osobe s djetetom mlađim od 16 godina smatra se krivičnim djelom u skladu sa svim krivičnim zakonima.⁴³

Zakonom o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnim postupcima Federacije Bosne i Hercegovine⁴⁴ i Republike Srpske⁴⁵ dijete se definira kao „svaka osoba koja nije navršila 18 godina“. Dob za krivičnu odgovornost u Bosni i Hercegovini je 14 godina.⁴⁶

Ustavno pravo:

Ustavom Bosne i Hercegovine predviđa se izričito uvrštavanje Konvencije UN-a o pravima djeteta i drugih međunarodnih ugovora kojima je Bosna i Hercegovina strana potpisnica (Aneks I Ustava, vidjeti Okvir 1.). Prednost se daje međunarodnim ugovorima navedenim u Aneksu Ustava ukoliko nacionalno pravo nije u skladu s normama koje su u njima predviđene. Stoga se direktno primjenjuje definicija „djeteta“ predviđena Konvencijom UN-a o pravima djeteta (član 1.).

Iako jedinstvena definicija djeteta još nije uspostavljena, Ustav pruža važan pravni osnov za postupak procjene dobi. Na osnovu toga definicija djeteta kao osobe mlađe od 18 godina, kako je propisano Konvencijom UN-a o pravima djeteta, mogla bi se dosljedno primjenjivati u cijeloj zemlji u svim zakonima, politikama ili protokolima kojima se uređuju postupci procjene dobi na lokalnom, kantonalnom ili entitetskom nivou.

⁴³ Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, član 216 <https://www.paragraf.ba/propisi/fbih/krivicni-zakon-federacije-bosne-i-hercegovine.html>; Krivični zakonik Republike Srpske, član 184., Službeni glasnik Republike Srpske br. 64/17, 104/18 - odluka US, 15/21 i 89/21; <https://www.paragraf.ba/propisi/republika-srpska/krivicni-zakon-republike-srpske.html>; Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, član 213., <https://www.paragraf.ba/propisi/brcko/krivicni-zakon-brcko-distrikta-bosne-i-hercegovine.html>

⁴⁴ Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine br. 7/2014 i 74/2020; <https://www.paragraf.ba/propisi/fbih/zakon-o-zastiti-i-postupanju-sa-djecom-i-maloljetnicima-u-krivicnom-postupku.html>;

⁴⁵ Službeni glasnik Republike Srpske br. 13/2010, 61/2013 i 68/2020; <https://www.paragraf.ba/propisi/republika-srpska/zakon-o-zastiti-i-postupanju-sa-djecom-i-maloljetnicima-u-krivicnom-postupku.html>;

⁴⁶ Zakon o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnim postupcima donesen u Republici Srpskoj 2010., u Brčko distriktu u Bosni i Hercegovini 2011. i u Federaciji Bosne i Hercegovine 2014.; Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 3/2003, 32/2003 – ispravak, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 29/2007, 53/2007, 58/2008, 12/2009, 16/2009, 53/2009, 93/2009, 72/2013 i 65/2018; <https://www.paragraf.ba/propisi/fbih/zakon-o-krivicnom-postupku-bosne-i-hercegovine.html>; Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine br. 35/2003, 56/2003 – ispravak, 78/2004, 28/2005, 55/2006, 27/2007, 53/2007, 9/2009, 12/2010, 8/2013, 59/2014 i 74/2020; <https://www.paragraf.ba/propisi/brcko/zakon-o-krivicnom-postupku-brcko-distrikta-bosne-i-hercegovine.html>; Službeni glasnik Republike Srpske br. 53/2012, 91/2017, 66/2018 i 15/2021; <https://www.paragraf.ba/propisi/republika-srpska/zakon-o-krivicnom-postupku-republike-srpske.html>;

Okvir 1: Ustavno pravo Bosne i Hercegovine

Ustavom Bosne i Hercegovine predviđa se da su država i oba entiteta obavezni osigurati „najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda“, uključujući pravo da se ne drži u ropstvu ili potčinjenosti ili da obavlja prisilni ili obavezni rad,⁴⁷ pravo na nediskriminaciju i dodatne sporazume o ljudskim pravima koji će se primjenjivati kroz anekse.

Ustavom su obuhvaćeni međunarodni ugovori o ljudskim pravima kojim je država potpisnica.⁴⁸ Članom 2., na primjer, predviđa se da se „... prava i slobode utvrđeni u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenim protokolima direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini [...] i imaju prioritet nad svim drugim zakonima“.⁴⁹ Ustavom se nadalje predviđa da će „pružanje prava i sloboda predviđenih ovim članom ili međunarodnim sporazumima navedenima u Aneksu I Ustava biti osigurano svim osobama u Bosni i Hercegovini bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi kao što je spol, rasa, boja kože, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje ili drugi status“.

Ustavima Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Statutom Brčko distrikta uređuju se nadležnosti za izradu i sprovođenje pravnih okvira i politika u jurisdikciji sa više nivoa. Za implementaciju međunarodnih konvencija nadležne su institucije na državnom nivou, što se odnosi na politike koje se odnose na imigraciju, izbjeglice i tražitelje azila, provođenje međunarodnih propisa i krivičnih propisa među entitetima.

Institucije u entitetima i Brčko distriktu odgovorne su kao garant ljudskih prava i osnovnih sloboda, za sigurnosne politike i borbu protiv kriminala, za zdravstvene i socijalne politike, politike rada i zapošljavanja, obrazovanja, ekonomske i finansijske politike te politike državljanstva. U Federaciji Bosne i Hercegovine nadležnosti su podijeljene između entiteta i 10 kantona, uključujući, u područjima provedbe ljudskih prava, zdravstvene zaštite, socijalne politike, provedbe zakonodavstva i drugih propisa koji se odnose na državljanstvo, imigraciju i azil.

Općim okvirnim sporazumom za mir u Bosni i Hercegovini⁵⁰ utvrđuje se pravna usklađenost Bosne i Hercegovine s pravima dodijeljenima Konvencijom UN-a o pravima djeteta. Opći principi Konvencije odražavaju se u zakonodavstvu Bosne i Hercegovine na svim nivoima uprave, uključujući odredbe o najboljim interesima djeteta. Međutim, trenutno ne postoji sveobuhvatan pregled cjelokupnog zakonodavstva na nacionalnom nivou, nivou entiteta ili kantona kako bi se ocijenila usklađenost nacionalnih i zakona nižih nivoa sa Konvencijom.⁵¹

Imajući u vidu ove složene ustavne odredbe, nadležnosti relevantne za razvoj postupka procjene dobi djece migranata raspoređene su na više nivoa - države, entiteta i Brčko distrikta, kao i kantona Federacije Bosne i Hercegovine. Za razvoj usklađenog postupka procjene dobi i promociju njegove dosljedne primjene u praksi potrebna je saradnja i koordinacija državnih agencija i javnih organa na svim tim nivoima.

⁴⁷ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 25/2009 – Amandman II.; Član II. stav 3.; <https://www.paragraf.ba/propisi/bih/ustav-bosne-i-hercegovine.html>;

⁴⁸ Ustav Bosne i Hercegovine, član II. Ljudska prava i osnovne slobode; U Prilogu su, među ostalim, uključeni sljedeći ugovori koji su relevantni za sprečavanje i odgovor na trgovinu djecom: Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966.) i Fakultativni protokoli (1966. i 1989.), Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966.), Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena (1979.), Konvencija protiv mučenja i drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja (1987.), Konvencija o zaštiti djece iz 1989., Evropska konvencija o sprečavanju mučenja, neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja iz 1990.

⁴⁹ Član II. 1 i 2 Ustava Bosne i Hercegovine – Ljudska prava i međunarodne norme; Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (1950.); <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=005>;

⁵⁰ Poznat kao Daytonski mirovni sporazum, potpisan u Parizu 1995.;

⁵¹ World Vision & Stronger Voice for Children Network, *Indeks zaštite djece 2.0 u Bosni i Hercegovini: Mjerenje napora vlasti za zaštitu djevojčica i dječaka*, 2019.; https://www.wvi.org/sites/default/files/2019-06/Child%20Protection%20Index%202.0%20for%20BiH_engl_0.pdf;

Važnost dobi za prihvata djece migranata i izbjeglica

Proteklih godina u Bosni i Hercegovini zabilježen je znatan porast mješovitih migracijskih tokova i neregistrovanih migracija, što je povezano s ukupnom migracijskom krizom na Balkanu tokom posljednje decenije. Masovni migracijski tokovi preko zapadnobalkanske rute započeli su u drugoj polovini 2015. i trajali su do 2016. kada su za migrante i izbjeglice zatvorene granice duž te rute. Zatvaranje je dovelo do promjena migracijskih trendova i razvoja alternativnih ruta migranata i izbjeglica kroz Grčku, Albaniju, Makedoniju ili Bugarsku kroz Crnu Goru i/ili Srbiju, preko državnog područja Bosne i Hercegovine prema Hrvatskoj te na sjeveru i zapadu prema drugim državama članicama EU-a. Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine izvijestilo je o organiziranim operacijama krijumčarenja i trgovine ljudima kojima se olakšava nedokumentovani ulazak i tranzit kroz zemlju u značajnom obimu početkom 2017., uz dalje povećanje od 2018. nadalje.⁵² Od 2018. državne institucije registrovale su više od 74.300 migranata koji su pristigli u zemlju, od čega oko 29.300 tokom 2019. i 16.190 tokom 2020.⁵³ Prema podacima Međunarodne organizacije za migracije (IOM) preko 11.100 migranata registrovano je tokom prva tri kvartala 2021. godine.⁵⁴ Prema evidenciji međunarodnih organizacija, do kraja 2019. oko 8.600 migranata i izbjeglica boravilo je u prihvratnim centrima u Bosni i Hercegovini, uključujući gotovo 1.000 djece, od čega je 30% bilo bez pratnje ili razdvojeno.

Iako granična policija nekim migrantima i izbjeglicama koji nemaju valjane putne isprave zabranjuje ulazak na graničnim prelazima Bosne i Hercegovine, većina, uključujući djecu bez pratnje, se obraća jednom od područnih ureda Službe za poslove sa strancima⁵⁵ kako bi izrazili namjeru da zatraže azil.⁵⁶ Osobi koja je izrazila namjeru da zatraži azil Služba za poslove sa strancima izdaje potvrdu koja se izdaje svim osobama koje izraze namjeru da zatraže azil. Potvrda vrijedi 14 dana. U tom roku osoba podnosi zahtjev za azil Sektoru za azil Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine. Izražavanje namjere podnošenja zahtjeva za azil u Bosni i Hercegovini je instrument kojim se osobi omogućuje boravak na državnom području Bosne i Hercegovine tokom razdoblja valjanosti.⁵⁷ Nakon izdavanja potvrde osobe dobivaju upute o „smjeru kretanja“, pri čemu se upućuju na Azilantski centar „Delijaš“ ili na jedan od privremenih prihvratnih objekata u zemlji, zavisno od odluke područnog ureda Službe za poslove sa strancima i utvrđenom identitetu i/ili dobi osobe. U skladu sa Zakonom o azilu, osobe koje podnose zahtjev za azil zaštićene su od vraćanja u zemlju u kojoj postoji stvarna opasnost da će biti podvrgnute smrtnoj kazni ili pogubljenju, mučenju, nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kazni, u skladu s principom zabrane prisilnog udaljenja ili vraćanja (članovi 109. i 110.).

⁵² Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, Sektor za imigracije, Migracijski profil Bosne i Hercegovine za 2017. i 2019., 2020.; http://www.msb.gov.ba/PDF/MIGRACIONI%20PROFIL_2017_%20HRV.pdf i <https://diaspora.mhrr.gov.ba/wp-content/uploads/2020/07/Migracijski-profil-Bosne-i-Hercegovine-za-2019.-godinu.pdf>;

⁵³ Statističke evidencije državnih institucija za potrebe ovog istraživanja i Migracijski profil Bosne i Hercegovine – mehanizam razvijen za prikupljanje statističkih podataka o migracijama i međunarodnoj zaštiti, koji je donijelo Vijeće ministara Bosne i Hercegovine 2009.; <http://msb.gov.ba/dokumenti/arhiva/default.aspx?id=4362&langTag=bs-BA>;

⁵⁴ Europe — Mixed Migration Flows to Europe, Quarterly Overview (July - September 2021) | Displacement (iom.int)

⁵⁵ Ministarstvo sigurnosti, Sektor za imigraciju, *Migracijski profil Bosne i Hercegovine* 2019., 2020.;

⁵⁶ Zakon o strancima, član 110.;

⁵⁷ Zakon o azilu, član 32.; Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 11/16 i 16/16;

Prihvatni centar „Delijaš“ (Fotografija D.S. klix.ba)

Iako u Bosni i Hercegovini postoje specijalizirani centri za smještaj i usluge prihvata za djecu bez pratnje, nije zagarantirano da se djeca upućuju na te usluge. Djeca bez pratnje smještaju se ne samo u prihvatne centre, već i u imigracijske centre za zadržavanje i smještaj za porodice. Prihvatnim centrima upravljaju državne agencije ili međunarodne organizacije ili u okviru javno-privatnog partnerstva međunarodnih i nacionalnih organizacija s državnim agencijama (vidi Okvir 2.).

Okvir 2: Pregled prihvatnih centara i smještaja za djecu bez pratnje

Državni prihvatni centri uključuju Azilantski centar „Delišaš“ s kapacitetom za prihvata 150 djece, kojim upravlja Sektor za azil Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine⁵⁸; Prihvatni centar za izbjeglice „Salakovac“ kojim upravlja Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine⁵⁹; i Imigracioni centar kojim upravlja Služba za poslove sa strancima Bosne i Hercegovine s kapacitetom od 120 osoba.⁶⁰

Privremeni prihvatni centri kojima upravljaju međunarodne organizacije, od kojih su neki u saradnji sa Službom za poslove sa strancima Bosne i Hercegovine, osnovani su uglavnom u dva kantona:

- Unsko-sanski kanton: „Sedra“ u Cazinu uspostavljena u julu 2018. s kapacitetom od 420 mjesta za porodice i djecu bez pratnje; „Bira“ u Bihaću u oktobru 2018. s kapacitetom za prihvata 1.500 osoba, uglavnom porodica i djece bez pratnje; „Borići“ u Bihaću osnovan u januaru 2019. za migrante samce; „Miral“ u Velikoj Kladuši otvoren u novembru 2018. sa 700 mjesta za djecu bez pratnje⁶¹ i „Lipa“ za muškarce samce, osnovana u aprilu 2020.⁶²
- Kanton Sarajevo: Prihvatni centar „Blažuj“ i bivša kasarna „Ušivak“ uspostavljena 2018. za migrante samce, porodice i djecu bez pratnje⁶³, dok su u Ušivku trenutno smještene samo djeca bez pratnje i njime upravlja Služba za poslove sa strancima Bosne i Hercegovine.

Smještajni objekt „Centar za djecu i mlade“ u Doboju Istok, kojim upravlja nevladina organizacija Međunarodni forum solidarnost – EMMAUS u skladu s protokolima potpisanim s Ministarstvom sigurnosti/Sektorom za azil i Službom za poslove sa strancima, ima kapacitet za prihvata 130 djece bez pratnje. Osim toga, mnoga druga djeca, koja nisu registrovana, borave širom zemlje u privatnom smještaju i neformalnim kampovima.⁶⁴

Tokom 2020. Centar za djecu i mlade smjestio je i pružao pomoć za 34 maloljetnika bez pratnje koji su izrazili namjeru traženja azila i koji su premješteni iz drugih prihvatnih centara u Bosni i Hercegovini te 133 djece koja su identificirana na različitim lokacijama u Bosni i Hercegovini i koje su uputili terenski uredi Službe za poslove sa strancima⁶⁵, uglavnom iz Pakistana 69, Afganistana 74, Egipta 8, Maroka 8, Alžira, Libije, Nepala i drugih zemalja.

Prema podacima države⁶⁶, na dan 19. maja 2021. broj djece bez pratnje smještene u privremene prihvatne centre bio je 8 u „Borićima“, 17 u „Miralu“, 43 u „Sedri“, 7 na „Blažuju“ i 151 u Ušivku. Još 350 djece smješteno je u porodicama u prihvatnim centrima „Borići“, „Sedra“ i „Ušivak“⁶⁷, a 14 u Centru za djecu i mlade u Doboju Istoku.⁶⁸

⁵⁸ <http://msb.gov.ba/onama/default.aspx?id=1673&langTag=bs-BA;>

⁵⁹ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 6/14, Pravilnik o radu i kućnom redu prihvatnog centra za izbjeglice Salakovac u Mostaru; [http://www.sluzbenilist.ba/page/akt/Dcg2n1d3tNQ=;](http://www.sluzbenilist.ba/page/akt/Dcg2n1d3tNQ=)

⁶⁰ [http://sps.gov.ba/imigracioni-centar/;](http://sps.gov.ba/imigracioni-centar/)

⁶¹ [https://dijaspora.mhrr.gov.ba/wp-content/uploads/2020/07/Migracijski-profil-Bosne-i-Hercegovine-za-2019.-godinu.pdf;](https://dijaspora.mhrr.gov.ba/wp-content/uploads/2020/07/Migracijski-profil-Bosne-i-Hercegovine-za-2019.-godinu.pdf)

⁶² [https://www.dw.com/hr/korona-pomogla-migrantima-u-bosni-i-hercegovini/a-53207523;](https://www.dw.com/hr/korona-pomogla-migrantima-u-bosni-i-hercegovini/a-53207523)

⁶³ [https://dijaspora.mhrr.gov.ba/wp-content/uploads/2020/07/Migracijski-profil-Bosne-i-Hercegovine-za-2019.-godinu.pdf;](https://dijaspora.mhrr.gov.ba/wp-content/uploads/2020/07/Migracijski-profil-Bosne-i-Hercegovine-za-2019.-godinu.pdf)

⁶⁴ Zapisnik sa sastanka međuagencijske koordinacije IOM-a i UNHCR-a, decembar 2019., zgrada UN-a, Sarajevo;

⁶⁵ Statističke evidencije koje je dostavila organizacija civilnog društva IFS-EMMAUS;

⁶⁶ Statistički pregled/evidencije Službe za poslove sa strancima Bosne i Hercegovine od 20. maja 2021. dostavljene za potrebe ovog istraživanja;

⁶⁷ Zapisnik sa sastanka međuagencijske koordinacije IOM-a i UNHCR-a, decembar 2019., zgrada UN-a, Sarajevo;

⁶⁸ Statističke evidencije koje je dostavila organizacija civilnog društva MFS-EMMAUS

Iako se državni sistemi teško nose s ovako velikim brojem migranata i izbjeglica, nevladine organizacije i međunarodne organizacije pružaju mnoge usluge, kao što su smještaj, hrana, zdravstvena njega i zaštita. Mnoga djeca traumatizirana su iskustvom u matičnim zemljama ili tokom putovanja. Nedovoljni i neprimjereni prihvatni objekti, preopterećeni sistemi za zaštitu djece i azil te rastuća ksenofobija, izlažu posebno migrantice, djevojčice i dječake visokom riziku od fizičkog i rodno zasnovanog nasilja, iskorištavanja i trgovine ljudima.⁶⁹

Ključni ispitanici u konsultacijama za ovu studiju smatraju da su migranti i izbjeglice pod posebno visokim rizikom od trgovine ljudima.⁷⁰ Nevladine organizacije koje migrantima pružaju besplatnu pravnu pomoć⁷¹ izvijestile su da je teško spriječiti ili identificirati iskorištavanje unutar prihvatnih objekata jer su krijumčari i trgovci ljudima među migrantima i izbjeglicama te ih se ne može lako razlikovati od ostalih. Napomenuli su i da je zbog ograničenog pristupa postupcima procjene dobi i uslugama starateljstva teško tačno identificirati djecu u mješovitim migracijskim tokovima i uputiti ih u odgovarajuće sklonište i usluge. U toj situaciji mnoga djeca koja nisu ispravno identificirana izložena su visokom riziku od iskorištavanja i trgovine ljudima. Osim toga, može biti teško identificirati djecu bez pratnje u tranzitu kroz Bosnu i Hercegovinu zajedno s porodicama ili u manjim grupama. Istraživanje i iskustvo pružatelja usluga pokazuju da te manje grupe nepovezane djece i odraslih, kao i porodica koje prate djecu bez pratnje, mogu predstavljati rizik od nasilja i iskorištavanja, ali mogu imati i zaštitnu ulogu. Pružaocima usluga često je teško procijeniti prirodu i kvalitetu tih odnosa i tačno utvrditi jesu li mladi koji putuju u grupama maloljetni.⁷²

Iako su ključni ispitanici iz državnih agencija i nevladinih organizacija zabrinuti da bi među migrantima i izbjeglicama mogle biti žrtve trgovine, u toj grupi nije bilo službene identifikacije djece žrtava trgovine ljudima ili seksualnog iskorištavanja. Kao jedan od razloga, ključni ispitanici napomenuli su da mnogi migranti i izbjeglice ne žele ili se plaše razgovarati o iskustvima iskorištavanja, a mnogi od njih napuštaju prihvatne centre preko noći, a da o tome ne obavijeste nadležna tijela ili pružaoce usluga. Neki ključni ispitanici sumnjaju da odlaze kako bi nastavili putovanje prema zapadnoj Evropi, pokušavajući izbjeći kontrole pri prelasku hrvatske granice, na tzv. „game“.⁷³

Smatra se da su djeca migranti koja nemaju lične dokumente izložena većem riziku od trgovine ljudima i iskorištavanja. Za tu grupu djece službeno priznavanje statusa djeteta bi donijelo značajnu promjenu, jer bi se doprinijelo upućivanju djece u objekte za smještaj djece, kvalitetniju ishranu, usluge njege o djeci, obrazovanje i povezane usluge podrške za djecu te njihovo odvajanje od krijumčara, trgovaca ljudima i drugih osoba koje bi ih mogle iskorištavati ili im nanijeti štetu. U slučaju adolescenata bez pratnje koji nemaju lične dokumente, procjena dobi je

⁶⁹ UNICEF-ova Analiza stanja djece u Bosni i Hercegovini, 2020.; <https://www.unicef.org/bih/media/4971/file/Situation%20Analysis%20of%20Children%20in%20Bosnia%20and%20Herzegovina.pdf>;

⁷⁰ KIIS1 – 4 i KIIS 8– 10;

⁷¹ Organizacije civilnog društva „Vaša prava“ i Fondacija BH inicijativa žena (BHWI) intervjuirane su u okviru druge studije Vijeća Evrope o trgovini ljudima u svrhu iskorištavanja radne snage;

⁷² UNICEF, *Učiniti nevidljive vidljivima, Identifikacija razdvojenih i djevojčica bez pratnje u Bugarskoj, Grčkoj, Italiji i Srbiji*, 2020.

⁷³ „Game“ (igra) je pojam kojim migranti i izbjeglice opisuju prakse izbjegavanja hrvatske (ili druge) policije u njihovim očajničkim i stalnim pokušajima prelaska granice prema Evropskoj uniji; Evropska unija i Vijeće Evrope Horizontal Facility projekat „Prevencija i borba protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“, Postupci procjene dobi, Okrugli stol, 19. maj 2021. (online događaj).

posebno važna za dobijanje pristupa uslugama i sprečavanje njihovog smještaja u imigracijskom pritvoru kao „nedokumentovanih migranata“.⁷⁴

Važnost dobi za odgovor na trgovinu djecom

Kao poslijeratna zemlja u tranziciji koja je u neposrednoj blizini Evropske unije, sa složenim političkim uređenjem i nedovoljno razvijenom privredom, Bosna i Hercegovina gotovo je dvije decenije zemlja porijekla, odredišta i tranzitna zemlja za trgovinu ljudima. Veliki broj migranata, izbjeglica i interno raseljenih lica, izazovi izgradnje socijalne države i efikasnog upravljanja migracijama stvaraju uslove za iskorištavanje državljana i osoba koje nisu državljani, uključujući kontekst trgovine ljudima. U periodu 2000. do 2019. službeno su utvrđene 1552 osobe kao žrtve trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini⁷⁵, od kojih su 376 bila djeca mlađa od 18 godina.⁷⁶

Dob je odlučujuća za ispravnu identifikaciju djece žrtava trgovine ljudima u skladu sa međunarodnim, evropskim i pravom Bosne i Hercegovine. Prema međunarodnoj definiciji trgovine djecom, dijete ima pravo da bude priznato kao žrtva trgovine ljudima čak i ako trgovci ljudima nisu upotrijebili niti jedno od „nezakonitih sredstava“ koja čine ključni element definicije trgovine ljudima koja se odnosi na odrasle osobe, kao što su prisila, prijetnja ili upotreba sile, zloupotreba ovlaštenja ili položaja ranjivosti.⁷⁷ Različita definicija trgovine djecom uključena je u krivične zakone na državnom nivou i nivou entiteta Bosne i Hercegovine i Brčko distrikta.⁷⁸ Dob određuje i u kojoj mjeri osoba koja je žrtva ima pravo na posebne zaštitne mjere i garancije.

Domaće pravo i okvir politika kojima se uređuju odgovori na trgovinu djecom u Bosni i Hercegovini relativno su snažni i predviđaju važne zaštitne mjere za djecu žrtve trgovine ljudima i pretpostavljene žrtve. Djeca koja nisu državljani i koja se smatraju žrtvama trgovine ljudima imaju ista prava na brigu i zaštitu kao i djeca državljani Bosne i Hercegovine.⁷⁹ Članom 10. stavom 5. Pravilnika propisano je da, ako se dob žrtve trgovine ljudima ne može utvrditi sa sigurnošću i ako postoje razlozi za pretpostavku da se radi o djetetu, s osobom se postupa kao sa djetetom sve dok se ne utvrdi tačna dob.⁸⁰ Pravilnik propisuje pretpostavku maloljetnosti za djecu žrtve trgovine ljudima i pretpostavljene žrtve. Iako je ta odredba čvrsta i važna, rijetko se primjenjuje u praksi jer većina identificirane djece žrtava i pretpostavljenih žrtava posjeduje identifikacijske isprave.

U ovom poglavlju se detaljnije razmatra relevantnost dobi u identifikaciji djece žrtava trgovine ljudima i djece u riziku.

⁷⁴ V. Feltz (2015.), Procjena dobi maloljetnika bez pratnje; <https://mdmeuroblog.files.wordpress.com/2014/01/age-determination-def.pdf>;

⁷⁵ Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, državni registar identificiranih žrtava 2000. do 2019., http://msb.gov.ba/anti_trafficking/dokumenti/godisnji_izvjestaj/Archive.aspx?langTag=bs-BA&template_id=104&pageIndex=1;

⁷⁶ Prema podacima države za period 2005. do 2019. Ne postoje službeni statistički podaci o broju djece žrtava trgovine ljudima za period 1999. do 2004.;

⁷⁷ Ured Ujedinjenih nacija za droge i kriminal, *Trgovina ljudima*, 2011., <http://www.unodc.org/unodc/en/human-trafficking/what-is-human-trafficking.html>.

⁷⁸ Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, član 210.a. Krivični zakon Brčko distrikta, članovi 207.a i 207.b. Krivični zakonik Republike Srpske, članovi 198.a, 198.b, 198.v.

⁷⁹ Pravilnik o zaštiti stranih žrtava trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, član 20. stav 2.;

⁸⁰ *Ibid*

Dužnost identifikacije djece žrtava iskorištavanja i trgovine ljudima

Konvencija Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima prepoznaje dva važna faktora za identifikaciju žrtava trgovine ljudima. Naime, jedno je da se identifikacija osobe kao žrtve trgovine ljudima smatra „procesom“, a ne jednokratnim događajem (član 10. stav 2.); druga je činjenica da je ispravna identifikacija žrtava trgovine ljudima često izazov iz više razloga. Stoga, službena provjera statusa osobe kao žrtve trgovine ljudima se ne smatra preduslovom za odobravanje pristupa pomoći i kratkotrajnog reguliranja boravka, ali se može shvatiti kao mogući ishod i posljedica mjera podrške. Osoba ima pravo na pomoć i zaštitu kao žrtva trgovine ljudima ako postoje opravdani razlozi za pretpostavku da je osoba žrtva.⁸¹

Konvencijom Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima predviđeno je da države potpisnice stave na raspolaganje kvalificirano osoblje za identifikaciju žrtava trgovine ljudima te da različita tijela i organizacije sarađuju u postupku identifikacije (članovi 10. i 35.). U Izvještaju s objašnjenjima uz Konvenciju pojašnjava se da je pružanje pomoći žrtvama trgovine ljudima u skladu sa članom 12. Konvencije u nadležnosti države potpisnice na čijem se državnom području žrtva nalazi.⁸²

Za zemlje sa izraženim tranzitom migranata i izbjeglica, kao što je Bosna i Hercegovina, to podrazumijeva obavezu identifikacije pretpostavljenih žrtava trgovine ljudima, odraslih i djece među migrantima i izbjeglicama te pružanja pomoći kako bi se omogućila njihova ispravna identifikacija. Postupak procjene dobi pruža važne mogućnosti za tačnu identifikaciju djece, da se sasluša djetetova priča i procijeni djetetov slučaj te, u tom kontekstu, provjere pokazatelji ili znakovi nasilja, iskorištavanja i trgovine ljudima.

Prepoznajući poteškoće u identifikaciji osoba koje su žrtve trgovine ljudima, u Konvenciji Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima upotrebljava se koncept „pretpostavljene“ žrtve trgovine ljudima.⁸³ Odnosi se na osobe za koje nadležna tijela ili pružaoci usluga smatraju da su žrtve trgovine ljudima ili ranjive osobe i koje su upućene posebnim službama za podršku dok se njihovi slučajevi dodatno procjenjuju.⁸⁴ Pojam „pretpostavljene žrtve trgovine ljudima“ nudi važne mogućnosti za identifikaciju i pomoć djeci u riziku, kao i djeci koja su bila izložena nasilju ili iskorištavanju, čak i ako nije odmah jasno može li se slučaj smatrati trgovinom ljudima u skladu sa relevantnom definicijom iz krivičnog prava.

Budući da su prema Konvenciji Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima države odgovorne za identifikaciju djece koja su žrtve trgovine ljudima, dužnost identifikacije nije ograničena na slučajeve trgovine djecom. Jednako je važno da se utvrde i prioritarno riješe i drugi konteksti u kojima se djeca iskorištavaju ili su u riziku od iskorištavanja. Konvencijom UN-a o pravima djeteta zabranjuje se iskorištavanje djece u bilo kojem obliku (članovi 19., 32. do 36.), a države stranke obavezale su se na pružanje pomoći i zaštitu sve djece koja su žrtve nasilja ili iskorištavanja (član

⁸¹ Konvencija Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima, članovi 10. i 13.

⁸² Komitet ministara Vijeća Evrope, Konvencija Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima, Izvještaj s objašnjenjima, CM(2005)32 Dopuna 2. finalno, 3. maj 2005., tačka 148.

⁸³ Konvencija Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima, član 13.

⁸⁴ Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi, Ured za demokratske institucije i ljudska prava, *nacionalni referalni mehanizmi, Zajednički naponi na zaštiti prava žrtava trgovine ljudima, Praktični priručnik*, OSCE/ODIHR, Varšava, 2004., pristupljeno na <http://www.osce.org/odihr/13967>, str. 17.

39.). U skladu sa međunarodnim standardima, djeca koja su iskorištavana u bilo kojem obliku smatrat će se „djecom žrtvama krivičnih djela“ i imati pravo na podršku i pomoć pri njihovu oporavku i (ponovnoj) integraciji. Kao žrtve krivičnih djela uživaju posebna prava i zaštitne mjere u kontekstu sudskih postupaka. Iz perspektive prava djeteta, utvrđivanje situacije trgovine ljudima stoga je jednako važno kao i utvrđivanje situacija nasilja i iskorištavanja djece općenito. Verifikacija statusa djeteta kao žrtve trgovine ljudima je složen i ponekad dugotrajan proces. Često je realnije i praktičnije utvrditi status djeteta kao žrtve iskorištavanja pa čak i kratkoročno.

U Bosni i Hercegovini je utvrđivanje statusa žrtava trgovine ljudima koje su državljeni Bosne i Hercegovine uređeno Pravilima o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima Bosne i Hercegovine (dalje u tekstu: *Pravila*).⁸⁵ U *Pravilima* se definišu „nadležne institucije“ i „ovlaštene organizacije“ u Bosni i Hercegovini zadužene za identifikaciju i pomoć žrtvama trgovine ljudima, uključujući djecu žrtve. U skladu sa članom 4., neslužbenu identifikaciju može provesti bilo koja institucija, organizacija civilnog društva, fizička ili pravna osoba koja sumnja da bi osoba mogla biti žrtva trgovine ljudima. O tim bi se slučajevima trebalo obavijestiti Državnu agenciju za istrage i zaštitu ili tužilaštva ili policijske uprave na nivou države, entiteta ili Brčko distrikta koji provode službeni razgovor i nadležni su za službenu identifikaciju osobe kao žrtve trgovine ljudima. Članom 7. propisuje se da se žrtva ili žrtva-svjedok identifikira na osnovu prijave ili informacija koje su prikupile ovlaštene ustanove ili organizacije u Bosni i Hercegovini ili „činjenica prikupljenih tokom dobrovoljnog saslušanja osobe za koju se osnovano smatra da je žrtva ili svjedok trgovine ljudima...“. Tom odredbom se pružaocima usluga omogućava da nastave pružati pomoć i podršku za djecu žrtve, čak i ako status žrtve nije službeno potvrđen sudskom presudom. Službeno priznanje osobe kao žrtve trgovine ljudima zahtijeva pokretanje sudskog postupka i osuđujuću presudu protiv počilaca za krivično djelo trgovine ljudima.

Utvrdjivanje statusa žrtava trgovine osobama koje nisu državljani Bosne i Hercegovine uređeno je Pravilnikom o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini⁸⁶ (dalje u tekstu: *Pravilnik*). Prijavljivanje u takvim slučajevima provodi Služba za poslove sa strancima odgovorna za intervju i identifikaciju stranaca žrtava trgovine ljudima. Nakon identifikacije i prvog intervjua provedenog u okviru domaćeg referalnog mehanizma slijede procjena i planiranje slučaja te upućivanje na usluge smještaja i pomoći.⁸⁷ Kad je riječ o djeci koja nisu državljani Bosne i

⁸⁵ U *Pravilima* se detaljnije definiraju državna, entitetska, kantonalna i općinska tijela i institucije u Bosni i Hercegovini sa zakonskim nadležnostima za koordinaciju ili provedbu aktivnosti za sprečavanje i suzbijanje trgovine ljudima te odgovornost za pružanje pomoći i zaštite. Ta tijela i institucije su: Ured državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalnih migracija u Bosni i Hercegovini, Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, Državna agencija za istrage i zaštitu Bosne i Hercegovine (SIPA), Interpol Bosna i Hercegovina, Granična policija Bosne i Hercegovine, Tužilaštvo i Sud Bosne i Hercegovine, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine, Ministarstvo pravde Bosne i Hercegovine, Ministarstvo vanjskih poslova Bosne i Hercegovine, i entitetske, kantonalne i općinske/opštinske institucije i organizacije, kao i relevantna odjeljenja Brčko distrikta Bosne i Hercegovine za unutrašnje poslove, socijalnu, porodičnu i zdravstvenu zaštitu, nauku i obrazovanje, raseljena lica i izbjeglice, gender centri, sudovi i tužilaštva.

⁸⁶ *Pravilnik* o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima također definira institucionalni okvir za suzbijanje trgovine ljudima i nadležne institucije: Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, Služba za poslove sa strancima, Granična policija Bosne i Hercegovine, kao i tužilaštva, organi gonjenja, inspekcijaska tijela i nadležna tijela za socijalnu zaštitu – centri za socijalni rad na nivou BiH, entiteta, Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, kantonalnom i općinskom nivou. *Pravilnikom* se također utvrđuje da usluge direktne asistencije žrtvama trgovine ljudima mogu pružati organizacije civilnog društva koje je država ovlastila da imaju kapacitete i resurse za obavljanje tih zadataka i koje su potpisale protokole o saradnji s Ministarstvom sigurnosti Bosne i Hercegovine.

⁸⁷ U zavisnosti od identifikovane žrtve, žrtvama trgovine ljudima možda neće uvijek biti potreban smještaj u skloništima, koji se obično pruža strancima žrtvama koji nemaju odgovarajući smještaj ili se suočavaju sa sigurnosnim problemima i/ili žrtvama koje su državljani Bosne i Hercegovine sa sigurnosnim problemima ili čija porodica/poznanici su bili uključeni u postupak trgovine ljudima, a žrtva mora biti smještena i zaštićena na siguran način.

Hercegovine, Pravilnik propisuje da se, kad god postoji sumnja da je dijete žrtva trgovine ljudima, s djetetom postupa kao sa žrtvom dok se ne dokaže suprotno (član 3.e).

Pravilnikom i Pravilima se uređuju obaveze prijavljivanja i referalni mehanizam za djecu žrtve trgovine ljudima i pretpostavljene žrtve. Sve nadležne institucije i organizacije, pojedinci i pravne osobe, obavezni su odmah prijaviti centrima za socijalni rad kada stupe u kontakt sa djetetom za koje se pretpostavlja da je žrtva trgovine ljudima. Kao odgovor na takve prijave, centri za socijalni rad odgovorni su za upućivanje djeteta tijelu nadležnom za starateljstvo.⁸⁸

Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine izdalo je Smjernice o postupanju centara za socijalni rad sa žrtvama trgovanja ljudima, u kojima se naglašava važnost ispravne identifikacije djece žrtava i naglašava da se iskorištavanje djeteta može smatrati žrtvom trgovine ljudima čak i ako se nije koristila prijetnja, sila ili obmana ili drugo nezakonito sredstvo te da se svaki oblik pristanka djeteta na iskorištavanje smatra nevažnim.⁸⁹

Članom 20. *Pravilnika* predviđeno je da djeca žrtve trgovine ljudima koja nisu državljani imaju ista prava na brigu i zaštitu kao i djeca državljani Bosne i Hercegovine. Članom 10. stavom 5. propisuje se da, ako se dob žrtve trgovine ljudima ne može utvrditi sa sigurnošću i ako postoje razlozi za pretpostavku da je žrtva trgovine ljudima dijete, s osobom se postupa kao s djetetom.

Dob osobe koja je identificirana kao žrtva trgovine ljudima ili pretpostavljena žrtva određuje njen status i upućivanje službama, u skladu sa različitim definicijama trgovine ljudima koje se odnose na odrasle i djecu. Djeca državljani i stranci koja su identificirana kao žrtve trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini imaju pravo na poseban tretman i mjere zaštite u skladu sa *Pravilnikom*⁹⁰ i *Pravilima*.⁹¹ Posebne mjere zaštite za djecu žrtve uključuju pravo djeteta žrtve na sklonište i sigurnost, pravo djeteta da bude saslušano i da se njegova mišljenja uzmu u obzir, pravo na zaštitu podataka i privatnost, pravo na informacije, razmatranja u najboljem interesu djeteta, kao i podršku staratelja i upućivanje na alternativnu brigu ako je dijete bez roditeljskog staranja.⁹²

Zaštita djece žrtava trgovine ljudima od sankcija ili krivičnog gonjenja

Princip nekažnjavanja ključan je za situacije u kojima se djeca koja se iskorištavaju ili krijumčare nađu u sukobu sa zakonom. Zapravo, međunarodni standardi pružaju tu zaštitu svoj djeci žrtvama i svjedocima krivičnih djela tako da se, ako je dijete žrtva krivičnog djela, pravilno utvrđivanje djetetove dobi u tom specifičnom kontekstu može smatrati još važnijim od utvrđivanja statusa žrtve trgovine ljudima. Stoga je uklanjanje sumnji u pogledu dobi i osiguravanje ispravne identifikacije djece od ključne važnosti za zaštitu djece žrtava krivičnih djela koja imaju poteškoća sa zakonom.

U Smjernicama UN-a o pravosuđu u pitanjima koja uključuju djecu žrtve i svjedoke krivičnih djela prepoznaje se da „djeca koja su žrtve i svjedoci mogu trpjeti dodatne poteškoće ako ih se

⁸⁸ Pravilnik, član 9. stav 2. i Pravila, član 7. stav 3.;

⁸⁹ Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, *Smjernice o postupanju centara za socijalni rad sa žrtvama trgovanja ljudima*; Catholic Relief Services i MFS-EMMAUS, 2010.; http://www.msb.gov.ba/anti_trafficking/dokumenti/prirucnici/?id=5318;

⁹⁰ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 33/04 i 79/16; http://msb.gov.ba/PDF/Pravilnik_o_zastiti_stranaca_zrtava_trgovine_ljudima_B03112016.pdf;

⁹¹ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine 66/07; http://www.podaci.net/_gBiH/propis/Pravila_o_zastiti/O-upzzsz02v0766.html;

⁹² Član 3. tačka (f) Pravilnika i član 3. Pravila;

pogrešno smatra počiniocima krivičnih djela ako su zapravo žrtve i svjedoci.⁹³ U smjernicama se naglašava da bi djecu žrtve trebalo smatrati djecom žrtvama „... bez obzira na njihovu ulogu u krivičnom djelu ili u krivičnom gonjenju navodnog počinioca ili grupe počililaca”.⁹⁴ Taj široki pristup zahtijeva zaštitu djece žrtava trgovine ljudima od krivičnog gonjenja bez obzira na bilo koji oblik „pristanka” ili aktivnog učešća djeteta u nezakonitom ili kriminalnom ponašanju, nezavisno od domaćih zakona kojima se definira dob za krivičnu odgovornost.⁹⁵

U preporučenim principima i smjernicama Ureda visokog povjerenika UN-a za ljudska prava i trgovinu ljudima te u smjernicama UNICEF-a o zaštiti djece žrtava trgovine ljudima ponovno se ističe pravo na nekriminalizaciju, posebno u vezi sa situacijom žrtava trgovine ljudima koje treba zaštititi od krivične odgovornosti za „bilo koje krivično djelo koje je direktno proizašlo iz trgovine ljudima”.⁹⁶ Ta je odredba dodatno ojačana klauzulom o nekažnjavanju iz Direktive EU-a o suzbijanju trgovine ljudima iz 2011.⁹⁷ i Konvencijom Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima: „Svaka potpisnica, u skladu s osnovnim principima svog pravnog sistema, predviđa mogućnost nenametanja sankcija žrtvama za njihovo učešće u nezakonitim aktivnostima, u mjeri u kojoj su na to bile prisiljene” (član 26.).

U Bosni i Hercegovini trenutno ne postoje opće zakonske odredbe kojima bi se osiguralo da su djeca žrtve trgovine zaštićena od gonjenja ili sankcija za krivična djela počinjena u vezi s njihovim položajem žrtava. Kad je riječ o imigracijskim pitanjima, u članu 5. *Pravilnika* predviđa se da se žrtva trgovine ljudima neće krivično goniti zbog neregistrovanog ulaska i boravka u zemlji sve dok su takve radnje počinjene kao posljedica trgovine ljudima. Do sad nije bilo izvještaja o djeci žrtvama trgovine ljudima koja su sankcionirana ili krivično gonjena za krivična djela počinjena kao posljedica trgovine ljudima.

Privremene boravišne dozvole za žrtve trgovine ljudima

Konvencijom Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima predviđa se da države potpisnice žrtvama trgovine ljudima izdaju obnovljivu boravišnu dozvolu ako se smatra da je potrebno da žrtve trgovine ljudima ostanu u zemlji zbog njihove lične situacije i/ili ako je njihov boravak potreban u svrhu njihove saradnje s nadležnim tijelima u krivičnim istragama i postupcima.⁹⁸ U Konvenciji se navodi da se za djecu žrtve trgovine „boravišna dozvola [...] kada je to zakonski potrebno izdaje u skladu s najboljim interesima djeteta i, prema potrebi, obnavlja pod istim uslovima.”⁹⁹

Ako državna tijela utvrde da je dijete koje nije državljanin države članice bez pratnje ili odvojeno od roditelja ili njegovatelja te ako ne postoje razlozi da se djetetu izda dozvola za ostanak u zemlji,

⁹³ Ekonomsko i socijalno vijeće Ujedinjenih nacija, *Smjernice o pravosuđu u stvarima koje uključuju djecu žrtve i svjedoke krivičnih djela*, Rezolucija Ekonomskog i socijalnog vijeća 2005/20, 22. juli 2005., pristupljeno na <https://www.un.org/en/ecosoc/docs/2005/resolution%202005-20.pdf>, tačka 7.e.

⁹⁴ *Ibid*, tačka 9.a.

⁹⁵ *Ibid*, tačka 6.

⁹⁶ Ekonomsko i socijalno vijeće Ujedinjenih nacija, preporučena načela i smjernice o ljudskim pravima i trgovini ljudima, Izvještaj visokog povjerenika Ujedinjenih nacija za ljudska prava Ekonomskom i socijalnom vijeću, E/2002/68/Add.1, 20. maj 2002., str. 3. Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Smjernice o zaštiti djece žrtava trgovine ljudima*, privremena verzija, septembar 2006., str. 20.

⁹⁷ Evropski parlament i Vijeće Evropske unije, Direktiva 2011/36/EU Evropskog parlamenta i Vijeća od 5. aprila 2011. o sprečavanju i suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti njegovih žrtava te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2002/629/PUP, Službeni list Evropske unije, 15. april 2011.

⁹⁸ Konvencija Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima, član 14. stav 1.

⁹⁹ *Ibid*, član 14. stav 2.

procijenit će se mogućnost vraćanja djeteta u zemlju porijekla. Komitet za prava djeteta naglašava da se povratak djeteta bez pratnje ili djeteta razdvojenog od porodice mora odvijati na siguran, djeci prilagođen i rodno osjetljiv način te u skladu s najboljim interesima djeteta.¹⁰⁰ Konvencijom Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima predviđa se da bi odluke koje se odnose na boravište i povratak trebalo donositi u skladu s najboljim interesima djeteta (članovi 14. i 16.).

Konvencija Vijeća Evrope predviđa da svaka država potpisnica „... osigurava da se, ako nadležna tijela imaju opravdane razloge za sumnju da je osoba bila žrtva trgovine ljudima, ta osoba ne udalji s njenog državnog područja dok nadležna tijela ne završe postupak identifikacije...“.¹⁰¹ U Konvenciji se nadalje navodi da se dijete žrtvu neće vratiti u državu ako postoje naznake na osnovu procjene rizika i sigurnosti da takvo vraćanje ne bi bilo u najboljem interesu djeteta.¹⁰² Prije nego što se dijete vrati u drugu zemlju, najbolji interes djeteta stoga se mora utvrditi od slučaja do slučaja.

U Bosni i Hercegovini strani državljani koji su žrtve trgovine ljudima i nemaju reguliranu dozvolu boravka u zemlji, imaju status zaštićene osobe i mogu podnijeti zahtjev za privremeni boravak iz humanitarnih razloga nadležnoj jedinici Službe za poslove sa strancima. Privremeni boravak odobrava se na najviše šest mjeseci i može se produžiti pod istim uslovima pod kojima je boravak odobren.¹⁰³ Zahtjev se obično podnosi preko pružalaca besplatne pravne pomoći ili, u slučaju djece žrtava trgovine ljudima, staratelja djeteta. Ako dob djeteta koje je žrtva trgovine ljudima nije jasna, priznavanje statusa djeteta relevantno je za primanje podrške staratelja u pitanjima koja se odnose na reguliranje boravka i, prema potrebi, posebne zaštitne mjere u postupku repatrijacije, kao i za usluge pomoći i smještaj za vrijeme trajanja privremene boravišne dozvole.

U Pravilniku o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima, član 11. stav 1., definirano je da „stranac za kojeg se sumnja da je žrtva trgovine ljudima stiče status zaštićene osobe u periodu od 30 dana od datuma prihvata u sklonište, što se smatra vremenom oporavka i promišljanja, dajući mu vrijeme da donese informiranu odluku bez uticaja počinioaca, da li će sarađivati s nadležnim tijelima Bosne i Hercegovine u svrhu istrage u otkrivanju i krivičnom gonjenju krivičnih djela trgovine ljudima“. Osobe koje nisu državljani BiH, a za koje se pretpostavlja da su žrtve trgovine ljudima i imaju status zaštićene osobe, zaštićene su od protjerivanja iz Bosne i Hercegovine, član 11. stav 2.

Pravilnikom se predviđa da se djeca bez pratnje koja nisu državljani BiH i za koja se pretpostavlja da su žrtve trgovine ljudima smještaju u sklonište dok se ne završi postupak procjene djetetovog slučaja i uspostavi kontakt sa nadležnim tijelom zemlje porijekla, roditeljem ili zakonskim starateljem te dok se ne osigura djetetov povratak. Nadležna služba, uz pristanak staratelja, obavezna je da smjesti dijete bez pratnje ako postoji opravdana sumnja da je dijete žrtva trgovine ljudima. *Pravilnikom* je predviđeno da djeca budu smještena, ako je moguće, u posebnim skloništima za djecu i odvojeno od odraslih osoba, osim ako je to u suprotnosti sa najboljim

¹⁰⁰ Komitet Ujedinjenih nacija za prava djeteta, Opšti komentar br. 6 (2005.): Postupanje prema djeci bez pratnje i djeci razdvojenoj od porodice izvan njihove zemlje porijekla, CRC/GC/2005/6, 1. septembar 2005., tačka 87.

¹⁰¹ Konvencija Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima, član 10., tačka 2. Vidjeti i član 13. stav 1.

¹⁰² *Ibid*, član 16., tačka 7.

¹⁰³ Zakon o strancima Bosne i Hercegovine, član 58., Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 88/2015 i 34/2021; <https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Zakon-o-strancima-BiH.pdf>; Zakon o azilu, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 11/16 i 16/16, <https://www.parlament.ba/law/DownloadDocument?lawDocumentId=b5f199f4-8733-44d4-a676-48a26a3e1af2&langTag=bs>

interesima djeteta (član 21.).¹⁰⁴ Tekstom se ostavlja dovoljno prostora za diskreciju za smještaj djece sa odraslim osobama koje nisu srodnici, gdje god je to jedina dostupna mogućnost. Mjere za jačanje postupka procjene dobi za djecu bez državljanstva koja su pretpostavljene žrtve trgovine ljudima trebalo bi stoga kombinirati sa zaštitnim mjerama kako bi se osigurao smještaj u skladu s pravima i najboljim interesima djeteta, kao i postupak utvrđivanja najboljeg interesa kod traženja trajnog rješenja za dijete.

Prema *Pravilniku* je Služba za poslove sa strancima nadležna za povratak djece u njihove zemlje porijekla, osiguravajući da je dijete primljeno u zemlju porijekla ili uobičajenog boravišta ili u zemlju u kojoj dijete prima nadležno tijelo za zaštitu djece i/ili njegov roditelj ili zakonski staratelj. Staratelj djeteta, uz pomoć Službe za poslove sa strancima i drugih nadležnih državnih tijela, zadužen je za pribavljanje dokumentacije i informacija iz djetetove zemlje porijekla ili uobičajenog boravišta kako bi se provela procjena rizika i sigurnosti, nakon čega se donosi odluka, ako je to u najboljem interesu djeteta, da se ponovno spoji s porodicom u državi porijekla ili uobičajenog boravišta. U nekim slučajevima vraćanje se organizuje i provodi u saradnji sa međunarodnim organizacijama.¹⁰⁵ Postoje programi asistiranog dobrovoljnog povratka migranata iz Bosne i Hercegovine u njihove zemlje porijekla. Ta praksa dosad nije provedena u pogledu djece bez pratnje.

¹⁰⁴ Pravilnik, član 21.: Smještaj djeteta u sklonište;

¹⁰⁵ Pravilnik, član 22.: Povratak djeteta;

2. PROCJENA DOBI U BOSNI I HERCEGOVINI: METODA SOCIJALNIH INTERVJUA U KANTONU SARAJEVO KAO PRIMJER DOBRE PRAKSE

U Bosni i Hercegovini postupak procjene dobi trenutno nije uređen zakonom ili politikom, a ova studija nije identifikovala službene protokole, smjernice ili preporuke o procjeni dobi.¹⁰⁶ Postoje državni zakoni i politike kojima se uređuje postupanje u slučajevima kada migrant ili izbjeglica ili stranac žrtva trgovine ljudima nema lične isprave, a njegova dob nije jasna. Iako se primjenjivim zakonima i politikama predviđa pretpostavka maloljetnosti, odredbe su nedosljedne i još nisu u potpunosti u skladu sa međunarodnim standardima. Zasad ne postoji sistematski pregled načina na koji su te osobe primljene i kako se s njima postupalo u zemlji.

Suočene s velikim brojem mladih migranata i izbjeglica čija je dob nejasna pri dolasku u Kanton Sarajevo, ustanove socijalne zaštite u glavnom gradu razvile su metodu procjene dobi, tzv. „socijalni intervju“.¹⁰⁷

U Kantonu Sarajevo migranti i izbjeglice obavljaju inicijalni razgovor sa terenskim službenikom Službe za poslove sa strancima. Migranti i izbjeglice koji se smatraju djecom bez pratnje upućuju se u Privremeni prihvatni centar „Ušivak“ u općini Hadžići gdje prolaze medicinski pregled i dobijaju medicinsku pomoć i druge usluge u skladu sa njihovim trenutnim potrebama. Stručnjaci Službe za poslove sa strancima identificiraju djecu čija je dob nejasna i upućuju ih na socijalni intervju radi procjene dobi.

Privremeni prihvatni centar Ušivak u općini Hadžići, Fotografija: D.S. / klix.ba

Socijalni intervju vodi multidisciplinarni tim od nekoliko profesionalaca, sastavljen od socijalnog radnika, dječijeg psihologa, stručnog radnika iz Službe za poslove sa strancima, stručnog radnika iz službe socijalne zaštite zaposlenog u prihvatnom centru te privremenog zakonskog staratelja koji je imenovan da se stara o djetetu. Privremeni zakonski staratelj obično je član osoblja Centra

¹⁰⁶ Muratbegović i Lučić-Čatić, Mapiranje borbe protiv trgovine u potencijalnoj migrantskoj krizi u Bosni i Hercegovini, originalni naučni rad, 2018.; https://www.researchgate.net/publication/343114147_Mapping_Counter-Trafficking_in_Potential_Migrant_Crisis_in_Bosnia_and_Herzegovina;

¹⁰⁷ Metoda socijalnog intervjuja temelji se na protokolu intervjuja koji je izrađen za djecu čija je dob upitna i za takozvane „muške porodice“, tj. odrasle osobe koje putuju zajedno s adolescentskom djecom ili nekoliko muških adolescenata i odraslih koji putuju zajedno, koji tvrde da su srodnici i od kojih se neki ili svi smatraju djecom. Vodič za intervjuje je neslužbeni dokument dostupan u Kantonalnom centru za socijalni rad Kantona Sarajevo. Ovo poglavlje je zasnovano na konsultacijama sa ključnim ispitanicima i diskusijama u okviru Horizontal Facility projekta Evropske unije i Vijeća Evrope, „Prevencija i borba protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“, Postupci procjene dobi, Okrugli stol, 19. maj 2021. (online događaj).

za socijalni rad ili drugi stručni radnik kojeg imenuje Centar. Socijalni intervju odvija se uz prisustvo tumača i/ili kulturnog posrednika.

Razgovor se provodi u prostorijama prihvatnog centra. Razgovor sa djetetom provodi se u najviše dvije do tri sesije sa pauzama. Ako je potrebno, razgovor se može održati tokom dva dana. Time se smanjuje nivo stresa i rizik od retraumatizacije za dijete. Cjelokupni postupak procjene dobi obično se dovršava u roku od nekoliko dana.

Kao što su primijetili ključni ispitanici s kojima su obavljene konsultacije u okviru izrade ove studije, multidisciplinarni tim generalno uspijeva prikupiti dovoljno informacija od djeteta kako bi se donijela odluka o djetetovoj dobi. U mnogim slučajevima dijete izjavljuje svoju dob, a stručnjaci je procjenjuju na osnovu odgovora djeteta tokom intervjuja. Ako dijete navodi dob koja se podudara sa procjenom multidisciplinarnog tima, odlukom o procjeni dobi potvrđuje se djetetova dob. Ako se djetetova prijavljena dob znatno razlikuje od procjene, multidisciplinarni tim izjavljuje da sumnja u djetetovu dob i može izdati mišljenje u kojem navodi da je osoba odrasla.

Multidisciplinarni tim ne donosi rješenje o rezultatima procjene dobi, već mišljenje koje u pisanom obliku dostavlja inspektoru Službe za poslove sa strancima i ustanovi socijalne zaštite. Inspektor Službe za poslove sa strancima donosi konačnu odluku na osnovu mišljenja tima i njegove/njene diskrecije. U većini slučajeva odluka inspektora Službe za poslove sa strancima podudara se sa mišljenjem tima.

Odluke donesene na osnovu metode socijalnih intervjuja često osporavaju osobe koje su podvrgnute procjeni dobi. Ključni ispitanici smatraju da bi neke osobe koje su tvrdile da su djeca mogle promijeniti svoje izjave i izjaviti da su odrasle osobe ako shvate da će za njih biti imenovan zakonski staratelj koji će biti zadužen za donošenje odluka u ime djeteta. Odluku o procjeni dobi mogu osporavati osobe ocijenjene kao odrasle osobe koje računaju na smještaj i tretman kao djeteta. Međutim, trenutno ne postoje dokazi kojima bi se potkrijepila ta razmatranja i ocijenila kvaliteta i pouzdanost mišljenja multidisciplinarnog tima i odluka inspektora Službe za poslove sa strancima.

Osoba se odmah obavještava o ishodu procjene, a obično to čini stručni radnik službe socijalne zaštite ili psiholog koji je učestvovao u intervjuu. Osobe za koje se procijeni da su odrasle osobe upućuju se u Privremeni prihvatni centar „Blažuj“, koji prima odrasle osobe.

Ako se procijeni da je osoba dijete, ostaje smještena u Privremenom prihvatnom centru „Ušivak“ i prolazi postupak prijema u prihvatni centar, što uključuje uzimanje biometrijskih podataka djeteta, registraciju, ljekarski pregled, smještaj i, odmah nakon toga, imenovanje „posebnog staratelja za maloljetnike bez pratnje“. Posebnog staratelja imenuje nadležna služba za socijalnu zaštitu kao organ starateljstva, što ostaje na snazi sve dok dijete boravi u prihvatnom centru. Potom, 48 sati nakon što dijete napusti centar, odluka o imenovanju posebnog staratelja stavlja se van snage i prestaje mandat staratelja.

Privremeni prihvatni centar „Ušivak“ ima prostor prilagođen djeci i nudi usluge njege i zaštite, psihološku podršku, sitnice, odjeću i druge potrepštine, rekreaciju i radnu terapiju, obrazovne kurseve ili pristup školi, kao i liječenje djece žrtava nasilja. Kada su kapaciteti centra prepunjeni,

djeca se mogu premjestiti u Centar za djecu i mlade kojim upravlja organizacija civilnog društva MFS-EMMAUS.¹⁰⁸

Dok je socijalni intervju usmjeren na procjenu djetetove dobi, slušanjem djetetove priče pomaže se i da se utvrde pokazatelji iskorištavanja i trgovine ljudima. Ako postoji sumnja da je možda došlo do trgovine djetetom, upućivanje na podršku i pomoć omogućuje djetetu da prekine kontakt sa mogućim eksploatorima sa kojima je dijete moglo putovati.

Intervjui se ne vode samo sa djecom koja su identificirana kao bez pratnje, nego i sa takozvanim „muškim porodicama“, odnosno, grupama odraslih muškaraca i dječaka koji putuju zajedno i tvrde da su u rodu. Članovi tih grupa ispituju se zasebno, koristeći ista ili slična pitanja, kako bi se mogli uporediti odgovori pojedinih članova grupe. Tokom intervjuja multidisciplinarni tim nastoji da utvrdi da li dječaci žele biti smješteni odvojeno od odraslih osoba sa kojima putuju, ako postoje porodični odnosi između djece i odraslih osoba koje putuju zajedno te da li se dijete osjeća sigurno i zaštićeno u prisustvu odraslih osoba. Na osnovu odgovora multidisciplinarni tim donosi zaključke o dobi djeteta, kvaliteti njegovog odnosa s odraslim osobama u pratnji te o tome mogu li se oni zajednički smjestiti.

Multidisciplinarni tim koristi standardizovani vodič za intervju kako bi pribavio relevantne informacije o djetetu (vidjeti Okvir 3.). Dodatna pitanja mogu se dodati tokom intervjuja, u zavisnosti od informacija koje dijete podijeli.

¹⁰⁸ Do januara 2021. 376 djece bez pratnje smješteno je u Privremeni prihvatni centar „Ušivak“;

Okvir 3: Vodič za za socijalni intervju za procjenu dobi u Kantonu Sarajevo

Socijalni intervju strukturiran je na sljedeći način:

- **Inicijalna pitanja:**

- Vaše ime i prezime?
- Datum rođenja?
- Vaša zemlja i mjesto porijekla?
- Koji je vaš maternji jezik?
- Imena roditelja?
- Imate li braću i sestre? Kako se zovu?

- **Pitanja koja se odnose na porodicu:**

- Koliko imate braće i sestara?
- Ako nemate braću i sestre, koliko rođaka imate? Koji su drugi bliski rođaci u vašoj porodici?
- Koliko imaju godina vaša braća i sestre? Ko je najstariji, a ko najmlađi? Možete li ih poredati po dobi i koji ste vi po redu?

- **Pitanja o obrazovanju:**

- Jeste li pohađali školu? Kada ste započeli školovanje?
- Zna li pisati i čitati? Kada ste to naučili u školi? Šta ste još učili u školi?
- U kojoj dobi djeca u vašoj zemlji započinju školovanje?
- Koliko ste dugo pohađali školu? Koliko ste razreda završili?
- Jeste li imali prijatelje u svojoj zemlji? Koliko su imali godina?

- **Pitanja koja se odnose na putovanje:**

- Kada ste napustili svoju matičnu zemlju? Zašto ste otišli? Možete li se sjetiti godišnjeg doba u kojem ste otišli?
- S kime ste putovali? Je li ta osoba rođak ili prijatelj porodice ili vaš prijatelj? Jeste li se znali od ranije? Je li ta osoba iz vašeg rodnog grada?
- Zna li ta osoba koliko imate godina? Jeste li zajedno išli u školu?
- Koliko ste dugo putovali? Koje ste zemlje prešli? Koliko ste dugo boravili u svakoj od tih zemalja? Jeste li ondje pohađali školu i, ako jeste, koliko dugo?
- Kada ste stigli u Bosnu i Hercegovinu? Koliko ste dugo ovdje?

- **Pitanja o ličnim ispravama:**

- Imate li identifikacijske isprave?
- Imate li neke druge dokumente, na primjer ljekarske dokumente ili fotografije?
- Jeste li imali bilo kakve dokumente pri izlasku iz svoje zemlje? Šta se s njima dogodilo?
- Jesu li vam izdane isprave u zemljama kroz koje ste putovali?
- Ima li osoba s kojom putujete isprave koje vam pripadaju?

Vodič za intervjuje izrađen je na osnovu protokola za forenzičke intervjuje sa djecom koja su žrtve i svjedoci krivičnog djela, u skladu sa Priručnikom za postupanje s djecom žrtvama i svjedocima krivičnih djela.¹⁰⁹ Priručnikom se definiraju različite faze forenzičkog intervjuja sa djetetom te niz principa i pravila za provođenje takvih intervjuja. Primjena ovog protokola je prednost metode socijalnih intervjuja i treba je potvrditi, ako bi se ta metoda promovisala u cijeloj zemlji. Protokoli za provođenje forenzičkih intervjuja sa djecom, kao što je NICHD protokol¹¹⁰, zasnivaju se na dokazima i omogućavaju stručnjacima koji su osposobljeni za rad s tim protokolima da dobiju tačne i pouzdane izjave djece. Izjave dobivene na taj način imaju veliku dokaznu snagu kada se upotrebljavaju kao dokaz u upravnim ili sudskim postupcima, čak i ako je dijete maloljetno i traumatizirano.

Metoda socijalnih intervjuja razvijena je na inicijativu Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine, Službe za poslove sa strancima i Kantonalnog centra za socijalni rad Kantona Sarajevo. Ova inicijativa je predstavljala odgovor na velik broj mladih migranata i izbjeglica koje pristižu u Kanton Sarajevo, uključujući djecu bez pratnje. Metoda se primjenjuje od sredine 2020., a grupa stručnjaka koji provode intervju službeno je formirana u decembru 2020.

U periodu od 1. januara do 31. avgusta 2021. Služba socijalne zaštite Hadžići obavila je 480 imenovanja privremenih zakonskih staratelja za djecu u Privremenom prihvatnom centru „Ušivak“, a dodatnih 310 zahtjeva zaprimljeno je od Ministarstva sigurnosti/Sektora za azil, što ukupno iznosi 790 djece ili pretpostavljene djece koje je identifikovala i kojima pomaže Služba socijalne zaštite Hadžići tokom tog osmomjesečnog perioda. 206 socijalnih intervjuja za procjenu dobi koje je do kraja avgusta 2021. proveo ili pokrenuo multidisciplinarni tim stoga čine više od četvrtine slučajeva mladih migranata i izbjeglica primljenih u prihvatnom centru. Kako je napomenuo jedan od ključnih ispitanika, potražnja za socijalnim intervjuima je prevelika da bi se zadovoljila raspoloživim kapacitetima i resursima.¹¹¹

Ključni ispitanici sa kojima su obavljene konsultacije u okviru ove studije napomenuli su da migranti i izbjeglice obično nastavljaju putovanje i rijetko ostaju dugo na istom mjestu. Takvo zapažanje povlači u pitanja o praćenju djece koja su podvrgnuta procjeni dobi u Kantonu Sarajevo. Državna tijela, pružaoci usluga i predmetna djeca imali bi legitiman interes za izdavanje pisane i/ili digitalne odluke o procjeni dobi sve dok je postupak procjene dobi u skladu sa standardima ljudskih prava i zaštićen procesnim garancijama. Unošenje odluke o procjeni dobi u digitalni registar djece bez pratnje može osigurati dostupnost državnim tijelima i pružaocima usluga koji s djetetom dolaze u kontakt na drugim mjestima u zemlji i duž rute kroz susjedne zemlje i države članice EU-a.

Konkretni troškovi vođenja socijalnih intervjuja dosad nisu procijenjeni. Multidisciplinarni tim koristi jedan od kontejnera koji je uz podršku UNICEF-a dodijeljen Službi socijalne zaštite Hadžići i smješten u Privremenom prihvatnom centru „Ušivak“. Prostor nije odgovarajuće opremljen i ne

¹⁰⁹ UNICEF (2017.), Priručnik za postupanje s djecom žrtvama i svjedocima krivičnog djela; <https://portalfo1.pravosudje.ba/vstvfo-api/vijest/download/69663>;

¹¹⁰ NICHD Protocol, Međunarodno ispitivanje djece u istragama zasnovano na dokazima, <http://nichdprotocol.com/>. Najnovija verzija NICHD protokola dostupna je na <http://nichdprotocol.com/wp-content/uploads/2017/09/InteractiveNICHDProtocol.pdf>.

¹¹¹ KII9

služi isključivo toj svrsi, a često se događa da djeca koja prolaze procjenu dobi zbog pretrpanosti moraju čekati da se prostorije oslobode za socijalni intervju. Bila bi korisna dalja ulaganja kako bi prostorija za intervju bila prilagođenija djeci, s odgovarajućom opremom i namještajem.

Članovi tima imaju troškove prevoza kako bi došli do Službe za poslove sa strancima. Uvijek postoji potreba za usmenim prevođenjem, što je skupa usluga. Međutim, u poređenju sa metodama medicinske procjene dobi, metoda socijalnih intervju smatra se efikasnom i razumnom iz perspektive budžeta i troškova.

Metoda socijalnih intervju za sad je izolovana i poprilično nova praksa koju su razvili praktičari koji rade direktno sa migrantima i izbjeglicama u Kantonu Sarajevo. Metoda još nije uređena ni zakonom ni protokolom o saradnji za različita uključena državna tijela i službe te je stoga još uvijek neformalna praksa. Međutim, predstavlja vrijednu osnovu za razvoj formalnog postupka procjene dobi u Bosni i Hercegovini.

Prednosti metode su njen multidisciplinarni pristup, primjena protokola za provođenje intervju zasnovanog na dokazima i relativno niski troškovi u poređenju sa invazivnim medicinskim pregledima. Osim toga, slušanje djetetove priče tokom socijalnih intervju otvara važne mogućnosti za utvrđivanje događaja ili rizika od nasilja, iskorištavanja i trgovine ljudima. Metoda bi se mogla ojačati institucionalizacijom u formalni postupak, osiguravanjem poštovanja procesnih garancija i poštovanjem principa pretpostavke maloljetnosti i nedonošenja preuranjenih zaključaka.

U narednom poglavlju opisuje se model postupka za procjenu dobi u skladu sa međunarodnim i evropskim normama. Taj međunarodni model služi kao osnov za naknadno istraživanje postojećeg pravnog okvira na kojem bi se moglo zasnovati jačanje postupka procjene dobi u Bosni i Hercegovini. Detaljnija razmatranja i prijedlozi za djelovanje predstavljeni su u završnom poglavlju.

3. PROCJENA DOBI U SKLADU S MEĐUNARODNIM STANDARDIMA I PRAVIMA DJETETA: KORACI U MODELU POSTUPKA

Ne postoje međunarodni niti evropski ugovori kojima se posebno uređuje procjena dobi. Međutim, korpus međunarodnog i evropskog prava predviđa pravne standarde, procesne zaštitne mjere i principe koji se primjenjuju na procjenu dobi. Ti standardi proizlaze iz konvencija Vijeća Evrope i Ujedinjenih nacija te iz prava Evropske unije. Osim toga, nekoliko preporuka i smjernica daje orijentacionu sliku o tome šta treba poduzeti kako bi se postupci procjene dobi zasnivali na pravima i bili osjetljivi na potrebe djece.¹¹² Obzirom da se postupci procjene dobi obično provode u kontekstu migracija, međunarodni i evropski standardi kojima se usmjeravaju postupci procjene dobi odnose se na prava djeteta, uključujući u kontekstu migracija, zaštite djece i sprečavanja svih oblika nasilja nad djecom, kao i iskorištavanja djece i trgovine djecom.¹¹³

U ovom poglavlju se daje pregled glavnih koraka u postupku procjene dobi, od upućivanja do procjene dobi, uključujući različite metode koje su u primjeni, sve do donošenja odluke o procjeni dobi i odgovarajućeg daljeg postupanja.¹¹⁴ Glavni koraci navedeni u poglavlju zasnovani su na međunarodnim i evropskim standardima i mogu poslužiti kao referenca za razvoj formalnog postupka procjene dobi u Bosni i Hercegovini.

Upućivanje na procjenu dobi

Institucionalna nadležnost za upućivanje djeteta na procjenu dobi trebala bi biti jasno uređena zakonom ili politikom. Institucija mora biti nadležna za provođenje procjene najboljih interesa kao osnova za odluku o upućivanju i nepristrasna prilikom razmatranja najboljih interesa djeteta na prvom mjestu.

Obrazloženje, dokumentacija i transparentnost odluke o upućivanju

Upućivanje na procjenu dobi trebalo bi biti obrazloženo u pisanom obliku u svakom pojedinačnom slučaju, uz navođenje razloga zbog kojih nadležno tijelo ozbiljno sumnja u dob djeteta, zašto se upućivanje na procjenu dobi smatra potrebnim i kako je procijenjeno da je to u najboljem interesu djeteta.¹¹⁵

Dokumentacija o odluci o upućivanju trebala bi sadržavati informacije o koracima poduzetim kako bi se procijenili najbolji interesi djeteta u pogledu procjene dobi, informacije o djetetovoj izjavi o njegovoj dobi te drugi izvori informacija koji su pretraženi kako bi se potvrdila djetetova prijavljena dob. Dokumentacija bi trebala da sadrži obrazloženje o tome koliko je vjerodostojnosti pridato svakom izvoru informacija i na koji način su različiti interesi i mogući rizici izbalansirani u postupku odlučivanja. Bilo bi uputno izraditi standardizirane module za dokumentovanje postupka odlučivanja i razloga koji opravdavaju upućivanje djeteta na procjenu dobi.

¹¹² Evropski ured za azil, *EASO-ov praktični vodič o procjeni dobi*, drugo izdanje, EASO-ova serija praktičnih vodiča, 2018. Komitet Ujedinjenih nacija za prava djeteta, Opći komentar br. 6 (2005.): Postupanje s djecom bez pratnje i djecom razdvojenom od porodice izvan njihove zemlje porijekla, CRC/GC/2005/6, 1. septembar 2005. Vijeće Evrope, Efikasno starateljstvo za djecu bez pratnje i djecu razdvojenu od porodice u kontekstu migracija, Preporuka CM/Rec(2019)11 Komiteta ministara, 2019.

¹¹³ Za pregled relevantnih normi i smjernica vidjeti: Vijeće Evrope, *Politike, postupci i prakse država članica Vijeća Evrope koje se odnose na prava djece*, Vijeće Evrope, Ad hoc odbor za prava djeteta (CAHENF), Grupa stručnjaka za prava djece i zaštitne mjere u kontekstu migracija (CAHENF-Safeguards), 2017.

¹¹⁴ Ovo poglavlje se u velikoj mjeri temelji na: Vijeće Evrope, *Politike, postupci i prakse država članica Vijeća Evrope koje se odnose na prava djece*, Vijeće Evrope, Ad hoc odbor za prava djeteta (CAHENF), Grupa stručnjaka za prava djece i zaštitne mjere u kontekstu migracija (CAHENF-Safeguards), 2017.

¹¹⁵ Program razdvojena djeca u Evropi, *Stavovi o procjeni dobi u kontekstu odvojenosti djece u Evropi*, 2012., str. 8.

Dokumentacija bi trebala biti dostupna djetetu i njegovom staratelju, odnosno roditelju ili pravnom zastupniku.

Pravo djeteta na informisanje

Dijete bi trebalo obavijestiti o upućivanju na procjenu dobi te o tome ko će provesti procjenu i gdje, ko će ga pratiti i pružati mu podršku tokom procjene, o dužini trajanja postupka, o tome kada će dijete biti obaviješteno o ishodu i ko će još biti obaviješten. Također je neophodno pružiti informacije o mogućim ishodima procjene i njihovim posljedicama. Dijete se također obavještava o procesnim garancijama u postupku procjene dobi, uključujući pravo na pravno zastupanje i pravo na žalbu. Informacije moraju biti tačne i pouzdane i saopštene na jeziku koji dijete razumije. Pružanje informacija ključno je kako bi se djetetu omogućilo da formira mišljenje i učestvuje u postupku.¹¹⁶

Sprečavanje ponovljenih ili višestrukih procjena dobi

Osobe koje tvrde da su dijete i čija je dob dovedena u pitanje trebale bi biti zaštićene od podvrgavanja ponovljenim ili višestrukim procjenama dobi, osim ako se smatra da je upućivanje na ponovljenu procjenu dobi u najboljem interesu djeteta.¹¹⁷ Postoji rizik od ponovljene procjene dobi u slučajevima kada se osoba kreće ili se premješta unutar zemlje ili između zemalja, kada nadležna tijela u novom mjestu ili zemlji dolaska ne obavijeste o rezultatima prethodne procjene dobi ili te rezultate ne priznaju. Postupci ponovljene procjene dobi mogu izložiti dijete novim intruzivnim i potencijalno štetnim procjenama i ispitivanjima te povećati rizik od (ponovne) traumatizacije. Provođenje novog postupka procjene dobi može biti u najboljem interesu djeteta ako se rezultati prethodne procjene dobi smatraju očigledno neosnovanim i ako su korišteni rezultati i metode bili nepouzdana, nesigurni ili na neki drugi način neprikladni.

Metode procjene dobi

Kao opći princip, postupci procjene dobi moraju u svakom trenutku poštovati dostojanstvo i integritet osobe.¹¹⁸

Procjene dobi obično podrazumijevaju višefazni postupak u kojem se prvo primjenjuju najmanje invazivne metode, a upućivanje na medicinske preglede u svrhu procjene dobi predstavlja krajnju mjeru. Metode procjene dobi i pregled dokaza trebali bi se provoditi primjenom multidisciplinarnog pristupa te bi trebali biti osjetljivi na spol, kulturu i posebne ranjivosti osobe koja je podvrgnuta procjeni dobi. Procjena dobi trebala bi se provoditi u prijateljskoj i sigurnoj atmosferi.¹¹⁹ Razgovori i fizički pregledi moraju se provoditi u prostorijama u kojima je moguće

¹¹⁶ Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Procjena dobi: Tehnička napomena*, 2013., str. 12. – 13., 16. Médecins du Monde, *Ocjena dobi maloljetnika bez pratnje, Kad evropske zemlje uskraćuju djetinjstvo*, 2015., str. 10.

¹¹⁷ Vidjeti primjer dobre prakse Barnahusa („Children’s House”) na Islandu: Barnaverndarstofa (Agencija za zaštitu djece), *Barnahus kako se provodi na Islandu*, konferencija Vijeća baltičkih država i Vijeća Evrope, Tallinn, 19. i 20. februara 2015., izlaganje Bragija Guðbrandssona, glavnog direktora, 2015., pristup: <https://rm.coe.int/1680700233>.

¹¹⁸ Vidjeti Direktivu 2013/32/EU Evropskog parlamenta i Vijeća od 26. juna 2013. o zajedničkim postupcima za priznavanje i oduzimanje međunarodne zaštite, član 25. stav 5.

¹¹⁹ Komitet za prava djeteta, Opći komentar br. 6 (2005.), tačka 20.

očuvati privatnost. Fizički pregledi ne smiju uključivati golotinju niti preglede razvoja spolnih organa i dojki.¹²⁰

Metode procjene dobi uključuju sljedeće:

- pregled dokumenata koje je dostavila osoba čija se dob osporava,
- intervju o procjeni dobi,
- prikupljanje i pregled dodatnih materijalnih dokaza, prema potrebi i datoj situaciji
- fizička i dentalna zapažanja,
- fizičke i medicinske preglede kao krajnju mjeru.

Pregled dokumenata

Procjena dobi obično se pokreće kada mlada osoba ne nosi osobne dokumente ili kada se dovodi u pitanje autentičnost osobnih dokumenata. Identifikacijski dokumenti pružaju dokaze o osnovnim identifikatorima osobe, kao što su ime, datum i mjesto rođenja. Većina država priznaje putovnice, osobne iskaznice i rodni list kao dokaz jedinstvenog identiteta osobe, iako se kriteriji kada govorimo o osobnim dokumentima razlikuju od zemlje do zemlje i mijenjaju se u skladu sa razvojem novih tehnologija i sve većom relevantnosti i značajem digitalnih dokaza identiteta. Osobne dokumente obično izdaju nadležna tijela ili druga tijela države u njihovo ime. Osobe sa statusom izbjeglica mogu dobiti dokaz o identitetu od strane međunarodne organizacije sa relevantnim mandatom.¹²¹

Nije rijetkost da djeca bez pratnje izgube svoje osobne dokumente tokom putovanja, da su u mogućnosti dati samo kopije svojih dokumenata ili da iz drugih razloga nisu u mogućnosti dokazati svoj identitet. U tom slučaju, djetetu treba dati mogućnost da kontaktira vlasti svoje zemlje porijekla kako bi pribavila potrebne dokumente, osim ako to nije u najboljem interesu djeteta. To može zahtijevati produženje svih postavljenih vremenskih ograničenja u postupku procjene starosne dobi s obzirom na moguća konzularna kašnjenja. U slučaju djece koja traže azil, ne smiju se kontaktirati vlasti zemlje porijekla djeteta.¹²²

U pravilu se osoba koja posjeduje ispravan osobni dokument ne smije upućivati na procjenu starosne dobi. Odbor za prava djeteta istaknuo je da dokumente koje izdaje ili ovjerava relevantno državno tijelo ili veleposlanstvo treba prihvatiti kao originalne.¹²³

Intervju o procjeni dobi

Svrha intervju o procjeni dobi je da se od djeteta sazna njegova priča i da mu se omogući da iznese svoja sjećanja na događaje koji bi mogli upućivati na djetetovu dob. Razgovor također

¹²⁰ Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Procjena dobi: Tehnička napomena*, 2013., str. 15.

¹²¹ Vidi, na primjer, Konvenciju o statusu izbjeglica iz 1951. godine, član 25. i 27. i Statut Visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za izbjeglice iz 1950. godine

¹²² Visoki povjerenik UN-a za izbjeglice (UNHCR), *Globalne konsultacije o međunarodnoj zaštiti/Treći kolosijek: Postupci azila (Pošteni i učinkoviti postupci azila)*, 31. maja 2001. godine, EC/GC/01/12, §50 (m).

¹²³ Odbor UN-a za zaštitu prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica (CMW), *Zajednički opšti komentar br. 4 (2017.) Odbora za zaštitu prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica i br. 23 (2017) Odbora za prava djeteta o obavezama države u pogledu ljudskih prava djece u kontekstu međunarodnih migracija u zemljama porijekla, tranzita, odredišta i povratka*, 16. novembra 2017. godine, CMW/C/GC/ 4-CRC/C/GC/23, par. 4.

pruža priliku za procjenu mentalnog, kognitivnog i emocionalnog razvoja djeteta, djetetovog fizičkog izgleda i držanja.¹²⁴

Od djeteta se može zatražiti da podijeli sjećanja na posebne ili ciklične događaje. Razumijevanje sastava porodice, posebno u pogledu mlađe i starije braće i sestara, može dati korisne naznake. Na osnovu informacija o stepenu obrazovanja djeteta i njegove braće i sestara može se pretpostaviti djetetova dob. Za procjenu može biti korisno etnološko znanje o tradicionalnim dobnim razredima i inicijacijskim obredima.¹²⁵

Sve razgovore s djetetom u kontekstu postupaka procjene dobi trebale bi provoditi kvalificirane stručne osobe u okruženju prilagođenom djeci. Pitanja tokom razgovora moraju biti otvorena poticati dijete da se slobodno izražava, izbjegavajući pritom sva navodeća pitanja ili druge postupke kojima se vrši uticaj na djetetovu priču.¹²⁶

Prikupljanje i pregled dodatnih materijalnih dokaza o starosnoj dobi

Ukoliko dijete nije u mogućnosti dati dostatne naznake, informacije ili materijalne dokaze o dobi, nadležna tijela trebala bi poduzeti korake ka provjeri drugih izvora informacija, poput školskih evidencija, ako su dostupne. Dijete ima pravo da bude obaviješteno o vrstama dokumenata i dokaza koji se prikupljaju za potrebe procjene dobi. Dijete mora dati svoj informirani pristanak za prikupljanje dokumenata i dokaza uz podršku staratelja ili roditelja i pravnog zastupnika. Mjere koje se poduzimaju za prikupljanje i razmjenu materijalnih dokaza moraju poštovati djetetovo pravo na privatnost i zaštitu podataka. Ako dijete traži ili namjerava tražiti međunarodnu zaštitu, ne smiju se kontaktirati vlasti u zemlji djetetovog porijekla, uz dužno poštivanje principa zabrane prisilnog udaljenja ili vraćanja, jer bi se time djetetu mogla nanijeti šteta.¹²⁷

Fizički i medicinski pregledi kao krajnja mjera

Medicinske i fizičke metode procjene dobi mogu se opravdati kao krajnja mjera u slučajevima kada postoje ozbiljne sumnje u pogledu dobi osobe čak i nakon razgovora i pregleda materijalnih dokaza; ako se procijeni da je u najboljem interesu djeteta da se procijeni njegova dob; i kada se iscrpe svi drugi izvori informacija i sredstva za identifikaciju i provjeru dobi osobe.¹²⁸

Metode fizičke i medicinske procjene dobi omogućavaju, u najboljem slučaju, informirana nagađanja. Fizičko posmatranje može uključivati pedijatrijsko opažanje fizičkog razvoja djeteta ili stomatološka opažanja. Medicinski pregledi obično uključuju zračenje, kao što su rendgenska snimanja karpalne kosti, ključne kosti ili zubi. Pored naučnih slabosti i netačnosti metoda procjene dobi, dokazano je da nekoliko metoda ima štetan učinak na fizičko i mentalno zdravlje i dobrobit osobe koja je podvrgnuta procjeni dobi. U tom kontekstu, korištenje invazivnih medicinskih

¹²⁴ Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Procjena dobi: Tehnička napomena*, 2013., str. 18.

¹²⁵ Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Prakse za procjenu dobi: Pregled literature i anotirana bibliografija*, 2011., str. 7. Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Procjena dobi: Tehnička napomena*, 2013., str. 13. Program razdvojena djeca u Evropi, *Stavovi o procjeni dobi u kontekstu odvojene djece u Evropi*, 2012., str. 8.

¹²⁶ Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Procjena dobi: Tehnička napomena*, 2013., str. 19.

¹²⁷ Visoki povjerenik UN-a za izbjeglice (UNHCR), Globalne konzultacije o međunarodnoj zaštiti/Treći kolosijek: Postupci azila (Pošteni I učinkoviti postupci azila), 31. Maja 2001., EC/GC/01/12, §50 (m). Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Procjena dobi: Tehnička napomena*, 2013., str. 13. Program razdvojena djeca u Evropi, *Stavovi o procjeni dobi u kontekstu odvojene djece u Evropi*, 2012., str. 8.

¹²⁸ Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Procjena dobi: Tehnička napomena*, 2013., str. 13. Program razdvojena djeca u Evropi, *Stavovi o procjeni dobi u kontekstu odvojene djece u Evropi*, 2012., str. 8.

pregleda, kao što su rendgenska snimanja ili druge metode u kojima se primjenjuje zračenje, treba svesti na najmanju moguću mjeru i koristiti samo u krajnjem slučaju.¹²⁹

Rizici povezani s medicinskim pregledima i nizak stepen tačnosti ili dodatne vrijednosti ishoda ne idu u korist primjeni navedenih metoda kao etički primjerenih. Smatra se da je korištenje potencijalno štetnog ionizirajućeg zračenja u svrhu procjene dobi, koja osobu izlaže zračenju u nemedicinske svrhe i nema terapijsku korist, u suprotnosti s medicinskom etikom i potencijalno je nezakonita. Također mogu smanjiti kapacitet nadležnih odjela medicinskih ustanova za preglede građana koji imaju utvrđenu medicinsku potrebu.¹³⁰ Stoga bi trebalo poštovati odbijanje osobe da se podvrgne procjeni dobi na osnovu rendgenskog pregleda bez nametanja sankcija ili negativnih posljedica.¹³¹ Kada se radi o djevojkama, obavezno je prvo isključiti trudnoću prije naručivanja medicinskih pregleda koji uključuju zračenje.

Ispitivanje zrelosti spolnih organa mora se isključiti iz metoda procjene dobi ne samo zbog njegove dokazane netačnosti nego i zbog povrede privatnosti i fizičkog integriteta dotične osobe, što može predstavljati nečovječno i ponižavajuće postupanje.¹³²

Informirani pristanak

Dijete se upućuje na medicinski pregled u svrhu procjene dobi tek nakon što su dijete i njegov roditelj ili staratelj dali informirani pristanak za učešće u postupku.¹³³

Prije davanja informiranog pristanka dijete ima pravo zatražiti i primati informacije o korištenoj metodi, te o svim učincima na zdravlje, odnosno rizicima i mjerama koje su poduzete za ublažavanje rizika. Dijete mora biti obaviješteno o tome da ima pravo da odbije učešće u predloženoj metodi i o posljedicama odbijanja. Djetetu se mora omogućiti da izrazi svoja mišljenja, da postavi sva pitanja u svrhu pojašnjenja, da izrazi dvojbe ili nedoumice i da dobije dodatne informacije i savjete o tim pitanjima, u skladu sa potrebama.¹³⁴

Pri traženju informiranog pristanka od djeteta, komunikacija s djetetom mora biti osjetljiva na djetetovu dob, rod i nivo razvoja, sposobnosti djeteta u razvoju i sve poteškoće ili invaliditet, kao i kulturološke i jezičke faktore te iskustva nasilja ili traumatizacije.¹³⁵ Trebalo bi procijeniti sposobnost djeteta za davanje informiranog pristanka i, prema potrebi, dati mu vrijeme, uslove i

¹²⁹ Direktiva EU-a o postupcima azila (preinačena), članovi 19. i 25.5. Program razdvojenost djece u Evropi, *Stavovi o procjeni dobi u kontekstu odvojene djece u Evropi*, 2012., str. 8. Vidjeti također: „Euratom” Direktiva o standardima za zaštitu od opasnosti koje potječu od izloženosti ionizirajućem zračenju 2013/59. Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Prakse za procjenu dobi: Pregled literature i anotirana bibliografija*, 2011., str. 13.

¹³⁰ Aynsley-Green, A. i sar., *Medicinska, statistička, etička i razmatranja ljudskih prava u procjeni dobi djece i mladih koji su podvrgnuti imigracijskoj kontroli*, British Medical Bulletin, juni 2012. Svezak 102 izdanje 1 uključeno u: Evropsko vijeće za izbjeglice i prognanike, *Razrješenje sumnje: Procjena dobi djece tražitelja azila bez pratnje*, baza podataka o azilu, pravni izvještaj AIDA-e br. 52015., str. 5. Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Procjena dobi: Tehnička napomena*, 2013., str. 12. – 13. Médecins du Monde, *Ocjena dobi maloljetnika bez pratnje, Kad evropske zemlje uskraćuju djetinjstvo djece*, 2015., str. 3.

¹³¹ Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Procjena dobi: Tehnička napomena*, 2013., str. 12. – 13. Médecins du Monde, *Ocjena dobi maloljetnika bez pratnje, Kad evropske zemlje uskraćuju djetinjstvo djece*, 2015., str. 3.

¹³² Program razdvojena djeca u Evropi, *Stavovi o procjeni dobi u kontekstu odvojene djece u Evropi*, 2012., str. 9., 17. Médecins du Monde, *Ocjena dobi maloljetnika bez pratnje, Kad evropske zemlje uskraćuju djetinjstvo djece*, 2015., str. 8. Evropski ured za azil, *Praksa procjene dobi u Evropi*, 2014., str. 33. Vidjeti također: Agencija Evropske unije za osnovna prava, *Odvojena djeca tražitelja azila u državama članicama Evropske unije – komparativni izvještaj*, 2010., str. 53.

¹³³ Konvencija UN-a o pravima djeteta, član 12. Direktive EU-a o postupcima azila (preinačena), članovi 19. i 25.5. Parlamentarna skupština Vijeća Evrope, *djeca bez pratnje u Evropi: Pitanja dolaska, boravka i vraćanja*, Rezolucija 1810(2011), 15. april 2011., tačka 5.10.

¹³⁴ Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Procjena dobi: Tehnička napomena*, 2013., str. 12. – 13., 16.

¹³⁵ *Ibid*

mogućnost oporavka prije poduzimanja bilo kakvih koraka za traženje informiranog pristanka za određenu metodu.¹³⁶

Informirani pristanak djeteta i njegovog staratelja, roditelja ili zakonskog zastupnika trebalo bi potkrijepiti dokumentacijom u kojoj će se navesti pojedinosti o tome kako su dijete i roditelj, staratelj ili pravni zastupnik obaviješteni te kako su odgovorni službenik ili stručna osoba utvrdili da je dijete razumjelo pružene informacije.¹³⁷

Pravo na odbijanje medicinskog pregleda

Dijete bi trebalo da ima mogućnost da uskrati pristanak na ljekarski pregled u svrhu procjene dobi. Odbijanje bi, uz podršku pravnog zastupnika, trebalo proizaći iz zabrinutosti da će predložena metoda imati štetan učinak na fizičko ili mentalno zdravlje i dobrobit djeteta, odnosno da će na neki drugi način biti u suprotnosti s najboljim interesima djeteta. To ne smije biti razlog da se automatski donesu odluke o dobi ili imigracionom statusu djeteta, odnosno njegovog zahtjeva za međunarodnu zaštitu. Prilikom odbijanja dijete ne treba da strahuje od direktnih ili indirektnih negativnih posljedica koje proizlaze iz odbijanja. Neophodno je poštivati pretpostavku maloljetnosti.¹³⁸

Kada dijete odbije da učestvuje u procjeni dobi, nadležno tijelo trebalo bi saslušati dijete i njegovog pravnog zastupnika kako bi stekli uvid u djetetove razloge za odbijanje i razloge za zabrinutost u vezi sa predloženom metodom. S obzirom na tu zabrinutost, nadležno tijelo i dijete mogu pristupiti razjašnjenju svih neizvjesnosti, nesporazuma ili otvorenih pitanja koja prethodno nisu riješena na odgovarajući način. Nadležno tijelo može na osnovu tih konsultacija razmotriti preispitivanje svoje prethodne odluke ili predložiti drugačije metode procjene kako bi se spriječili štetni učinci na fizičko ili mentalno zdravlje djeteta.

Okvir 4: Primjer prakse iz drugih evropskih zemalja

U Italiji dijete može da odbije medicinski pregled u svrhu procjene dobi. Ako dijete uložiti prigovor na određenu metodu, procjenu treba provesti bez primjene te metode. U slučajevima u kojima nadležne stručne osobe smatraju da je konkretna metoda na koju je dijete uložilo prigovor ključna i dostatna za procjenu djetetove dobi, trebali bi o tome obavijestiti sudiju staratelja. Sudija razmatra prigovore djeteta i razloge koje su iznijeli zdravstveni radnici te može ovlastiti medicinsko osoblje da obavi preglede koji se smatraju neophodnim i dostatnim.¹³⁹

Primjena dopuštenog odstupanja u korist osobe

S obzirom na naučnu netačnost i nepouzdanost većine metoda procjene dobi, rezultati procjene dobi moraju se prikazati uz dopušteno odstupanje. Dokumentacija o procjeni dobi trebala bi sadržavati jasnu izjavu o korištenim metodama i, u slučaju ljekarskih pregleda, naučno dopuštenoj

¹³⁶ *Ibid*, str. 19.

¹³⁷ Program razdvojena djeca u Evropi, *Stavovi o procjeni dobi u kontekstu odvojene djece u Evropi*, 2012., str. 12.

¹³⁸ Direktiva EU-a o postupcima azila iz 2013., član 25. stav 5. tačka (c). Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Procjena dobi: Tehnička napomena*, 2013., str. 12. – 13. Program razdvojena djeca u Evropi, *Stavovi o procjeni dobi u kontekstu odvojene djece u Evropi*, 2012., str. 14.

¹³⁹ Italija: Zakonodavni dekret 25/2008, član 19. stav 3. Uredba o procjeni dobi maloljetnika bez pratnje koji su žrtve trgovine ljudima, član 4.

pogrešci za određenu metodu. S obzirom na principe pretpostavke maloljetne dobi i najboljeg interesa djeteta, dopušteno odstupanje uvijek treba primijeniti u korist osobe koja je podvrgnuta procjeni dobi. S osobom bi trebalo postupati kao s djetetom u skladu s najnižom dobi utvrđene granice sve dok se ne dostave dodatni dokazi kojima bi se potkrijepila dob osobe.¹⁴⁰

Sigurnost, etika i sprečavanje nasilja tokom fizičkih pregleda

Ako metode procjene dobi uključuju medicinska opažanja i preglede, pregledi se moraju obavljati na siguran i etički način te se njima mora osigurati sprečavanje nasilja, u skladu sa standardima predviđenim Konvencijom UN-a o pravima djeteta. Smatra se dobrom praksom da odgovorna stručna osoba provodi ispitivanje uz prisutnost druge stručne osobe kako bi se osigurala usklađenost sa etičkim standardima, zaštitnim mjerama i principom nepristrasnosti. U pratnji djeteta bi trebao biti njegov staratelj ili roditelj ili druga odgovarajuća odrasla osoba, osim ako to prema procjenama nije u najboljem interesu djeteta.¹⁴¹

Ukoliko zdravstveni radnik ima sumnje u pogledu informiranog pristanka djeteta i njegovog shvatanja postupka ili uoči bilo kakav rizik koji pregled može predstavljati za dijete, kao što su uznemirenje i rizik od ponovne traumatizacije, zdravstveni radnik bi trebao obustaviti pregled.¹⁴²

Metode osjetljive na spol, kulturu i ranjivosti

Metode procjene dobi moraju u svakom trenutku biti osjetljive na spol i kulturu, kao i na sve posebne ranjivosti djeteta. Djeci bi trebalo postaviti pitanje o tome da li imaju preference u pogledu spola osobe koja provodi procjenu, bez obzira na odabrane metode, i poštovati njihove preference. Kada god je to moguće, treba poštovati rodne preference i u pogledu odabira staratelja, pravnog zastupnika i tumača. U slučaju fizičkih opažanja ili medicinskih pregleda neophodno je poštovati djetetove preference u odnosu na spol zdravstvenog radnika i bilo koje druge osobe prisutne tokom pregleda.¹⁴³

Procjene bi po mogućnosti trebale provoditi stručne osobe upoznate s nacionalnom, društvenom i kulturološkom pozadinom djeteta. Društvene i kulturološke predodžbe o djetinjstvu i razvoju djece ne smiju uticati na procjenu.¹⁴⁴

Djetetove porodične prilike i porijeklo mogu uticati na nivo razvoja djeteta, njegov fizički izgled i ponašanje. Fizički razvoj zavisi, na primjer, od prehrane djeteta, uslova života i okruženja kod kuće i tokom putovanja, pristupa zdravstvenoj zaštiti, fizičkih aktivnosti ili učešća u dječjem radu i kućanskim poslovima. Komunikacijske vještine, nivo znanja i kognitivne vještine zavise od mogućnosti djeteta za učenje, školovanje i obrazovanje. Izloženost nasilju i iskorištavanju može štetno djelovati na razvoj i sposobnosti djeteta. Djeca izložena seksualnom iskorištavanju mogu ispoljavati seksualizirano ponašanje koje je neuobičajeno za njihove vršnjake koji su odrasli u

¹⁴⁰ Parlamentarna skupština Vijeća Evrope, Djeca bez pratnje u Evropi: Pitanja dolaska, boravka i vraćanja, Rezolucija 1810(2011), 15. april 2011., tačka 5.10. Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Procjena dobi: Tehnička napomena*, 2013., str. 15. – 16.

¹⁴¹ Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Procjena dobi: Tehnička napomena*, 2013., str. 15.

¹⁴² Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Prakse za procjenu dobi: Pregled literature i anotirana bibliografija*, 2011., str. 28.

¹⁴³ Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Procjena dobi: Tehnička napomena*, 2013., str. 15.

¹⁴⁴ *Ibid*, str. 15.

zaštićenom okruženju. Kulturološke i rodne norme te društveni konstrukti djetinjstva mogli bi uticati na djetetovu interakciju s odraslima. Djeca mogu biti podvrgnuta inicijacijskim obredima u ranoj dobi i počinjati preuzimati odgovornost za doprinos prihodima i egzistenciji porodice. Djeca mogu biti u braku ili imati djecu u ranoj dobi. Djeca koja su svjedočila nasilju ili su bila prisiljena počiniti nasilje, na primjer, u kontekstu oružanih sukoba, možda su bila prisiljena da demonstriraju visok nivo nasilja ili agresije u interakciji s drugima.¹⁴⁵ Procjene dobi moraju biti osjetljive na iskustva i ranjivosti djeteta i razmotriti ih pri tumačenju rezultata.

Multidisciplinarni i holistički pristup

Prilikom procjene dobi trebalo bi primjenjivati holistički pristup zasnovan na razmatranju fizičkih, psiholoških, razvojnih, okolišnih i društveno-kulturoloških faktora. Kako bi se ovi različiti faktori izbalansirali, potrebno je osigurati učešće stručnih osoba iz različitih disciplina, odnosno konsultacije sa njima.¹⁴⁶ Stručne osobe koje posjeduju ekspertizu u oblasti razvoja djece, kao što su pedijatri, dječji psiholozi ili psihijatri, trebali bi imati centralnu ulogu.¹⁴⁷ Multidisciplinarni pristupi trebali bi podrazumijevati stručno znanje o društvenim i kulturološkim razlikama u djetinjstvu i razvoju djeteta kako bi se osiguralo da se u okviru socijalne procjene djeteta važnost pridaje djetetovom porijeklu i priči.¹⁴⁸

Multidisciplinarni postupci procjene trebali bi biti definisani, regulisani i obavezni u skladu s relevantnim nacionalnim zakonima, politikama i propisima.¹⁴⁹ Multidisciplinarna saradnja vjerovatno će biti efikasnija kada se uredi pisanim sporazumom, standardnim operativnim postupcima i jasnim protokolima za saradnju.

Procesne garancije u postupcima procjene dobi

Procesne zaštitne mjere ključne su karakteristike svakog upravnog ili sudskog postupka. Njima se osigurava da su postupci zakoniti i u skladu s principima vladavine prava i pravičnog postupka. Kada je riječ o djeci, procesne garancije moraju biti osjetljive na prava i potrebe djeteta.

Odluka o procjeni dobi

Odluku o procjeni dobi potrebno je sačiniti u pisanom obliku s jasnim i transparentnim pravnim obrazloženjem.¹⁵⁰ Takva odluka sadrži informacije o korištenim metodama, njihovoj naučnoj pouzdanosti i dopuštenoj pogrešci rezultata. Odluka o procjeni dobi i sva popratna dokumentacija trebale bi se odmah staviti na raspolaganje djetetu, djetetovom pravnom zastupniku i roditelju ili staratelju.¹⁵¹ Ako se procjenom dobi zaključi da procijenjena dob djeteta pripada rasponu koji uključuje maloljetnu dob, osobu bi trebalo službeno priznati kao dijete. Ako

¹⁴⁵ *Ibid*, str. 16.

¹⁴⁶ Parlamentarna skupština Vijeća Evrope, Djeca bez pratnje u Evropi: Pitanja dolaska, boravka i vraćanja, Rezolucija 1810(2011), 15. april 2011., tačka 5.10. Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Procjena dobi: Tehnička napomena*, 2013., str. 16. Program razdvojena djeca u Evropi, *Stavovi o procjeni dobi u kontekstu odvojene djece u Evropi*, 2012., str. 9.

¹⁴⁷ Program razdvojena djeca u Evropi, *Stavovi o procjeni dobi u kontekstu odvojene djece u Evropi*, 2012., str. 10.

¹⁴⁸ Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Procjena dobi: Tehnička napomena*, 2013., str. 16. Program razdvojena djeca u Evropi, *Stavovi o procjeni dobi u kontekstu odvojene djece u Evropi*, 2012., str. 9. Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Prakse za procjenu dobi: Pregled literature i anotirana bibliografija*, 2011., str. 41. – 42.

¹⁴⁹ Nedostatak jasnih definicija i postupaka za multidisciplinarnu saradnju i holistički pristup u procjeni dobi navedeni su kao prepreka za postizanje holističkog postupka u praksi. Vidjeti: Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Prakse za procjenu dobi: Pregled literature i anotirana bibliografija*, 2011., str. 37.

¹⁵⁰ Komitet za prava djeteta, Opći komentar br. 14 (2013.), tačka 97.

¹⁵¹ Program razdvojena djeca u Evropi, *Stavovi o procjeni dobi u kontekstu odvojene djece u Evropi*, 2012., str. 13. – 14.

je dijete prijavilo svoj datum rođenja prije procjene dobi i taj datum spada u raspon koji je potvrđen procjenom, treba ga evidentirati i priznati kao zvanični datum djetetovog rođenja. Ako dijete nije moglo navesti svoj datum rođenja, kao djetetovu dob treba zabilježiti najnižu dob na granici koja je utvrđena procjenom.¹⁵²

Pravo na saslušanje

Dijete ima pravo da izrazi svoja mišljenja i da se njegova mišljenja uzmu u obzir u svim fazama postupka procjene dobi. Države se moraju pobrinuti da dijete ima pristup pomoći pravnog zastupnika te kvalificiranog tumača i kulturnog posrednika, prema potrebi, kako bi mu se omogućilo da izrazi svoja mišljenja.¹⁵³

Pravo na informacije

Dijete u svakom trenutku tokom postupka procjene dobi ima pravo da traži, prima i prenosi informacije. Informacije se moraju pružiti na jeziku koji dijete razumije.¹⁵⁴ Informacije i savjeti trebali bi biti rodno i kulturološki osjetljivi te bi se trebali pružati djetetu na način prilagođen njegovoj dobi i zrelosti.¹⁵⁵

Okvir 5: Primjeri prakse iz drugih evropskih zemalja

Brošura za osobe koje se podvrgavaju procjeni u Belgiji na jednostavnom i lako razumljivom jeziku objašnjava postupak procjene dobi i zašto se taj postupak smatra neophodnim. Brošura je dostupna na različitim jezicima i dopunjuje informacije koje su osobi date usmenim putem. Tu se navode informacije o sumnjama koje su izražene u pogledu dobi pojedinca, onoga što će se dogoditi tokom procjene, načina provedbe medicinskog pregleda te posljedica procjene dobi. Također se objašnjava i koja se vrsta dokumentacije može smatrati dokazom o dobi.

U Italiji se Nacionalnim zakonom br. 47 od 21. aprila 2017. godine o zaštitnim mjerama za maloljetnike bez pratnje predviđa da se osoba za koju se pretpostavlja da je dijete i koja je podvrgnuta procjeni dobi obavještava da se njena dob procjenjuje na osnovu socijalne i medicinske procjene. Dijete se obavještava o vrsti procjene kojoj se podvrgava, o mogućim ishodima i posljedicama te o mogućnosti da odbije da bude podvrgnuto takvim ispitivanjima. Dijete mora biti obaviješteno na jeziku koji razumije i, prema potrebi, uz pomoć kulturnog posrednika i vodeći računa o nivou njegove zrelosti i pismenosti. Informacije se dostavljaju i djetetovom staratelju.¹⁵⁶

Vijeće Evrope i Evropski ured za podršku azilu izradili su videoanimaciju o procjeni dobi djece migranata. Videozapis je dostupan na više jezika kao što su engleski, francuski, portugalski i španjolski te arapski, bambara, dari, marokanski arapski, paštunski, pandžapski, somalski, tigrinja i wolofski. Osim toga, na raspolaganju je brošura prilagođena djeci koja pruža informacije na engleskom i francuskom jeziku o pravima djeteta u postupku procjene dobi.¹⁵⁷

¹⁵² *Ibid*, str. 10. – 11.

¹⁵³ Konvencija UN-a o pravima djeteta, član 12. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, član 14. Komitet za prava djeteta, Opći komentar br. 6 (2005.), tačka 25. Komitet za prava djeteta, Opći komentar br. 12 (2009.). Komitet za prava djeteta, Opći komentar br. 14 (2013.), tačka 90.

¹⁵⁴ Konvencija UN-a o pravima djeteta, član 17. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, član 19. Komitet za prava djeteta, Opći komentar br. 6 (2005.), tačka 25. Komitet za prava djeteta, Opći komentar br. 12 (2009.). Komitet za prava djeteta, Opći komentar br. 14 (2013.), tačka 90.

¹⁵⁵ Smjernice Komiteta ministara Vijeća Evrope o pravosuđu prilagođenom djeci, 2010., Smjernica IV. A. 2.

¹⁵⁶ Italija: Zakon br. 47 od 7. aprila 2017. o zaštitnim mjerama za maloljetnike bez pratnje (Disposizioni in materia di misure di protezione dei minori stranieri non accompagnati), Službeni glasnik br. 93 od 21. aprila 2017., član 5. stav 5.

¹⁵⁷ Vijeće Evrope, *Ocjena dobi maloljetnika bez pratnje: animacija predstavljena na šest novih jezika i letak prilagođen djeci*, 18. juni 2021.

Pomoć pravnog zastupnika i staratelja

Potrebno je imenovati pravnog zastupnika koji će pomagati djetetu u svim pravnim i procesnim pitanjima povezanim sa postupkom procjene dobi. Pravni zastupnik pruža podršku djetetu u traženju i dobivanju informacija na jeziku koji dijete razumije, osigurava da se djetetova mišljenja uvažavaju i uzimaju u obzir te da se postupkom u svakom trenutku poštuju prava djeteta.¹⁵⁸ Također, treba dodjeliti kvalifikovanog pravnog zastupnika, bez odgađanja i besplatno. Bilo koji privatni advokat izabran da zastupa dijete treba biti priznat kao njihov zakonski zastupnik.¹⁵⁹

U slučaju djece bez pratnje ili djece odvojene od porodica ili djece čiji roditelji nisu u mogućnosti da postupaju u ime svog djeteta sa ograničenom pravnom sposobnošću, dijete ima pravo na imenovanje staratelja. Ako se staratelj ne može brzo imenovati, privremeni staratelj trebao bi obavljati funkciju staratelja do njegovog imenovanja. Staratelj je ovlašten da promoviše najbolje interese djeteta i nadopunjuje ograničenu pravnu sposobnost djeteta u svim pitanjima koja se odnose na dijete. Podrška staratelja je stoga neophodna prije i tokom procjene dobi i sve dok se ne potvrdi djetetova dob. Pravni zastupnik i staratelj trebali bi biti prisutni u svakom trenutku tokom postupka procjene dobi.¹⁶⁰

Osposobljavanje, kvalifikacije i nepristrasnost stručnih osobe koje provode procjenu dobi

Procjene dobi trebale bi provoditi stručne osobe posebno osposobljene i kvalificirane u tu svrhu i koje imaju iskustvo u radu i komunikaciji s djecom.¹⁶¹ Stručnjaci koji provode procjenu dobi trebali bi poznavati nacionalnu, društvenu i kulturološku pozadinu osobe čiju dob procjenjuju te bi trebali moći razmotriti uticaj različitih životnih stilova, okolišnih uslova i iskustava na djetetov fizički, emocionalni i kognitivni razvoj.¹⁶²

Stručne osobe koje provode postupke procjene dobi moraju biti institucionalno i profesionalno nezavisne od tijela nadležnih za imigraciju, tijela koja pružaju usluge djeci ili bilo kojeg drugog tijela koje ima vlastiti interes za ishode postupaka procjene dobi.¹⁶³

Sve stručne osobe uključene u procjenu dobi, kao što su imigracijski službenici, policajci i tužiteljstva, sudije, advokati i staratelji, liječnici, prevodioci i drugi relevantni stručnjaci, trebale bi proći periodične obuke, uključujući zajedničke i multidisciplinarne obuke o pravima djeteta,

¹⁵⁸ Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta, član 12. stav 2., član 37. tačka (d) i član 40. Međunarodni pakt o građanskim, kulturnim i političkim pravima, član 13., član 14. stav 2. tačka b. iz 2013. Direktiva EU-a o uslovima prihvata u području azila (preinačena), član 2. tačka (j), članovi 9., 24. i 26. Direktiva EU-a o postupcima azila (preinačena), preambula 23., član 2. tačka (n), članovi 7., 20. do 23., 25. Direktiva EU-a o kvalifikacijama (preinačena), članovi 31.1., 31.2. i 31.6. Preambula 19., 23. i 24. Direktive EU-a o suzbijanju trgovine ljudima iz 2011., članovi 12.2., 14.2., 15. i 16.3. Preambula 19., 23. i 24. Direktive EU-a o suzbijanju trgovine ljudima, članovi 12.2., 14.2., 15. i 16. Komitet za prava djeteta, Opći komentar br. 14 (2013), tačka 90., 96. Opći komentar Komiteta za prava djeteta br. 6 (2005.), tačke 25., 33. – 38., 63., 69., 72., 89., 95., 99. Médecins du Monde, *Ocjena dobi maloljetnika bez pratnje, Kad evropske zemlje uskraćuju djetinjstvo*, 2015., str. 11. Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *procjena dobi: Tehnička napomena*, 2013., str. 14.

¹⁵⁹ Stavovi koje je Odbor usvojio u skladu sa članom 10. Fakultativnog protokola, u vezi sa saopštenjem br. 22/2017, CRC/C/81/D/22/2017, 9. jula 2019. godine, paragraf. 14.

¹⁶⁰ Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *procjena dobi: Tehnička napomena*, 2013., str. 14. Program razdvojena djeca u Evropi, *Stavovi o procjeni dobi u kontekstu odvojene djece u Evropi*, 2012., str. 12. – 13.

¹⁶¹ Konvencija UN-a o pravima djeteta, članovi 3., 20. i 25. Direktiva EU-a o uslovima prihvata azila (preinačena), član 24. stav 4. Direktiva EU-a o postupcima azila iz 2013., član 25. stav 5. Direktiva EU-a o kvalifikacijama (preinačena), član 31. Komitet za prava djeteta, Opći komentar br. 6 (2005.), tačke 95. – 97. Komitet za prava djeteta, Opći komentar br. 14 (2013), tačka 94. Médecins du Monde, *Ocjena dobi maloljetnika bez pratnje, Kad evropske zemlje uskraćuju djetinjstvo*, 2015., str. 11. Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *procjena dobi: Tehnička napomena*, 2013., str. 17. Program razdvojena djeca u Evropi, *Stavovi o procjeni dobi u kontekstu odvojene djece u Evropi*, 2012., str. 10.

¹⁶² Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Procjena dobi: Tehnička napomena*, 2013., str. 15.

¹⁶³ *Ibid*, str. 17.

prihvalu djece migranata, i provođenju procjene dobi u skladu sa najnovijim naučnim saznanjima. Obuke bi trebalo osigurati u oblasti intervjuiranja prilagođenog djeci, komunikacije sa djecom iz različitih nacionalnih i kulturnih sredina te sa traumatiziranom djecom, kao i u saradnji sa prevoditeljima ili kulturnim posrednicima u komunikaciji s djecom.¹⁶⁴

Blagovremenost postupka procjene dobi

Procjene dobi se provode blagovremeno, imajući u vidu važnost procjene za druge postupke ili postupke donošenja odluka. Izbjegava se nepotrebno odlaganje jer se pretpostavlja da svako kašnjenje šteti djetetu.¹⁶⁵ Vrijeme potrebno za procjenu dobi ne smije, na primjer, spriječiti pojedinca da zatraži međunarodnu zaštitu kao dijete i da iznese razloge za azil koji su specifični za dijete.

Pri zakazivanju postupka procjene dobi treba voditi računa o svim neposrednim potrebama djeteta. Procjenu dobi stoga ne bi trebalo započeti nakon prvog kontakta po dolasku, već nakon što se dijete uputi službama za smještaj, zbrinjavanje i zaštitu.¹⁶⁶ Potreba za imenovanjem (privremenog) staratelja i/ili pravnog zastupnika ne smije dovesti do nepotrebnog odgađanja postupka.

Blagovremeno poduzimanje naknadnih aktivnosti nakon procjene dobi

Kad god se procjenom dobi potvrdi da je dijete maloljetno i ako dijete prije toga nije bilo smješteno u ustanove za zbrinjavanje djece ili druge smještaje prilagođene djeci, dijete bi trebalo odmah uputiti na takav smještaj.¹⁶⁷ Ako je dijete prethodno bilo isključeno iz usluga i liječenja prilagođenog djeci, pristup tim uslugama neophodno je osigurati bez odlaganja.

Mehanizam za ulaganje pritužbi

Osobe koje su podvrgnute procjeni dobi trebale bi imati pristup mehanizmu za prijavljivanje i ulaganje pritužbi koji je prilagođen djeci. Trebale bi biti obaviještene na jeziku koji razumiju da imaju pravo na prijavu kršenja njihovih prava tokom postupka procjene dobi i o tome kako pristupiti tim mehanizmima. Važno je osigurati da se po zaprimanju prijava i pritužbi blagovremeno poduzmu potrebne mjere.¹⁶⁸

Pravo žalbe

U postupcima procjene dobi trebalo bi predvidjeti pravo pojedinca čija se dob procjenjuje da zatraži preispitivanje ili preinačenje rezultata procjene. Može se smatrati da je preispitivanje ili preinačenje odluke u najboljem interesu djeteta kada je dijete u mogućnosti da predoči informacije ili dokumentaciju koja je postala dostupna ili ispravi sve informacije koje su pogrešno navedene u popratnoj dokumentaciji odluke.

¹⁶⁴ Odbor Ujedinjenih naroda za prava djeteta, Opšti komentar br. 6 (2005.): Postupanje sa djecom bez pratnje i razdvojenom djecom izvan njihove zemlje porijekla, CRC/GC/2005/6, 1. septembra 2005. godine, Poglavlje VIII. Program razdvojena djeca u Evropi, *Stavovi o procjeni dobi u kontekstu odvojene djece u Evropi*, 2012., str. 10.

¹⁶⁵ Komitet za prava djeteta, Opći komentar br. 14 (2013.), tačka 93. Program razdvojena djeca u Evropi, *Stavovi o procjeni dobi u kontekstu odvojene djece u Evropi*, 2012., str. 14. – 15.

¹⁶⁶ Program razdvojena djeca u Evropi, *Stavovi o procjeni dobi u kontekstu odvojene djece u Evropi*, 2012., str. 14. – 15.

¹⁶⁷ Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Procjena dobi: Tehnička napomena*, 2013., str. 21.

¹⁶⁸ Konvencija UN-a o pravima djeteta, član 12. Komitet Ujedinjenih nacija za prava djeteta, Opći komentar br. 2 (2002.). Generalna skupština Ujedinjenih nacija, Nacionalne institucije za promociju i zaštitu ljudskih prava, A/RES/48/134, 1993.

Ako materijalni dokazi o dobi postanu dostupni nakon što je izdata odluka o procjeni dobi, takve dokaze trebalo bi preispitati i odmah uzeti u obzir. Ako se takvim dokazom utvrdi datum rođenja unutar utvrđene dobne granice ili se njime poništavaju rezultati prethodne procjene dobi, evidentirana dob osobe prilagođava se u skladu s tim.¹⁶⁹

Odluke o procjeni dobi i sam postupak trebali bi podliijegati žalbi u upravnom ili sudskom postupku.¹⁷⁰ Žalbeni postupci moraju biti prilagođeni djetetu i dostupni djetetu i njegovu pravnom zastupniku. Informacije o mogućnosti žalbe moraju se pružiti na jeziku koji dijete razumije.¹⁷¹

Kako bi moglo zatražiti preispitivanje ili preinačenje odluke o procjeni dobi, te uložiti žalbu na odluku, dijete treba imati pristup pravnim lijekovima, uključujući besplatnu pravnu pomoć i zastupanje od strane kvalificiranog pravnog zastupnika, kao i usmeno prevođenje kad god je to potrebno. Žalbeni postupci moraju biti blagovremeni i prilagođeni djeci.

Pravo na konzularnu pomoć

Tokom boravka u inostranstvu djeca imaju pravo na pomoć i podršku ambasada ili konzularnih ureda koji predstavljaju zemlje njihovog porijekla u zemlji u kojoj trenutno borave. Konzularna predstavništva mogu pomoći djetetu da ostvari pristup ličnim ispravama i drugim relevantnim službenim dokumentima koji se traže u svrhu procjene dobi.¹⁷²

Ako dijete podnosi zahtjev za međunarodnu zaštitu, nikada se ne bi trebalo stupiti u kontakt s vlastima njegove zemlje porijekla, u skladu s principom zabrane prisilnog udaljenja ili vraćanja, jer bi to moglo ugroziti dijete i članove njegove porodice u zemlji porijekla. Ovo opće pravilo primjenjuje se na kontakte djeteta, djetetovog staratelja, pravnog zastupnika ili tijela koja provode procjenu dobi.

¹⁶⁹ Program razdvojena djeca u Evropi, *Stavovi o procjeni dobi u kontekstu odvojene djece u Evropi*, 2012., str. 10. – 11.

¹⁷⁰ Povelja EU-a, član 47. Evropska konvencija o ljudskim pravima, član 13. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, članovi 2., 13. i 14. stav 5. Parlamentarna skupština Vijeća Evrope, Djeca bez pratnje u Evropi: Pitanja dolaska, boravka i vraćanja, Rezolucija 1810(2011), 15. april 2011., tačka 5.10. Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Procjena dobi: Tehnička napomena*, 2013., str. 17. Médecins du Monde, *Ocjena dobi maloljetnika bez pratnje, Kad evropske zemlje uskraćuju djetinjstvo*, 2015., str. 11.

¹⁷¹ Direktiva EU-a o postupcima azila iz 2013. član 19. i član 25. stav 4.

¹⁷² Bečka konvencija Ujedinjenih nacija o konzularnim odnosima.

4. OPĆI PRINCIPI I LJUDSKA PRAVA KOJIMA SE VODI PROCJENA DOBI DJECE POD RIZIKOM OD TRGOVINE LJUDIMA

U nedostatku jasno reguliranog postupka procjene dobi, praksa procjene dobi u Bosni i Hercegovini izrazito je fragmentirana. Metoda socijalnih intervjua razvijena u Kantonu Sarajevu najistaknutija je praksa utvrđena u ovoj studiji i predstavlja pozitivan primjer koji može poslužiti kao osnov za razvoj usklađenog i reguliranog postupka procjene dobi za cijelu zemlju.

U pojedinim slučajevima u kojima je migrant ili izbjeglica osumnjičena u krivičnoj istrazi i smatra se djetetom bez pratnje, provodi se analiza DNK kako bi se utvrdilo da li je osoba „dijete“ ili „maloljetnik“. ¹⁷³ U Bosni i Hercegovini trenutno se ne primjenjuju druge metode medicinske procjene dobi, kao što su rendgenski snimak karpalne ili ključne kosti ili promatranje spolne zrelosti. ¹⁷⁴

U ovom poglavlju se daje pregled općih principa ljudskih prava i prava djeteta na kojima se zasniva procjena dobi djece u kontekstu migracija. Opći principi proizlaze iz međunarodnih i evropskih normi i od međusektorske su važnosti za sve korake postupka procjene dobi opisane u prethodnom poglavlju. Navedeni principi se, između ostalog, odnose na pretpostavku maloljetnosti, razmatranje najboljih interesa djeteta na prvom mjestu, pravo na nediskriminaciju, pravo na razvoj i pravo na saslušanje.

U ovom se poglavlju uspoređuju relevantne međunarodne i evropske norme s pravnim odredbama i politikama koje su na snazi u Bosni i Hercegovini kako bi se procijenila usklađenost i utvrdili elementi na kojima bi se mogao zasnivati budući postupak procjene dobi. Analizom se nastoje utvrditi postojeće pravne odredbe koje su relevantne za postupak, kao i državni i nedržavni akteri kojima bi se mogle dodijeliti nadležnosti u procjeni dobi. ¹⁷⁵

Pretpostavka maloljetnosti

Pretpostavkom maloljetnosti osigurava se da se za osobu čija je dob nepoznata pretpostavlja da je dijete sve dok postoje razlozi za pretpostavku da je ta osoba dijete. Princip se primjenjuje u svim fazama postupka procjene dobi, sve dok ne postoje dokazi kojima se potvrđuje da je osoba odrasla. ¹⁷⁶ U skladu s tim principom, osoba ima pristup uslugama i zaštitnim mjerama na koje djeca mlađa od 18 godina imaju pravo u skladu s Konvencijom UN-a o pravima djeteta i drugim relevantnim međunarodnim i evropskim normama. ¹⁷⁷

¹⁷³ KII3 i KII5;

¹⁷⁴ *Ibid.*

¹⁷⁵ Ovo poglavlje se temelji na prethodnom radu Vijeća Evrope na procjeni dobi djece migranata: Vijeće Evrope, *Politike, postupci i prakse država članica Vijeća Evrope koje se odnose na prava djece*, Vijeće Evrope, Ad hoc odbor za prava djeteta (CAHENF), Grupa stručnjaka za prava djece i zaštitne mjere u kontekstu migracija (CAHENF-Safeguards), 2017.

¹⁷⁶ Komitet za prava djeteta, Opći komentar br. 6 (2005.), tačka 31. podtačka A. Direktiva 2013/32/EU o postupcima azila iz 2013., član 25. stav 5. Direktiva EU-a o suzbijanju trgovine ljudima iz 2011., član 13. stav 2. Konvencija Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima, **član 10.3. Smjernice** UNHCR-a o zahtjevima za azil djece, 2009., tačka 75. Visoki povjerenik Ujedinjenih nacija za izbjeglice, Zaključak o ugroženoj djeci br. 107 (LVIII), 2007., 5. oktobar 2007., tačka g(ix). UNHCR, Smjernice o djeci bez pratnje koja traže azil, 1997., tačke 5.11. i 6. Parlamentarna skupština Vijeća Evrope, Djeca bez pratnje u Evropi: Pitanja dolaska, boravka i vraćanja, Rezolucija 1810(2011), 15. april 2011., tačka 5.10. Izjava SCEP-a o dobroj praksi, 2009., tačke D.5.1. i D.5.3. Vidjeti također: Direktiva EU-a o kvalifikacijama iz 2011., član 4.5.

¹⁷⁷ Program razdvojena djeca u Evropi, *Stavovi o procjeni dobi u kontekstu odvojene djece u Evropi*, 2012., str. 12. Médecins du Monde, *Procjena dobi za maloljetnike bez pratnje, Kada evropske zemlje uskraćuju djetinjstvo*, 2015., str. 10., 15. UNHCR, Smjernice o zaštiti i njezi, str. 103.

Imajući u vidu navedeni princip, države su dužne osigurati da osoba čija je dob nepoznanica ne snosi teret dokazivanja u postupcima procjene dobi. Od osobe čija se dob procjenjuje ne može se očekivati da provede medicinske preglede kako bi dokazala svoju dob i osobe koje u trenutku rođenja nikad nisu bile upisane u matičnu knjigu ne mogu se smatrati odgovornim za nedostavljanje rodni listova.¹⁷⁸

Zakonom o strancima Bosne i Hercegovine predviđeno je da se s osobama koje nisu državljani postupa u skladu s informacijama koje pružaju o svom identitetu dok se ne dobiju druge informacije ili dok se ne utvrdi identitet te osobe. Ova odredba se primjenjuje čak i ako postoje sumnje u pogledu identiteta osobe (član 14. stavovi 2. i 6.).¹⁷⁹ U skladu s ovim zakonom, ukoliko migrant ili izbjeglica tvrdi da je dijete, s tom osobom treba postupati kao s djetetom dok se ne dokaže suprotno. Međutim, ako dijete migrant ili dijete izbjeglica tvrdi da je punoljetno, od nadležnih tijela očekuje se da s njima postupaju kao s odraslom osobom, čak i ako sumnjaju da bi ta osoba mogla biti dijete. U potonjem slučaju zakon nije u skladu s principom pretpostavke maloljetne dobi i djeca koja tvrde da su odrasle osobe izgubila bi posebnu zaštitu na koju imaju pravo. Ključni sagovornici u konsultacijama u okviru ove studije napomenuli su da se ta odredba Zakona o strancima primjenjuje u praksi i da se izjava migranta ili izbjeglice o njihovu identitetu smatra valjanom dok se ne dokaže suprotno.¹⁸⁰

Pravilnikom o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima predviđeno je da ako se ne može sa sigurnošću utvrditi dob osobe koja nije državljanin BiH, a žrtva je trgovine ljudima ili pretpostavljena žrtva, i ako postoje razlozi za pretpostavku da je osoba dijete, s osobom se postupa kao s djetetom. U skladu s Pravilnikom, strane žrtve trgovine ljudima ili pretpostavljene žrtve za koje se pretpostavlja da su mlađe od 18 godina imaju ista prava na brigu i zaštitu kao i djeca državljani Bosne i Hercegovine.¹⁸¹

Zbrinjavanje i zaštita prije i tokom procjene dobi

Za vrijeme trajanja postupka procjene dobi, osobe čija je dob nepoznata i za koje se pretpostavlja da su djeca trebalo bi uputiti na odgovarajući smještaj, usluge, brigu i zaštitu u skladu sa pravima djece.¹⁸² Odbor za prava djeteta istaknuo je da djeca bez pratnje koja su žrtve nasilja trebaju dobiti kulturološki primjerenu i rodno osjetljivu mentalnu zdravstvenu skrb i psihosocijalno savjetovanje kako bi se olakšao njihov oporavak.¹⁸³

Sve dok je dob osobe nepoznata, smatra se da su rizici od nezakonitog smještanja djeteta u ustanovu ili centar za zadržavanje s nesrodnim odraslim osobama veći od rizika koji proizlaze iz

¹⁷⁸ Evropsko vijeće za izbjeglice i prognanike, *Razrješenje sumnje: Procjena dobi djece tražitelja azila bez pratnje*, baza podataka o azilu, pravni izvještaj AIDA-e br. 52015., str. 1.

¹⁷⁹ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 88/15;

¹⁸⁰ KII3 i KII5;

¹⁸¹ Pravilnik o zaštiti stranih žrtava trgovine ljudima, član 10. stav 5., član 20. stav 2.;

¹⁸² Konvencija UN-a o pravima djeteta, članovi 2., 3., 19., 20. i 22. Direktiva EU-a o uslovima prihvata iz 2013., članovi 11., 23. i 24. Evropski sud za ljudska prava, *A. B. i dr. protiv Francuske* (br. 11593/12), 12. juli 2016., t. 110. Vijeće Evrope, Komitet ministara, Preporuka Rec(2003) 5 Komiteta ministara državama članicama o mjerama zadržavanja tražitelja azila, 16. april 2003., tačka 23. Konvencija UN-a o pravima djeteta, članovi 3., 19. i 20.

¹⁸³ Odbor Ujedinjenih naroda za prava djeteta, Opštii komentar br. 6 (2005.): Postupanje sa djecom bez pratnje i razdvojenom djecom izvan njihove zemlje porijekla, CRC/GC/2005/6, 1. septembra 2005., paragraf. 48.

toga što je mlada odrasla osoba smještena u smještajne objekte za djecu.¹⁸⁴ Kako bi se izbjeglo smještanje osoba čija je dob sporna u ustanove za brigu o djeci, za smještaj te grupe osoba do procjene njihove dobi trebale bi biti namijenjene posebne jedinice ili odjeli.¹⁸⁵

U Bosni i Hercegovini djeca koja nisu državljani te zemlje uživaju ista zakonska prava na brigu i zaštitu kao i djeca državljani Bosne i Hercegovine.¹⁸⁶ Priznavanje djetetove dobi stoga je presudno za pristup djece tim uslugama. Trenutno u Bosni i Hercegovini ne postoje posebni smještajni objekti za smještaj osoba koje prolaze procjenu dobi u zasebnim smještajnim objektima ili jedinicama.

Nadležna tijela u državi delegirala su zadaću pružanja usluga brige i zaštite djeci žrtvama trgovine ljudima organizacijama civilnog društva, kako je uređeno *Pravilnikom o zaštiti stranih žrtava trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini* (član 10.) i *Pravilima o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine* (član 17.). Pomoć zvanično utvrđenim i priznatim žrtvama trgovine ljudima pruža se u skladu s protokolima o razumijevanju koje su potpisali Ministarstvo sigurnosti, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice i ovlaštene organizacije civilnog društva. Usluge za djecu žrtve trgovine uključuju odgovarajući i siguran smještaj, hranu, odjeću, higijenske potrepštine, primarnu zdravstvenu zaštitu i hospitalizaciju, ako je potrebno, psihološku podršku, usluge rehabilitacije i repatrijacije, pristup tržištu rada, obrazovanje i osposobljavanje, uključujući radnu terapiju, stručno osposobljavanje i obuku na radnom mjestu te besplatnu pravnu pomoć.

Dva ministarstva nadležna u oblasti borbe protiv trgovine ljudima, Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine i Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, pokrenula su 2019. u saradnji s organizacijom civilnog društva „MFS-EMMAUS“ i uz podršku USAID-a izradu minimalnih standarda za pomoć žrtvama trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini. Očekuje se da će se tim standardima definirati minimalna kvaliteta usluga brige i zaštite i za djecu žrtve trgovine ljudima. Očekuje se da će dokument biti dostavljen Vijeću ministara Bosne i Hercegovine¹⁸⁷ na usvajanje tokom 2021. godine kao obavezujuća osnova za standardiziranu pomoć žrtvama u toj oblasti. Izrada ovog dokumenta dobra je prilika za razmatranje smjernica o procjeni dobi djece žrtava trgovine ljudima koja nisu državljani BiH, a čija je dob nejasna, i gdje postoji sumnja da bi osoba mogla biti dijete.

Djeca migranti i izbjeglice čija dob nije jasna moraju se tretirati u skladu s njihovom prijavljenom dobi. Oni koji tvrde da su odrasle osobe stoga će i dalje biti isključeni iz usluga prihvata djece. Čak i ako se pretpostavlja da je dijete migrant ili izbjeglica dijete, dijete se ne može osloniti na upućivanje na smještaj i usluge primjerene dobi jer upućivanje nije strogo regulirano, a raspoloživi prostori za djecu u prihvatnim objektima često nisu dovoljni za prihvata velikog broja djece koja pristižu (vidi poglavlje 3.).

¹⁸⁴ Vijeće Evrope, Lanzarote komitet, *Tematski izvještaj: Zaštita djece pogođene izbjegličkom krizom od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja*, mart 2017., str. 34.

¹⁸⁵ Program razdvajanja djece u Evropi, *Stavovi o procjeni dobi u kontekstu odvojene djece u Evropi*, 2012., str. 13.

¹⁸⁶ Porodično pravo entiteta i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine;

¹⁸⁷ KII1 i KII2;

Postupci procjene dobi u najboljem interesu djeteta

Konvencijom UN-a o pravima djeteta predviđa se da je najbolji interes djeteta na prvom mjestu u svim radnjama koje se odnose na djecu (član 3. stav 1.). U članu 24. stavu 2. Povelje EU-a još je snažnije formulirano da najbolji interesi djeteta moraju biti na prvom mjestu. U skladu s pretpostavkom maloljetne dobi, najbolji interes djeteta prvenstveno se uzima u obzir u svim fazama postupka procjene dobi, uključujući u odluci o upućivanju.¹⁸⁸

U najboljem interesu djeteta je službeno priznati status djeteta, a procjena dobi može riješiti ozbiljne sumnje u pogledu dobi. Postoje ozbiljne sumnje kada fizički izgled osobe i dojam osobe ne omogućuju donošenje jasnih zaključaka o tome je li osoba mlađa od 18 godina ili starija od 18 godina; Ako osoba nema lične isprave ili se isprave smatraju nedovoljnim za utvrđivanje identiteta ili ako postoje očite nedosljednosti između dobi koju je osoba prijavila i dobi navedene u ispravi; te kada osoba nije u mogućnosti navesti svoju dob.¹⁸⁹

Procjena dobi može biti u najboljem interesu osobe koja tvrdi da je odrasla osoba ako postoji opravdana sumnja da se ta osoba smatra djetetom. To može biti slučaj kada djeca tvrde da su starija od 18 godina kako bi lakše prešla u svoju krajnju odredišnu zemlju, kako bi pristupila zapošljavanju, ili zato što su ih uputile, potaknule ili prisilile treće strane da to učine, na primjer u kontekstu krijumčarenja, trgovine ljudima i iskorištavanja ljudi.¹⁹⁰

Konvencija UN-a o pravima djeteta daje djetetu pravo na identitet, a države moraju poštovati pravo djeteta na očuvanje njegova identiteta (član 8.). Obzirom da je dob važan element djetetovog identiteta,¹⁹¹ postupci procjene dobi mogu predstavljati mjeru za (ponovno) utvrđivanje djetetovog identiteta ako se provode u skladu s pravima i najboljim interesima djeteta.

Postupci procjene dobi mogu biti zastrašujući za djecu. U nekim slučajevima postupci mogu uticati na tjelesni integritet i dostojanstvo djeteta, a postupci procjene dobi u nekim slučajevima mogu dijete izložiti (ponovnoj) traumi. U takvim slučajevima dijete možda neće moći da učestvuje u procjeni dobi na odgovarajući način, što bi moglo ugroziti valjanost rezultata. Procjenu dobi stoga ne bi trebalo pokretati kao rutinski ili proizvoljan postupak, već samo ako se na osnovu utvrđivanja najboljih interesa zaključi da je procjena potrebna za promociju najboljih interesa djeteta.¹⁹²

Pri utvrđivanju najboljeg interesa djeteta u odnosu na potrebu procjene dobi, nadležna tijela trebala bi utvrditi primjenu najmanje invazivne metode, pouzdanost rezultata i poštivanje djetetovog dostojanstva u svakom trenutku u okviru postupka. Procjenom najboljih interesa stoga bi se trebale utvrditi posebne potrebe i rizici djeteta te njihov uticaj ili uticaj postupka procjene dobi. Navedeno je važno kako bi se osiguralo da postupak procjene dobi ne šteti zdravlju

¹⁸⁸ Konvencija UN-a o pravima djeteta, član 3. Povelja EU-a, član 24. stav 2. Direktiva EU-a o postupcima azila (preinačena), član 25. stav 6. Direktiva EU-a o kvalifikacijama (preinačena), član 20.5. Direktiva EU-a o uslovima prihvata (preinačena), član 23. stavovi 1. i 2.

¹⁸⁹ Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Procjena dobi: Tehnička napomena*, 2013., str. 13. Parlamentarna skupština Vijeća Evrope, djeca bez pratnje u Evropi: Pitanja dolaska, boravka i vraćanja, Rezolucija 1810(2011), 15. april 2011., tačka 5.10.

¹⁹⁰ Program razdvajanja djeca u Evropi, *Stavovi o procjeni dobi u kontekstu odvojene djece u Evropi*, 2012., str. 7. – 8.

¹⁹¹ Agencija Evropske unije za osnovna prava, *Odvojena djeca tražitelja azila u državama članicama Evropske unije – Usporedni izvještaj*, 2010.,

¹⁹² Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Procjena dobi: Tehnička napomena*, 2013., str. 12.

i dobrobiti djeteta. Procjenom najboljih interesa također bi se trebalo utvrditi da su stručne osobe koje provode procjenu dobi kvalificirane i nepristrane te da su procesne garancije uspostavljene i dostupne djetetu. U najboljem interesu djeteta je da se procjena dobi provodi u okruženju prilagođenom djeci.¹⁹³

Smjernice za procjenu i utvrđivanje najboljih interesa djeteta izrađene su 2019. godine u Bosni i Hercegovini.¹⁹⁴ U njima se pružaju smjernice stručnim osobama u području socijalne i porodične zaštite, zdravstvene njege, obrazovanja te građanskih i krivičnih postupaka. Smjernice su izrađene u okviru Akcijskog plana za djecu u Bosni i Hercegovini za period od 2015. do 2018. godine¹⁹⁵ i kao odgovor na zaključna zapažanja Komiteta UN-a za prava djeteta iz 2012. godine.¹⁹⁶

Smjernicama se daje pravac za utvrđivanje najboljih interesa s obzirom na pojedinačne potrebe svakog djeteta, konkretnu situaciju i vremenski okvir u kojima se donosi odluka te s ciljem postizanja najboljeg mogućeg rješenja za dijete. Cilj je usmjeriti stručne osobe u provedbi zakona u svim područjima koja se odnose na dijete i njegov položaj u porodici i široj zajednici, u ustanovama za obrazovanje, zdravstvenu zaštitu i socijalne usluge te u krivičnim i upravnim postupcima.¹⁹⁷

U Pravilniku o zaštiti stranih žrtava trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini (član 3.f: Poseban tretman djeteta) i Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine (član 3. stav 3.: Osnovni principi), nadležne ustanove i ovlaštene organizacije obavezne su „zaštititi najbolje interese djeteta“.

Unatoč tim važnim elementima, princip najboljeg interesa djeteta još se ne primjenjuje efikasno na svim nivoima vlasti i uprave.¹⁹⁸ Smjernice za utvrđivanje najboljih interesa izrađene 2019. godine dobra su prilika za detaljnije razmatranje u svrhu osiguranja najboljih interesa djeteta. Usmjeravanje postupanja primjenom smjernica direktno je relevantno za pružanje usluga i donošenje odluka u vezi sa migrantima i djecom tražiocima azila.

Obzirom da još nije usvojen zvanično utvrđeni postupak za procjenu dobi djece u kontekstu migracija i djece žrtava trgovine ljudima, nedavne inicijative za pružanje zvaničnih smjernica za postupak utvrđivanja najboljih interesa i s tim povezane aktivnosti na pojašnjenju značenja principa u praksi pružanja usluga nude mogućnost za razvoj postupka procjene dobi. U tom kontekstu bit će potrebno definirati koje bi „ozbiljne sumnje“ u pogledu dobi osobe dovele do upućivanja na postupak procjene dobi u najboljem interesu djeteta, kao i situacije u kojima bi se smatralo da procjena dobi nije u najboljem interesu djeteta. Osim toga, potrebno je pojasniti princip kao pravilo za procjenu dobi, pružanje usluga djeci prije, tokom i nakon procjene,

¹⁹³ Evropski ured za azil, *Praksa procjene dobi u Evropi*, 2014., str. 16. Mougne, Christine i Amanda Gray, *Novi pristup procjeni dobi djece bez pratnje i odvojene djece: Trenutne prakse i izazovi u Ujedinjenom Kraljevstvu*, 2010., str. 5.

¹⁹⁴ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine (2019.); https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2019020112314016bos.pdf;

¹⁹⁵ Vlasti Bosne i Hercegovine, Akcijski plan za djecu u Bosni i Hercegovini za period 2015. do 2018.; <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/djeca/akcijski%20plan%20za%20djecu-BH-web.pdf>;

¹⁹⁶ [http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPRiCAqhKb7yhsh8%2FU426pHwccUxzN5kmnhLtdnrWm1hJzGwfiR0tSF7im%2Btj4%2BJ5n5CPlpIDWXA35DpHXskTdDvC0a0RW9yOJTACORyOJ17Auf%2Bpplgz6CB](http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPRiCAqhKb7yhsh8%2FU426pHwccUxzN5kmnhLtdnrWm1hJzGwfiR0tSF7im%2Btj4%2BJ5n5CPlpIDWXA35DpHXskTdDvC0a0RW9yOJTACORyOJ17Auf%2Bpplgz6CB;);

¹⁹⁷ https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obmudsmen_doc2019020112314016bos.pdf;

¹⁹⁸ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, *Kombinirani Peti i šesti izvještaj Bosne i Hercegovine o provedbi Konvencije o pravima djeteta*, 2017.;

osposobljavanje i kvalifikacije uključenih stručnjaka, kao i okruženje u kojem će se postupak provoditi.

Pravo na nediskriminaciju

Politike, postupci i prakse za procjenu dobi moraju biti usklađene sa općim principom nediskriminacije u skladu s članom 2. Konvencije UN-a o pravima djeteta i drugim relevantnim međunarodnim i evropskim normama. Zaštita prava na nediskriminaciju u procjeni dobi zahtijeva standardizirani postupak kojim se sprečavaju različiti standardi ili diskriminacija pojedinaca ili određenih grupa. Poštivanje principa nediskriminacije zahtijeva razmatranje osposobljavanja osoblja, informiranje osoba koje prolaze procjenu dobi, kao i efikasne mehanizme praćenja i podnošenja pritužbi.¹⁹⁹

Iako bi se standardizirani postupak trebao primjenjivati na ujednačen način na sve osobe o čijoj dobi se raspravlja, u njemu bi se trebale uzeti u obzir posebne potrebe pojedinca. Pri upućivanju na procjenu dobi i tokom cijelog postupka osoba ne smije biti diskriminirana na osnovu spola, jezika, vjere, nacionalnog ili socijalnog porijekla, kulture, boje kože, invaliditeta, seksualne orijentacije, dolaska u pratnji ili bez pratnje, imigracionog ili drugog statusa.

Bosna i Hercegovina donijela je 2009. godine Zakon o zabrani diskriminacije²⁰⁰ kojim se osigurava zaštita prava djeteta od diskriminacije, uključujući zaštitu porodica, društva i države od diskriminacije. Zakonom se uspostavlja okvir za provedbu jednakih prava i mogućnosti za sve osobe u Bosni i Hercegovini te se uređuje sistem zaštite od diskriminacije. Članom 2. stav 1. zabranjuje se direktna ili indirektna diskriminacija po bilo kojoj osnovi. Nedostatak zakona je u tome što nije uveden kodeks ponašanja niti druge odgovarajuće mjere kojima bi se zabranilo stereotipno i stigmatizirajuće medijsko izvještavanje o pripadnicima manjinskih grupa, kao što su Romi.²⁰¹

Odredbe o zabrani diskriminacije po bilo kojoj osnovi sadržane su i u Ustavu Bosne i Hercegovine, entitetskim i kantonalnim ustavima te u Statutu Brčko distrikta Bosne i Hercegovine te zakonima koji se odnose na obrazovanje, socijalnu i zdravstvenu zaštitu, krivično zakonodavstvo i druga područja.

Potrebno je efikasnije primjenjivati navedene zakone i poboljšati provedbene mehanizme. Trenutno ne postoje strategije za borbu protiv diskriminacije na nivou cijele zemlje. Akcijski plan za djecu Bosne i Hercegovine za period od 2015. do 2018. godine sadržavao je poglavlje o nediskriminaciji koje je usmjereno na djecu koja su državljani Bosne i Hercegovine, uključujući romsku djecu. Trenutno ne postoje usporedive mjere za promociju prava na nediskriminaciju djece migranata i tražitelja azila ili djece žrtava trgovine ljudima. Pravilima o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine (član 3.) propisano je da je

¹⁹⁹ Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Procjena dobi: Tehnička napomena*, 2013., str. 13. – 14.

²⁰⁰ Zakon o zabrani diskriminacije, Poglavlje III., Zaštićena prava, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 59/09; I Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 66/16;

²⁰¹ Vijeće UN-a za ljudska prava, *Izvještaj posebnog izvijestitelja za pitanja manjina*, 2015., www.ohchr.org;

princip nediskriminacije i poštovanja ljudskih prava osnovni standard zaštite koji ovlaštene ustanove i organizacije osiguravaju za sve žrtve i svjedoke u Bosni i Hercegovini.

U 2016. godini promovisan je prvi Indeks zaštite djece (CPI) za Bosnu i Hercegovinu²⁰² s ciljem razvoja usklađenog i usporedivog programa praćenja napretka ostvarenog u provedbi reformi za zaštitu djece širom regiona i među zemljama. U Indeksu se procjenjuje da li Bosna i Hercegovina ostvaruje rezultate u pogledu posebnih pitanja zaštite djece u pet dimenzija vladinih mjera: politike i propisi; usluge; kapacitet te koordinacija i odgovornost. Cilj indeksa zaštite djece je promocija provedbe Konvencije UN-a o pravima djeteta, a obuhvata pokazatelje kojima se mjere državne politike Bosne i Hercegovine te mjere za zaštitu i zbrinjavanje djece u njenoj nadležnosti. Kad je riječ o pokazateljima povezanim s članom 2. Konvencije o pravima djeteta, Bosna i Hercegovina je 2019. godine ostvarila 0,812 bodova od mogućih 1. Relativno visok rezultat upućuje na to da su tijela u državi poduzela značajne korake za provedbu prava djeteta u pogledu nediskriminacije.²⁰³

Za razvoj postupaka procjene dobi u Bosni i Hercegovini bit će važno osigurati da se pri upućivanju na procjenu dobi i tokom cijelog postupka osobu ne diskriminira na osnovu spola, jezika, vjere, nacionalnog ili socijalnog porijekla, kulture, boje kože, invaliditeta, spolne orijentacije, dolaska u pratnji ili bez pratnje, imigracionog ili drugog statusa. Subjektivne predodžbe o valjanosti identifikacijskih isprava ili vjerodostojnosti osoba određenog nacionalnog ili socijalnog porijekla ne smiju uticati na postupke, metode ili odluke u pogledu procjene dobi.

Pravo na saslušanje

U skladu s članom 12. Konvencije UN-a o pravima djeteta, dijete ima pravo da se njegova mišljenja saslušaju i uzmu u obzir u svim pitanjima koja se na njega odnose, uključujući u sudskim i upravnim postupcima. Konvencijom je predviđeno nekoliko drugih prava koja su ključna kako bi se djeci omogućilo da formiraju mišljenje i iznesu svoja stajališta, a uključuju pravo na slobodu izražavanja te pravo na traženje, primanje i davanje informacija (član 13.), slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti (član 14.) i slobodu udruživanja (član 15.) te pravo na pristup informacijama (član 17.). Konvencijom se prepoznaje da djeca razvijaju vještine, kompetencije i sposobnosti u različitoj dobi te da djeca trebaju različite nivoe podrške kako bi ostvarila svoje pravo na smisleno saslušanje i s obzirom na njihove razvojne sposobnosti (član 5.). Države su dužne uzeti u obzir mišljenja djece u skladu sa dobi i zrelošću djeteta, uključujući u kontekstu upravnih i sudskih postupaka (član 12.).

Kad je riječ o postupcima procjene dobi, pravo na saslušanje podrazumijeva da se djeca općenito smatraju kompetentnom za učešće u postupku, iako im može biti potrebna podrška u skladu sa njihovim razvojnim sposobnostima i posebnim potrebama. Djetetovo učešće može biti smisleno samo ako se postupak procjene dobi odvija uz informirani pristanak djeteta i kada dijete ima

²⁰² Mreža „Snažniji glas za djecu“ i World Vision Bosna i Hercegovina, uz podršku UNICEF-a; Okvir pokazatelja za indeks u velikoj se mjeri oslanja na Priručnik za provedbu Konvencije o pravima djeteta koji je objavio UNICEF;

²⁰³ World Vision i „Snažniji glas za djecu“ (2019.), indeks zaštite djece 2.0 u Bosni i Hercegovini: Mjerenje napora vlasti za zaštitu djevojčica i dječaka; https://www.wvi.org/sites/default/files/2019-06/Child%20Protection%20Index%202.0%20for%20BiH_engl_0.pdf;

podršku u izražavanju svojih mišljenja, na primjer od strane kvalificiranog tumača, pravnog zastupnika i staratelja, ako je primjenjivo.

U ustavnom pravu, pravo na saslušanje općenito se priznaje svim osobama u nadležnosti Bosne i Hercegovine, bez obzira na dob. Zakonodavstvom Bosne i Hercegovine priznaje se pravo djeteta da izrazi svoja mišljenja posebno u porodičnim zakonima i u kontekstu socijalne skrbi i zaštite djece. To se odnosi i na pravo na saslušanje u sudskim i upravnim postupcima koji se odnose na dijete.

U kontekstu odluka o zbrinjavanju, u porodičnom pravu na nivou entiteta i Brčko distriktu Bosne i Hercegovine propisano je da je organ starateljstva dužan djetetu da omogući slobodno izražavanje mišljenja o porodičnom smještaju i procjenu djetetovog mišljenja u skladu s njegovom dobi i zrelošću.²⁰⁴ Dijete ima pravo blagovremeno dobiti sve informacije koje su mu potrebne za formiranje mišljenja.

U prethodno navedenim smjernicama za utvrđivanje najboljih interesa djeteta naglašava se da su učešće djeteta i pravo na saslušanje osnovni elementi za procjenu i utvrđivanje najboljih interesa djeteta. Smjernice sadrže i uputstva za stručne osobe o tome da je saslušanje djetetovih mišljenja jedna od metoda koje je potrebno primijeniti kako bi se procijenili i odredili najbolji interesi djeteta.

U Bosni i Hercegovini postoji opća pravna osnova za osiguravanje prava djeteta na saslušanje u upravnim i sudskim postupcima, a koja bi se mogla proširiti i detaljnije odrediti za razvoj postupka procjene dobi. Kako bi se djetetu pružila smislena prilika da ga se sasluša, postupkom procjene dobi trebale bi se predvidjeti jasne mjere za informiranje djeteta o njegovim pravima, svim koracima postupka i uslugama koje su dostupne djetetu. Informacije treba navesti u kontinuitetu prije, tokom i nakon postupka procjene dobi. Priručnik Vijeća Evrope o informacijama prilagođenim djeci za djecu migrante nudi smjernice za praksu.²⁰⁵ Postupak procjene dobi trebao bi uključivati posebne metode, alate i osposobljavanje stručnjaka o tome kako informirati i saslušati djecu iz različitih dobnih grupa i sredina.

Pravo na razvoj

Postupci procjene dobi obično se provode za adolescente i mlade odrasle osobe kako bi se utvrdilo je li osoba mlađa od 18 godina. Dotični pojedinci u kritičnom su trenutku prelaska iz djetinjstva u odraslu dob. U tom periodu života postupanje prema mladoj osobi te mjere zaštite i podrške koje su im na raspolaganju mogu imati odlučujući uticaj na njihov razvoj.

Pravo na razvoj je osnovni princip Konvencije UN-a o pravima djeteta (član 6.). Djeca imaju pravo razvijati svoje razvojne sposobnosti, vještine, talente i potencijale. Od država se zahtijeva da podržavaju i štite djecu u njihovu individualnom razvoju te da u tu svrhu pružaju podršku

²⁰⁴ U skladu s porodičnim zakonima na nivou entiteta i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, dijete ima „pravo na izražavanje i pravo na priznavanje njegova/njena mišljenja, u skladu s njegovom dobi i zrelosti”; Porodični zakoni Federacije Bosne i Hercegovine (član 125.), Republike Srpske (članovi 81.a i 81.b) i Brčko distrikta (član 108.). Nadalje, u skladu s članom 81.b Porodičnog zakona Republike Srpske, „dijete ima pravo dobiti informacije potrebne za formiranje njegova/njena mišljenja”.

²⁰⁵ Vijeće Evrope, *Kako djeci u migracijama prenijeti njima prilagođene informacije*, Priručnik za lokalne stručnjake, Izgradnja Evrope za i sa djecom, 2018.

roditeljima, starateljima i skrbnicima (članovi 5., 7., 9., 18., 20.). Pravo na razvoj usko je povezano s pravom na zdravlje, socijalnu sigurnost, odgovarajući životni standard i pravo na obrazovanje (članovi 24., 26. do 29.). Djeca koja traže međunarodnu zaštitu imaju pravo na posebnu podršku u skladu s članom 22.; Djeci čiji se roditelji ili članovi porodica ne mogu pronaći osigurava se ista zaštita kao i drugoj djeci kojoj je trajno ili privremeno uskraćena roditeljska briga. Za djecu smještenu u alternativnu brigu, međunarodnim standardima omogućuje se da čak i nakon navršених 18 godina mlađe odrasle osobe i osobe koje su napustile brigu i dalje uživaju prava u pogledu naknadne brige i podrške za njihov razvoj u samostalan život.²⁰⁶

Posljedice dugotrajne izloženosti ratu i oružanim sukobima, visoki nivoi općeg nasilja, seksualnog nasilja i iskorištavanja, humanitarnih kriza i kriznih situacija ili siromaštva mogu usporiti razvoj djece i mladih. Postoji velik rizik da su djeca migranti i izbjeglice te mladi tokom putovanja izloženi nasilju i iskorištavanju.²⁰⁷ Takva iskustva mogu uticati na njihovu potrebu za podrškom mnogo više od njihove dobi.

U tom kontekstu, postupke procjene dobi treba osmisliti tako da se ne ometa razvoj adolescenata i mladih odraslih osoba. Stoga bi postupak procjene dobi trebalo institucionalno i strukturno integrirati sa sistemima socijalne zaštite, njege i zaštite djece, razvoja mladih i naknadne njege kojima se podržava prelaz mlade osobe u odraslu dob i samostalan život. Institucionalno gledano, u postupcima procjene dobi treba uzeti u obzir usklađenost i kontinuitet između ljudskih prava djece i mladih odraslih osoba, propise kod useljavanja i azila, kao i posebnu podršku koja se pruža posebnim grupama kao što su žene, osobe s invaliditetom i osobe koje su žrtve krivičnih djela kao što su trgovina ljudima, seksualno nasilje, nečovječno ili ponižavajuće postupanje ili mučenje.

Okvir 6: Zakonodavstvo kojim se podržava prelazni period za mlade migrante

Parlamentarna skupština Vijeća Evrope u svojoj rezoluciji „Djeca migranti: Koja su prava sa navršених 18 godina?“ (2014.) predlaže uspostavu prelaznog perioda za mlade migrante u dobi od 18 do 25 godina. Prelazni period omogućio bi mladim odraslim osobama pristup zdravstvenim uslugama, socijalnoj zaštiti, obrazovanju i stambenom zbrinjavanju. Time bi se adolescentima i mlađim odraslim osobama pomoglo u njihovom razvoju i smanjio negativan učinak prestanka usluga sa navršених 18 godina ili procjene koja osobu svrstava među mlade odrasle osobe unutar tog dobnog raspona.²⁰⁸

U Bosni i Hercegovini dijete bez roditeljskog staranja ima pravo na smještaj do punoljetnosti, tj. do kraja redovnog školovanja i do 26 godine, pod uslovom da je i dalje upisano u školu ili druge oblike obrazovanja. Pravo na smještaj mladih koji su napustili sistem brige direktno je povezano s pohađanjem obrazovnih ustanova. Ti se propisi primjenjuju i na djecu migrante i izbjeglice.²⁰⁹ Djeca koja žive i rade na ulici ne uživaju posebne zaštitne mjere u Bosni i Hercegovini, što šteti njihovom razvoju. Zbog razlika u zakonima o socijalnoj zaštiti na nivou entiteta, razlikuju se i usluge i postupanje prema djeci koja prose na ulicama, što se odnosi i na skloništa, zdravstvenu njegu, obrazovanje i zaštitu.²¹⁰ Postoje neki opći minimalni standardi za institucionalizirane

²⁰⁶ Smjernice UN-a o alternativnoj brizi, 2010., tačke 131. – 136.

²⁰⁷ UNICEF, *Smrtonosno putovanje za djecu: centralna sredozemna migracijska ruta*, februar 2017.

²⁰⁸ Parlamentarna skupština Vijeća Evrope, Rezolucija 1996 (2014.) *Djeca migranti: Koja su prava sa navršених 18 godina?*, 23. maj 2014.

²⁰⁹ Član 76.: Prava tražitelja azila propisuju prava tražitelja azila na: 76(1c) smještaj u centrima za tražitelje azila; 76 (1e) osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje.

²¹⁰ Save the Children, *Istraživanje o oblicima i raširenosti prisilnog, štetnog i rada djece na ulici u Bosni i Hercegovini*, 2013.; http://www.novageneracija.org/literatura/ostala_literatura/istrazivanje_o_oblicima_i_rasirenosti_prisilnog_%C5%A1tetnog_i_rada_djece_na_ulici_u_BiH.pdf;

socijalne usluge u Bosni i Hercegovini, ali se ne odnose konkretno na djecu koja žive i/ili rade na ulicama.²¹¹

Zakonima i okvirima politike u Bosni i Hercegovini pružaju se posebne norme i usluge za podršku razvoju djece koja su službeno priznata kao žrtve trgovine ljudima, bez obzira na to je li dijete državljanin ili ne. Dijete žrtva trgovine ljudima koje nije državljanin Bosne i Hercegovine ima ista prava na brigu i zaštitu kao i djeca državljanji Bosne i Hercegovine, što znači da se na njih automatski primjenjuju svi zakoni kojima se uređuje obrazovanje, socijalna zaštita, briga o djeci i zdravstvena zaštita. Tokom boravka u skloništima, sva djeca imaju pravo na te usluge (*vidi poglavlje 3.*). Međutim, u praksi se obim i kvaliteta usluga razlikuju jer zavise od finansijske podrške dostupne organizacijama civilnog društva koje su ovlaštene za zaštitu djece žrtava trgovine ljudima i njihovo zbrinjavanje.

Pravo na privatnost i zaštitu podataka

Djeca čija se dob osporava imaju pravo na zaštitu podataka i pravo na zaštitu od proizvoljnog uplitanja u njihovu privatnost, u skladu s međunarodnim i evropskim zakonima i propisima o zaštiti podataka.²¹² U kontekstu procjene dobi dijete ima pravo biti obaviješteno o tome koji se lični podaci i informacije razmjenjuju među tijelima ili se traže od tijela ili drugih izvora, unutar zemlje ili preko granica. Stručnjaci i službenici uključeni u postupke procjene dobi moraju biti osposobljeni za razumijevanje relevantnih propisa o zaštiti podataka i njihovo poštivanje u praksi.

Sva četiri krivična zakona u Bosni i Hercegovini predviđaju krivično djelo neovlaštenog korištenja ličnih podataka. Bosna i Hercegovina donijela je 2006. godine i Zakon o zaštiti ličnih podataka kojim se propisuje da su lični podaci koje obrađuju stručne osobe zaposlene u nadležnim institucijama i organizacijama službena tajna.²¹³ Taj zakon treba uskladiti s Općom uredbom EU-a o zaštiti podataka 2016/679 (GDPR) i Direktivom EU-a o izvršavanju zakonodavstva 2016/680.²¹⁴

Zakonom se ne uređuje korištenje ličnih podataka u medijima, iako se članom 19. propisuje da obrada ličnih podataka u novinarske svrhe, u svrhu umjetničkog i književnog izražavanja mora biti u skladu s posebnim propisom i kodeksima ponašanja. Postoje slučajevi u kojima novinari objavljuju lične podatke djece i mladih koji su žrtve ili počinioci krivičnih djela, uključujući djecu migrante i izbjeglice.²¹⁵ Na državnom nivou ne postoji zakonodavstvo kojim se medijima i novinarima zabranjuje objavljivanje ličnih podataka djece, čime bi se osigurale odgovarajuće kazne za takvo ponašanje.²¹⁶ Ne postoje posebni mehanizmi pomoću kojih bi se djeca mogla žaliti na kršenje njihove privatnosti.²¹⁷

²¹¹ Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine/Catholic Relief Service, Smjernice o postupanju centara za socijalni rad sa žrtvama trgovanja ljudima, 2010.; http://www.msb.gov.ba/anti_trafficking/dokumenti/prirucnici/?id=5318;

²¹² Konvencija UN-a o pravima djeteta, član 16., Konvencija Vijeća Evrope za zaštitu osoba glede automatizirane obrade ličnih podataka, ETS br. 108, 28. januar 1981. Direktiva 95/46/EZ Evropskog parlamenta i Vijeća od 24. oktobra 1995. o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom ličnih podataka i o slobodnom protoku takvih podataka. Direktiva EZ-a o postupcima azila (preinačena), 2013/32/EU, preambula 52. i član 48. Visoki povjerenik Ujedinjenih nacija za ljudska prava, Opšti komentar br. 16, član 17., Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, doma i dopisivanja te zaštita časti i ugleda, HRI/GEN/1/Rev.9 (Vol. I.), 8. april 1988.

²¹³ Zakon o zaštiti ličnih podataka u Bosni i Hercegovini, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 49/06, 76/11 i 89/11;

²¹⁴ Direktiva (EU) 2016/680 EVROPSKOG PARLAMENTA I VIJEĆA o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom ličnih podataka od strane nadležnih tijela u svrhe sprečavanja, istrage, otkrivanja ili progona krivičnih djela ili izvršavanja krivičnih sankcija i o slobodnom kretanju takvih podataka te o stavljanju izvan snage Okvirne odluke Vijeća 2008/977/PUP, 2016.; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L0680>;

²¹⁵ UN Women, Istraživanje o medijskom izvještavanju o rodno zasnovanom nasilju nad ženama u Bosni i Hercegovini, 2016.;

²¹⁶ Media Centar Online, Mediji u BiH i pravo djeteta – pravni osnov, 2008.; <https://www.media.ba/bs/etikaregulativa-novinarstvo-pravda-i-sigurnost-etika/mediji-u-bih-i-prava-djeteta-pravni-osnov>;

²¹⁷ Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine, Preporuke za unapređenje zaštite prava djece na privatnost kada su prava djece narušena od strane medija u BiH, 2012.; https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obudsmen_doc2013020406523264cro.pdf;

Zakonom o komunikacijama²¹⁸ predviđa se da Vijeće ministara i Regulatorna agencija za komunikacije poduzimaju sve razumne mjere za provedbu zakonskih propisa o privatnosti, uključujući pravo djeteta na privatnost u elektroničkim medijima.

Do sada nije bilo kampanja za podizanje svijesti novinara i drugih medijskih stručnjaka o pravu djeteta na privatnost. Pravilnik o stranim žrtvama trgovine ljudima bavi se tim pitanjem u članu 20., kojim se predviđa da se moraju poduzeti sve mjere kako bi se zaštitila privatnost i identitet djeteta žrtve trgovine ljudima. Identitet djeteta žrtve trgovine ljudima i svi podaci koji omogućuju identifikaciju djeteta ne objavljuju se putem medija niti na bilo koji drugi način, osim ako se u izuzetnim slučajevima to smatra u skladu s najboljim interesima djeteta, na primjer u svrhu pronalaženja porodice i otkrivanja samo potrebnog minimuma ličnih podataka.

U prvoj polovini 2018. godine, Bosna i Hercegovina ratificirala je Fakultativni protokol uz Konvenciju UN-a o pravima djeteta o postupku povodom pritužbi. Protokolom se djeci daje pravo na pritužbu ako je država stranka prekršila njihova prava koja proizlaze iz Konvencije UN-a, uključujući pravo na zakonsku zaštitu od proizvoljnog miješanja u njihovu privatnost.²¹⁹

Postojeće zakonske odredbe o zaštiti podataka i pravu na privatnost predstavljaju osnov na kojem se može zasnivati postupak procjene dobi. Potrebno je ojačati relevantne zakone, posebno u pogledu zaštite ličnih podataka djece migranata i izbjeglica. Međunarodni i evropski standardi u ovoj oblasti, posebno Opća uredba EU-a o zaštiti podataka 2016/679 (GDPR), trebaju osigurati pravac za razvoj postupka procjene dobi. Postupkom bi se trebalo regulirati kako se lični podaci djece koja prolaze procjenu dobi trebaju upotrebljavati, dijeliti i pohranjivati, posebno u okviru multidisciplinarnog tima koji provodi procjenu, kao i u pogledu svakog upućivanja djeteta unutar zemlje, kao i transnacionalne saradnja u pogledu prihvata, transfera i premještanja djece migranata i izbjeglica.

<https://www.liberties.eu/en/stories/why-do-thousands-of-refugees-children-disappear-from-europe-asylum-system/7574>

²¹⁸ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 31/03, 75/06, 32/10 i 98/12; <https://www.rak.ba/hr/articles/80>;

²¹⁹ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 2/18, Međunarodni sporazumi;

5. ZAKLJUČCI I PRIJEDLOZI ZA DJELOVANJE

Cilj studije bio je ocijeniti zakon i okvire politika kojima se uređuje procjena dobi djece izložene riziku od trgovine ljudima i relevantnu praksu u Bosni i Hercegovini. **U studiji je utvrđena potreba za procjenom dobi s obzirom na to da veliki broj djece migranata i izbjeglica koji pristižu u zemlju nema pri sebi identifikacijske dokumente i njihova je dob nepoznanica.** Osim toga, određene kategorije stanovništva nisu pouzdano upisane u trenutku rođenja, što može dovesti do sumnje u pogledu dobi takve djece.

Zakonima i politikama kojima se uređuje prihvata djece migranata i izbjeglica te registrovanih tražitelja azila predviđaju se posebne zaštitne mjere i usluge za djecu. **Tačna identifikacija djece migranata i izbjeglica preduslov je za pristup tim uslugama i zaštitnim mjerama.**

Obzirom da se smatra da mnoga od te djece nastavljaju putovanje iz Bosne i Hercegovine u susjedne zemlje i države članice EU-a, legitimni interes za utvrđivanje njihovog identiteta, uključujući dob, nije samo problem vlasti u Bosni i Hercegovini, nego i drugih evropskih zemalja. Stoga se u razradi postupka procjene dobi treba uzeti u obzir način na koji se rezultati procjene dobi dokumentuju, registriraju i distribuiraju unutar zemlje i, po potrebi, prekogranično, u skladu s međunarodnim i evropskim pravom.

Do sada je **princip pretpostavke maloljetne dobi, koja je osnov svakog postupka procjene dobi, službeno priznat samo u odnosu na djecu koja nisu državljani i koja su žrtve i pretpostavljene žrtve trgovine ljudima** u relevantnom Pravilniku. Obzirom da se odredbe Pravilnika primjenjuju samo na tu posebnu kategoriju djece, **migranti i djeca izbjeglice ne uživaju iste zaštitne mjere** u nacionalnom pravu i politikama. Prema njima se postupa u skladu s njihovom prijavljenom dob, u skladu sa Zakonom o strancima, te ih se stoga može smatrati odraslima ukoliko se na taj način sami izjašnjavaju.

Iako je pretpostavka maloljetne dobi osnovni princip za zaštitu djece čija je dob nepoznata, princip je smislen samo ako je uvršten u postupak procjene dobi. Procjena dobi ključna je za pretvaranje pretpostavke o maloljetnoj dob u potvrđeni i priznati status osobe kao djeteta. Ukoliko postupak izostaje, postoji rizik da se odrasle osobe pogrešno smatraju djecom i da se s njima postupa kao s djecom te da ih se smjesti zajedno sa djecom sa kojom nisu u srodstvu; ili da se djeca koja nisu ispravno identificirana smještaju s nesrodnim odraslim osobama. Takva neprikladna mjesta povezana su s povećanim rizikom od nasilja i iskorištavanja djece. Upravo se to nastoji spriječiti i izradom postupka procjene dobi, uz osiguravanje pružanja usluga koje su primjerene dobi i zasnovane na pravima.

Postojeći pristup djeci čija je dob nepoznanica izrazito je fragmentiran u Bosni i Hercegovini i zasniva se isključivo na odredbama zakona o djeci migrantima i izbjeglicama te stranim žrtvama trgovine ljudima. Takav fragmentirani pristup stvara neizvjesnost za stručne osobe koje rade s djecom i za djecu u čiju dob se sumnja, uključujući i djecu pod rizikom od iskorištavanja i trgovine ljudima te djecu žrtve. **Postojeće elemente procjene dobi potrebno je uvrstiti u formalni i jasno regulirani postupak procjene dobi, u skladu s pravima i najboljim interesima djeteta**

i bez obzira na djetetovo socijalno ili nacionalno porijeklo, pozadinu i migracijske okolnosti.

Budući da je studija pokazala da postupci procjene dobi dosad nisu bili regulirani zakonom ili politikom u Bosni i Hercegovini, utvrđena je **nova i obećavajuća praksa u Kantonu Sarajevu, gdje je osmišljena metoda socijalnih intervjuja za procjenu dobi.** Multidisciplinarni tim koji primjenjuje metodu socijalnih intervjuja u Kantonu Sarajevu postavio je važne temelje. Ta je praksa i dalje ograničena na metodu procjene dobi i ne predstavlja cjelovit i formalizovan postupak. Međutim, dovoljno je čvrst da se dalje razvija i integrira u cijeloj zemlji kako bi se osiguralo da se djeca čija je dob nepoznata ocjenjuju i priznaju kao djeca u skladu s međunarodnim i evropskim standardima.

Metoda socijalnih intervjuja razvijena u Kantonu Sarajevu dobar je primjer prakse zbog svog multidisciplinarnog pristupa i čvrstog nastojanja da se uspostavi metoda usmjerena na djecu, čak i u svjetlu teških uslova u kojima rade stručne osobe te velikog broja slučajeva. Iako metoda predstavlja opterećenje za javne budžete, istovremeno je relativno finansijski povoljna imajući u vidu da se ne provode medicinski pregledi, poput rendgenskih snimanja, koji su značajno finansijsko opterećenje za sistem javnog zdravstva. Model socijalnih intervjuja, kao relativno nova praksa, morat će se regulisati i institucionalizirati kako bi postao sastavni dio postupka procjene dobi s jasno regulisanim koracima od upućivanja do odluke o procjeni dobi te uzimajući u obzir procesne garancije koje su osjetljive na prava i potrebe djece migranata i izbjeglica. Metoda donosi značajne prednosti koje se mogu nadograđivati kroz promoviranje postupaka procjene dobi u Bosni i Hercegovini i široj regiji jugoistočne Evrope. Multidisciplinarnu i zajedničku obuku, kao i evaluaciju i praćenje, treba posmatrati kao mjere koje prate uvođenje metode u širem obimu.

Metoda socijalnih intervjuja zasniva se na intervjuu s djetetom, u skladu sa standardizovanim vodičem za intervju i primjene protokola intervjuisanja prilagođenog djeci koji primjenjuju obučene stručne osobe. Intervju pruža dobru priliku za multidisciplinarni tim da sasluša djetetovu priču i procijeni djetetov slučaj. Taj je pristup ključan za utvrđivanje pokazatelja ili znakova nasilja, iskorištavanja i trgovine ljudima te za upućivanje djeteta službama za zaštitu i pomoć u skladu s utvrđenim potrebama i rizicima. Kako bi se ovakav dvostruki pristup intervjuja za procjenu dobi ojačao, važno je osigurati saradnju sa socijalnim službama i službama za prihvatanje te razmatranje upućivanja.

Postupak procjene dobi smislen je samo ako su postupak i njegove posljedice u skladu s međunarodnim i evropskim standardima, a posebno principom najboljeg interesa djeteta. Stoga je osmišljavanje postupka procjene dobi u Bosni i Hercegovini potrebno sagledati u svjetlu širih razmatranja o pravima i dobrobiti djece, smislenih usluga kojima se podržava njihov razvoj te njihova zaštita od svih oblika nasilja, iskorištavanja i trgovine ljudima. Osiguranje kontinuiteta podrške za adolescente u okviru sistema brige i njihovog prelaza u odraslu dob i nezavisan život je ključno kako bi procjena dobi bila postupak zasnovan na pravima kojim se osnažuju i promoviraju dobrobit i razvoj djece.

U studiji je utvrđeno da je pravni i okvir politika kojom se uređuje identifikacija i pomoć za (pretpostavljenu) djecu žrtve trgovine ljudima dobro razvijen u Bosni i Hercegovini. Na snazi su i

zakoni i politike za promociju primjene općih principa Konvencije UN-a o pravima djeteta te za regulisanje brige i usluga zaštite djece, kao i prihvata djece migranata i izbjeglica. Iako su u studiji utvrđena područja u kojima se preporučuje reforma propisa, zakonodavni okvir i okvir politika predstavljaju dobar osnov za zaštitu i podršku djeci migrantima i izbjeglicama, djeci žrtvama trgovine ljudima, pretpostavljenim žrtvama i ugroženoj djeci. Razvoj postupka procjene dobi može se zasnivati na postojećim zakonima i politikama. Postojeći pravni okvir dobra je osnova za razvoj postupka procjene dobi jer se on može blagovremeno pokrenuti, bez da se čekaju rezultati dugotrajnih procesa reforme domaćeg zakonodavstva.

Međutim, postoje značajni izazovi u osiguravanju provedbe tih zakona i politika za zaštitu prava djeteta u praksi. Kao što je GRETA istaknula u svom drugom krugu evaluacije, posebno je važno ojačati nacionalne sisteme i službe za socijalnu skrb, zaštitu i inkluziju te zaštitu djece kao ključnu mjeru za sprečavanje iskorištavanja i trgovine djece i za zaštitu djece žrtava.²²⁰ U Analitičkom izvještaju Evropske komisije iz 2019. godine potvrđeno je i da su u velikoj mjeri uspostavljeni zakonodavni i institucionalni okviri za zaštitu osnovnih prava u Bosni i Hercegovini, ali da isti još nisu u potpunosti provedeni u praksi. Međutim, u izvještaju se preporučuje usklađivanje zakonodavstva u cijeloj zemlji radi cjelovitog usklađivanja s evropskim standardima i osiguranja odgovarajućih sredstva za efikasnu provedbu i ostvarivanje osnovnih prava.²²¹

Iskustvo u Kantonu Sarajevu nudi naučene lekcije koje su relevantne za pitanja povezana s procjenom dobi i prihvatom djece migranata i izbjeglica. Osim ovih tematskih konteksta, model ima neprocjenjiv potencijal za poticanje procesa implementacije odozdo prema gore zasnovanim na inovacijama i poduzetništvu na lokalnom nivou. Učenje kroz inovacije jednako je važno kao i njihova tehnička vrijednost za procjenu dobi. S obzirom na velike izazove u osiguranju efikasne i smislene provedbe državnih zakona i politika u Bosni i Hercegovini, dinamika lokalnih inicijativa nudi potencijal za promociju inovativnih pristupa provedbi koji se ne mogu podcijeniti i koji bi se mogli snažnije promovisati. Strateška podrška kombinaciji pristupa „odozdo prema gore“ i „odozgo prema dole“ s ciljem njihovog povezivanja na odgovarajući način može se pokazati neophodnom u kontekstu osmišljavanja postupka za procjenu dobi. Takav kombinovani pristup nudi dobre mogućnosti, posebno za izuzetno decentralizirane sisteme uprave na više nivoa kao što je to slučaj u Bosni i Hercegovini.

Kako bi se spriječilo da opći izazovi u provedbi uspore uvođenje postupka procjene dobi u cijeloj zemlji, decentralizovana provedba mogla bi biti primjerenija za postizanje konkretnog napretka u ovoj oblasti. Kako bi se to omogućilo, potrebno je pokrenuti konsultacije na nivou cijele zemlje o metodi socijalnog intervjua koja je osmišljena u Kantonu Sarajevu i o modelu postupka koji se predlaže u ovoj studiji, na osnovu međunarodnih i evropskih normi te zakonodavstva u zemlji. Proces konsultacija bi prema tome bio ključan za osiguranje posvećenosti daljnjem djelovanju. Tamo gdje je to slučaj, odnosno, ukoliko se vodeći akteri na više nivoa u Bosni i Hercegovini usaglasile o cilju te određeni dužnosnici na entitetskom ili lokalnom nivou obavežu da preuzmu

²²⁰ GRETA (2017)15 Izvještaj o implementaciji Konvencije Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, Drugi krug evaluacije <https://rm.coe.int/greta-2017-15-fgr-bih-en/1680782ac1>

²²¹ Evropska komisija, *Analitički izvještaj u prilogu dokumentu Komunikacija Komisije Evropskom parlamentu i Vijeću – Mišljenje Komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji*, 2019.; <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-bosnia-and-herzegovina-analytical-report.pdf>;

odgovornost za ova pitanja, postoji mogućnost pokretanja decentralizovanog razvojnog procesa odozdo prema gore, pri čemu bi ključna pitanja o institucionalizaciji postupka procjene dobi bila prepuštena nadležnim akterima na lokalnom nivou. Sve decentralizovane inicijative trebalo bi obuhvatiti širim nacionalnim programom koji daje orijentaciju i omogućava zajedničko preispitivanje, podučavanje i pružanje potrebne podrške, u skladu sa domaćim, evropskim i međunarodnim pravom.

U svjetlu navedenih razmatranja, studija završava sljedećim prijedlozima za djelovanje:

Prijedlozi za djelovanje:

Zakonodavna tijela:

- **Reforma Zakona o strancima** kako bi se uključio princip pretpostavke maloljetne dobi u odnosu na djecu migrante i izbjeglice čija je dob upitna;
- Izraditi **pravni ili okvir politika za uređivanje postupka procjene dobi** u skladu sa međunarodnim i evropskim standardima, pravima djeteta i principom najboljeg interesa djeteta.

Akteri uključeni u donošenje politika i izradu programa:

- Izraditi model postupka za procjenu dobi djece migranata

Jačanje metode socijalnih intervjuja za procjenu dobi koja je razvijena u Kantonu Sarajevo njenom integracijom u **postupak procjene dobi, uređen zakonom ili politikama**, te **protokol za međuagencijsku i multidisciplinarnu saradnju**. Formalno regulisanim postupkom procjene dobi bi se dodijelile jasne institucionalne odgovornosti, promovisala odgovornost i osigurala zaštitne mjere za djecu. Također bi trebao da se usmjeri na povezivanje postupka procjene dobi s postojećim mehanizmima upućivanja (referalnim mehanizmima) za djecu kako bi se osiguralo efikasno i odgovarajuće dalje postupanje u slučajevima u kojima su utvrđeni ili se sumnja na nasilje, iskorištavanje ili trgovinu ljudima.

Donositi zakone i jačati procesne garancije, osjetljive na prava i potrebe djece, u skladu sa međunarodnim i evropskim standardima kojima se usmjeravaju postupci procjene dobi djece u kontekstu migracija.

Promovisati **konsenzus o nacionalnom tipskom postupku za procjenu dobi te njegovoj distribuciji i provođenju, na osnovu metode socijalnih intervjuja**, popraćeno edukacijom, uključujući zajedničku međuagencijsku i multidisciplinarnu edukaciju, paket metoda rada i alata koji će se upotrebljavati u postupku, kao i priručnik sa praktičnim smjernicama za stručnjake. Postupak bi se trebao u najvećoj mogućoj mjeri zasnivati na postojećim standardima i alatima koji se upotrebljavaju u zemlji te ih integrirati, kao što su alati za intervju s obzirom na potrebe djeteta i utvrđivanje najboljih interesa. Smjernice bi se trebale objaviti na službenim jezicima BiH.

➤ Informacije za djecu

Jačati **svijest i informisanje djece migranata i izbjeglica** u pogledu pristupa mehanizmima savjetovanja i prijavljivanja za djecu, uključujući anonimno prijavljivanje, u slučajevima kada su tokom postupka procjene dobi ili u drugim kontekstima prekršena njihova prava.

Izraditi informativne materijale prilagođene djeci na različitim jezicima, za štampane i digitalne medije, videozapise ili društvene mreže, uključujući materijale izrađene sa djecom, te nadograditi informativne materijale za djecu koji su već dostupni, kao što je videoanimacija koju je izradilo Vijeće Evrope i Evropski ured za azil.²²²

➤ Prikupljanje podataka, istraživanje i monitoring

Preispitati mehanizme za prikupljanje podataka i izradu nacionalnih statističkih podataka o djeci migrantima i izbjeglicama, djeci tražiteljima azila, djeci žrtvama trgovine ljudima i pretpostavljenim žrtvama kako bi se osiguralo odgovarajuće razvrstavanje podataka. Navedeno bi moglo uključivati reviziju obrazaca koji se upotrebljavaju za registraciju i prijavljivanje dobi djece migranata, tražitelja azila i izbjeglica, uz dob od 18 godina kao pokazatelj u razvrstavanju podataka o odraslim osobama i djeci te mogućnost evidentiranja opravdanih sumnji u pogledu dobi osobe kao pokazatelja za upućivanje na procjenu dobi. Razvoj postupka procjene dobi trebao bi uključivati razmatranja o tome kako registrovati i prijaviti procijenjenu dob u nacionalnim evidencijama podataka i statistikama.

Aktivirati **praćenje postupka procjene dobi** i svakog koraka u zemlji, na svim nivoima, istraživanjem i drugim prikladnim sredstvima te savjetovanjem sa djecom i mladim odraslim osobama koje su prošle procjenu dobi, kao i s uključenim dužnosnicima i stručnjacima. Praćenje koje provode strukture za ljudska prava, prema potrebi, trebalo bi doprinijeti jačanju odgovornosti državnih aktera i aktera civilnog društva na svim nivoima.

➤ Jačanje domaćih službi za brigu i zaštitu djece

Nastaviti sa promocijom efikasnijih mjera kako bi se osiguralo da sva djeca rođena u Bosni i Hercegovini budu registrovana pri rođenju. U skladu s Konvencijom UN-a o pravima djeteta **pravo na upis u matičnu knjigu rođenih** primjenjuje se bez diskriminacije na državljane Bosne i Hercegovine i na djecu migranata i izbjeglica koji borave u Bosni i Hercegovini ili tranzitiraju kroz Bosnu i Hercegovinu a koja su rođena u Bosni i Hercegovini.

Nastaviti jačanje mjera za osiguravanje **jednakosti brige i prava na razvoj za svu djecu** koja žive u Bosni i Hercegovini kao građani, migranti, tražitelji azila ili izbjeglice, bez obzira na njihov imigracijski status ili status žrtve nasilja, iskorištavanja ili trgovine ljudima.

Jačati prateću njegu za mlade koji su napustili brigu i podršku pri njihovoj tranziciji u odraslu dob i samostalan život kako bi se ublažili svi poremećaji nakon navršavanja 18

²²² Vijeće Evrope, *Procjena dobi kod djece u migracijama: animacija predstavljena na šest novih jezika i letak prilagođen djeci*, 18. juni 2021.

godina za djecu bez roditeljskog staranja, bez obzira na imigracijski status djeteta ili status žrtve nasilja, iskorištavanja ili trgovine ljudima.

➤ Međunarodna saradnja

Uključiti nacionalne, regionalne i međunarodne aktere u regiji jugoistočne Evrope kako bi **se u cijeloj regiji šire promovisao model postupka.**

Srednjoročna i dugoročna promocija **uporedivih standarda i postupaka procjene dobi širom regije** može imati koristi za djecu i države. Ukoliko se odluke o procjeni dobi donose u skladu sa međunarodnim i evropskim standardima te najboljim interesima djeteta, ako su valjane, etičke i pouzdane, državne vlasti u različitim zemljama regije i šire, uključujući države članice Evropske unije i Vijeća Evrope, mogu priznati odluke o procjeni dobi.

Međunarodni akteri:

Ponuditi i pružiti **tehničku pomoć, finansijsku i organizacijsku podršku domaćem procesu za izradu modela postupka za procjenu dobi** djece migranata i djece izložene riziku od iskorištavanja i trgovine ljudima, kao i provedbu smjernica usmjerenih na nadležna tijela i druge relevantne aktere iz javnog i civilnog društva na državnom, entitetskom i lokalnom nivou.

Podrška domaćim akterima u izradi i uvođenju međuagencijske i multidisciplinarne strategije edukacije na temu modela postupka za procjenu dobi koji je izrađen na nacionalnom nivou, uključujući sva relevantna tematska razmatranja i potrebne alate, kao što su alati za intervju usmjereni na djecu, izrada odluka o procjeni dobi, izrada procesnih mjera zaštite prilagođenih djeci i registracija ličnih podataka u svjetlu pravila o zaštiti podataka.

Olakšati razmjenu iskustava, naučenih lekcija i dokaza o upotrebi intervjua za procjenu dobi u različitim evropskim zemljama, na primjer putem međunarodne konferencije ili savjetovanja, s ciljem utvrđivanja ključnih naučenih lekcija na kojima bi se mogao zasnivati postupak izrade i distribucije informacija u Bosni i Hercegovini, regiji jugoistočne Evrope te državama članicama Evropske unije i Vijeću Evrope u širem smislu.

REFERENCE

Sljedeća lista referenci predstavlja izbor glavne međunarodne i evropske literature koja je korištena u stvaranju ovog izvještaja. Informacije o preostaloj korištenoj literaturi se može naći u fusnotama.

Međunarodni izvori

Komitet Ujedinjenih nacija za prava djeteta, Opšti komentar br. 6 (2005): Postupanje prema djece bez pratnje i djeci razdvojenoj od porodice izvan njihove zemlje porijekla, CRC/GC/2005/6, 1. septembar 2005.

Generalna skupština Ujedinjenih nacija, Smjernice za alternativnu brigu o djeci, Rezolucija koju je donijela Generalna skupština o izvještaju Trećeg komiteta (A/64/434) 64/142, 24. februar 2010.

Vijeće Evrope, *Smjernice o pravosuđu prolagođene djeci*, 2011.

Program razdvojena djece u Evropi, *Stavovi o procjeni dobi u kontekstu odvojene djece u Evropi*, 2012.

Fond Ujedinjenih nacija za djecu, *Procjena dobi: Tehnička napomena*, 2013.

Vijeće Evrope, Lanzarote komitet, *Tematski izvještaj: Zaštita djece pogođene izbjegličkom krizom od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja*, mart 2017.

Vijeće Evrope, *Politike, postupci i prakse država članica Vijeća Evrope koje se odnose na prava djece*, Vijeće Evrope, Ad hoc Odbor za prava djeteta (CAHENF), Radna grupa stručnjaka za prava djece i zaštite u kontekstu migracija (CAHENF-Safeguards), 2017.

Grupa eksperata za borbu protiv trgovine ljudima (GRETA), *Izvještaj o implementaciji Konvencije Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini*, Drugi krug evaluacije, GRETA (2017)15, 2017.

Vijeće Evrope, *Kako djeci u migracijama prenijeti njima prilagođene informacije*, Priručnik za lokalne stručnjake, Izgradnja Evrope za i sa djecom, 2018.

Evropski ured za azil, *EASO-ov praktični vodič o procjeni dobi*, drugo izdanje, EASO-ova serija praktičnih vodiča, 2018.

Vijeće Evrope, *Efikasno starateljstvo za djecu bez pratnje i djecu razdvojenu od porodice u kontekstu migracija*, Preporuka CM/Rec(2019)11 Komiteta ministara, 2019.

Vijeće Evrope, *Ocjena dobi maloljetnika bez pratnje: animacija predstavljena na šest novih jezika i letak prilagođen djeci*, 18. juni 2021. godine.

Izvori iz Bosne i Hercegovine

Ustav Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br: 25/2009;

Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br: 1/94, 13/97, 16/02, 22/02, 52/02, 60/02, 18/03, 63/03;

Ustav Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br: 21/92 – konsolidirana verzija, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05, 48/11;

Statut Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, br: 3/07;

Zakon o azilu, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br: 11/16 i 16/16;

Zakon o strancima, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br: 88/15 i 34/2021;

Zakon o zabrani diskriminacije, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br: 59/09;

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br: 66/16;

Zakon o komunikacijama, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br: 31/03, 75/06, 32/10, i 98/12;

Zakon o zaštiti ličnih podataka u Bosni i Hercegovini, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br: 49/06, 76/11, i 89/11;

Zakon o programu zaštite svjedoka u Bosni i Hercegovini, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br: 36/14;

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br: 18/2003, i 88/2007;

Odluka o usvajanju platforme za razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini za razdoblje od 2017. do 2022. Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br: 2/18;

Krivični zakon Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br: 3/2003, 32/2003 – korigovan, 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015, 35/2018 i 46/21 (Odluka Visokog predstavnika za BiH)

Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br: 36/2003, 21/2004 - korigovan, 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016, i 75/2017;

Krivični zakon Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br: 64/17, 104/18;

Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine – konsolidirana verzija, Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, br. 13/17;

Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br: 33/04, i 79/16;

Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovini ljudima državljana Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br: 66/07;

Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br: 3/2003, 32/2003 – korigovan 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 29/2007, 53/2007, 58/2008, 12/2009, 16/2009, 53/2009 – novi zakon 93/2009, 72/2013, i 65/2018;

Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br: 35/2003, 56/2003 – korigovan 78/2004, 28/2005, 55/2006, 27/2007, 53/2007, 9/2009, 12/2010, 8/2013, i 59/2014;

Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br: 53/2012, 91/2017, 66/2018;

Zakon o krivičnom postupku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, br. 34/2013 – konsolidirana verzija, 27/2014, 3/2019, i 16/2020;

Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br. 7/2014;

Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, Službeni glasnik Republike Srpske, br: 13/2010, 61/2013, i 68/2020;

Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, br. 44/2011;

Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br: 3/03, 21/03, 61/04, 55/05;

Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br. 36/2003;

Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, br: 11/2003 i 8/2007;

Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br: 21/2003, 61/2004, 55/2005;

Zakon o radu, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br: 26/16 i 89/18;

Zakon o radu, Službeni glasnik Republike Srpske, br: 1/2016, 66/2018;

Zakon o radu Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, br. 19/2006 – konsolidirana verzija, 19/2007, 25/2008, 20/2013, 31/2014, i 1/2015;

Zakon o zapošljavanju stranaca FBiH, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine br. 8/09;

Zakon o zapošljavanju stranaca Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br: 128/2014, 113/2017, 50/2018, i 31/2019;

Zakon o zapošljavanju stranaca Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, br: 15/09, 19/10, i 20/10;

Zakon o zdravstvenoj zaštiti Federacije BiH, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br: 46/10, 75/13;

Zakon o zdravstvenoj zaštiti Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br: 106/09, 44/15;

Zakon o zdravstvenoj zaštiti Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, br: 52/18, 34/19 i 16/20;

Zakon o zdravstvenom osiguranju Federacije BiH, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br: 30/97, 7/02, 70/08, 48/11 i 36/18;

Zakon o zdravstvenom osiguranju Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske br: 18/99, 51/01, 70/01, 51/03, 57/03, 17/08, 1/09; 39/16 - odluka US, 110/16, 94/19 i 44/20 - dr. uredba)

Zakon o zdravstvenom osiguranju Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, br: 19/2020 - prečišćen tekst;

Porodični zakon Federacije BiH, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br: 35/05, 41/05;

Porodični zakon Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br: 54/02, 41/08, 63/14;

Porodični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, br. 23/07;

Zakon o upravnom postupku Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br: 29/02, 12/04, 88/07 i 93/09;

Zakon o upravnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br: 2/98 i 48/99;

Zakon o opštem upravnom postupku Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br: 13/02, 87/07 i 50/10);

Zakon o upravnom postupku Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, br: BD BiH 48/11;

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br: 20/2013 i 75/2021;

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br: 102/12, 108/2013, 82/2015, and 84/2019;

Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti obitelji s djecom Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br: 36/1999, 54/2004, 39/2006, 14/2009, 7/2014 - rješenje Ustavnog suda BiH, 45/2016, 19/2017 - drugi zakon i 40/2018;

Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br: Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske br. 37/2012, 90/2016, 94/2019 i 42/2020;

Zakon o socijalnoj zaštiti Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, br: 1/04, 4/04, 19/07, 2/08, 21/18 i 32/19;

Zakon o obrazovanja u osnovnim i srednjim školama Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, br: 4/13, 48/16, 22/17, i 2/20;

Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, Službeni glasnik Republike Srpske, br: 44/17, 31/18, 84/19 i 63/20;

Zakon o pružanju besplatne pravne pomoći Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 83/16;

Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br: 120/08, 89/13, i 63/14)

Zakon o kancelariji za pravnu pomoć, Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, br. 19/07;

Pravilnik o radu i kućnom redu Centra za prihvatanje izbjeglica Salakovac u Mostaru, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br: 6/14;

LISTA INTERVJUA:

RELEVANTNI AKTERI, DRŽAVNI NIVO:

KII1	Ministarstvo sigurnosti BiH (MoS)	19. novembar 2020.
KII2	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH (MHRR)	27. novembar 2020.
KII3	Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA)	11. decembar 2020.
KII4	Služba za poslove sa strancima BiH (SFA)	06 May 2021. 10 May 2021.
KII5	Tužilaštvo Bosne i Hercegovine	11. decembar 2020.

RELEVANTNI AKTERI NA ENTITETSKOM, KANTONALNOM I OPĆINSKOM NIVOU I STRUČNJACI MEĐUNARODNIH ORGANIZACIJA:

KII6	Federalno ministarstvo unutrašnjih poslova	08. decembar 2020.
KII7	Bivši glavni tužilac Tužilaštva Federacije Bosne i Hercegovine	26. novembar 2020.
KII8	Centar za socijalni rad Kantona Sarajevo	11. decembar 2020. 23. januar 2021. 02. februar 2021.
KII9	Centar za socijalni rad Hadžići	06. maj 2021. 10. maj 2021.
KII10	Centar za socijalni rad Banja Luka, Republika Srpska	26. novembar 2020.
KII11	Zemlja djece (dnevni centar za djecu sa ulice, Tuzla)	23. novembar 2020.
KII12	Univerzitet u Sarajevu, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije	26. novembar 2020.
KII13	Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE) u Bosni i Hercegovini	02. decembar 2020.
KII14	Istražni tim Ujedinjenih naroda za promicanje odgovornosti protiv zločina ISIL-a (UNITAD); bivši službenik Komisije za nestala lica	08. decembar 2020.

Ovaj dokument je izrađen uz finansijsku podršku
Evropske unije i Vijeća Evrope. Stavovi izraženi u njemu
ne predstavljaju nužno zvanične stavove
Evropske unije ili Vijeća Evrope.

BOS

Vijeće Evrope je glavna organizacija za
zaštitu ljudskih prava na kontinentu.
Obuhvata 46 država članica, uključujući
sve članice Evropske unije. Sve države
članice Vijeća Evrope su potpisale
Evropsku konvenciju o ljudskim pravima,
sporazum koji ima za cilj da zaštiti prava
čovjeka, demokratiju i pravnu državu.
Evropski sud za ljudska prava kontroliše
implementaciju Konvencije u državama
članicama.

www.coe.int

Zemlje članice Evropske unije odlučile su
da udruže svoja znanja, resurse i sudbine.
Zajedno su izgradile zonu stabilnosti,
demokratije i održivog razvoja,
zadržavajući kulturnu raznolikost,
toleranciju i individualne slobode.
Evropska unija poklanja posebnu pažnju
razmjeni postignuća i vrijednosti sa
zemljama i narodima izvan svojih granica.

www.europa.eu

Finansirano
od strane Evropske unije
i Vijeća Evrope

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Implementirano
od strane Vijeća Evrope